

ความงามกับความดีในศิลปะการแสดงโขนเงาพรหมจักร:
การวิเคราะห์เชิงเปรียบเทียบระหว่างสุนทรียศาสตร์ของคานท์
และหลักบารมีในพุทธปรัชญา
Beauty and Goodness in Phommachakra Khon Shadow
Performance: Kantian Aesthetics and the Doctrine of
Pāramī in Buddhist Philosophy

วิรสันต์ วิรุพท์สกุลภิบาล

Wirasant Wirunsakunphibān

มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงใหม่

Chiang Mai Rajabhat University

Corresponding Author, E-mail : Wirasant_wir@cmru.ac.th

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) วิเคราะห์แนวคิดเรื่อง “ความงามแบบไร้ผลประโยชน์” ในสุนทรียศาสตร์ของอิมมานูเอล คานท์ และเปรียบเทียบกับหลักบารมีในพุทธปรัชญาเถรวาทซึ่งอธิบายความดีเชิงคุณธรรม และ 2) ศึกษาว่าศิลปะการแสดงโขนเงาพรหมจักรสามารถสะท้อนหรือเชื่อมโยงความสัมพันธ์ระหว่างความงามและความดีได้อย่างไร งานวิจัยนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ โดยใช้การวิเคราะห์เอกสารทางปรัชญา ควบคู่กับการวิเคราะห์กรณีศึกษาศิลปะการแสดงโขนเงาพรหมจักรในฐานะพื้นที่ทางสุนทรียะร่วมสมัย

ผลการศึกษาพบว่า แม้แนวคิดสุนทรียศาสตร์ของคานท์จะเน้นความงามในฐานะประสบการณ์ที่ไม่ขึ้นกับผลประโยชน์หรือจุดมุ่งหมายทางศีลธรรมโดยตรง แต่ในบริบทของศิลปะการแสดงที่มีรากฐานจากวรรณกรรมชาดกพุทธ ความงามสามารถทำหน้าที่เป็นเงื่อนไขเชิงสุนทรียะที่เปิดพื้นที่ให้ผู้ชมตระหนักและใคร่ครวญถึงคุณค่าทางศีลธรรมได้อย่างเสรี กล่าวอีกนัยหนึ่ง ศิลปะการแสดงโขนเงาพรหมจักรสะท้อนความเป็นไปได้ของการประสานกันระหว่าง “ความงาม” และ “ความดี” โดยไม่ทำให้ศิลปะกลายเป็นเพียงเครื่องมือทางศีลธรรม หากแต่ทำให้ความงามทำหน้าที่เป็นสื่อกลางแห่งการใคร่ครวญ

ทางจริยธรรม งานวิจัยนี้จึงช่วยขยายบทสนทนาทางปรัชญาระหว่างสุนทรียศาสตร์ตะวันตกและพุทธปรัชญาในบริบทศิลปะการแสดงไทยร่วมสมัย

คำสำคัญ: ความงาม, ความดี, สุนทรียศาสตร์ของคานท์, บาร์มี, โขนเงา, พุทธปรัชญา

Abstract

This research article aims to: 1) analyze the concept of disinterested beauty in the aesthetics of Immanuel Kant and compare it with the Buddhist doctrine of *pāramī* (perfections) in Theravāda philosophy as a framework of moral cultivation; and 2) examine how the Khon shadow performance Phrommachakra reflects the relationship between beauty and goodness.

The study adopts a qualitative approach through philosophical textual analysis, combined with a case study of the Phrommachakra Khon shadow performance as a contemporary aesthetic space.

The findings indicate that although Kantian aesthetics emphasizes beauty as a disinterested experience independent from moral purposes, in the context of performance art rooted in Buddhist *Jātaka* narratives, aesthetic beauty can function as a condition that allows audiences to freely contemplate moral virtues. In this sense, the Phrommachakra Khon shadow performance demonstrates the possibility of harmonizing beauty and goodness without reducing art to a mere moral instrument. Instead, aesthetic experience becomes a medium through which ethical reflection emerges. This study contributes to the dialogue between Western aesthetics and Buddhist philosophy within the context of contemporary Thai performing arts.

Keywords: beauty, goodness, Kantian aesthetics, *pāramī*, Khon shadow performance, Buddhist philosophy

บทนำ

ศิลปะการแสดงเป็นพื้นที่สำคัญที่มนุษย์ใช้สื่อสารความหมายเกี่ยวกับโลก ชีวิต และคุณค่าทางสังคมมาอย่างยาวนาน ในทางสุนทรียศาสตร์ คำถามที่นักปรัชญาถกเถียงกันมาโดยตลอดคือ ความงาม (beauty) มีความสัมพันธ์กับความดี (goodness) หรือไม่ และในระดับใด นักปรัชญาตะวันตกจำนวนมากพยายามอธิบายสถานะของความงามในฐานะประสบการณ์ทางสุนทรียะที่เป็นอิสระจากผลประโยชน์หรือจุดมุ่งหมายทางศีลธรรม ตัวอย่างสำคัญคือแนวคิดของอิมมานูเอล คานท์ (Immanuel Kant) ในงาน Critique of Judgment ซึ่งเสนอว่า การตัดสินความงามเป็นการตัดสินแบบ “ไร้ผลประโยชน์” (disinterested judgment) กล่าวคือ ผู้รับรู้ความงามสามารถชื่นชมสิ่งงามได้โดยไม่เกี่ยวข้องกับประโยชน์ใช้สอยหรือผลประโยชน์ส่วนตน แนวคิดดังกล่าวมีอิทธิพลอย่างมากต่อการทำความเข้าใจศิลปะในโลกสมัยใหม่ โดยเน้นว่าศิลปะไม่ควรถูกลดทอนให้เป็นเพียงเครื่องมือทางศีลธรรมหรือการสั่งสอนทางสังคมเท่านั้น

อย่างไรก็ตาม เมื่อพิจารณาศิลปะในบริบทวัฒนธรรมเอเชีย โดยเฉพาะศิลปะที่มีรากฐานจากพระพุทธศาสนา จะพบว่าศิลปะจำนวนมากมิได้มีหน้าที่เพียงสร้างประสบการณ์ทางสุนทรียะ แต่ยังมีบทบาทในการสื่อสารคุณค่าทางจริยธรรมและอุดมคติทางศาสนาอีกด้วย ในพุทธปรัชญาเถรวาท แนวคิดเรื่อง บารมี (pāramī) อธิบายถึงคุณธรรมขั้นสูงที่บุคคลต้องบำเพ็ญเพียรเพื่อบรรลุความสมบูรณ์ทางจิตวิญญาณ เช่น ทานบารมี ศีลบารมี วิริยบารมี ขันติบารมี และปัญญาบารมี แนวคิดดังกล่าวปรากฏอย่างเด่นชัดในวรรณกรรมชาดก ซึ่งเล่าเรื่องการบำเพ็ญบารมีของพระโพธิสัตว์ผ่านเหตุการณ์และการกระทำที่สะท้อนคุณค่าทางศีลธรรม

ศิลปะการแสดงโขงเงาเรื่อง “พรหมจักร” เป็นตัวอย่างหนึ่งของการนำวรรณกรรมชาดกมาสร้างสรรค์เป็นศิลปะการแสดงร่วมสมัย โดยผสมผสานองค์ประกอบทางศิลปะหลายด้าน เช่น การรำ ดนตรี การออกแบบตัวละคร และการใช้เงาเป็นภาษาทางสุนทรียะ การแสดงดังกล่าวมิได้มีเป้าหมายเพียงสร้างความงดงามทางศิลปะ แต่ยังสะท้อนแนวคิดเรื่องคุณธรรม การเสียสละ และการบำเพ็ญบารมีของตัวละคร ซึ่งทำให้เกิดคำถามทางปรัชญาที่น่าสนใจว่า ศิลปะการแสดงที่มีเนื้อหาทางศีลธรรมเช่นนี้สามารถถูกทำความเข้าใจผ่านกรอบสุนทรียศาสตร์ของคานท์ได้อย่างไร และความงามในศิลปะการแสดงประเภทนี้มีบทบาทอย่างไรต่อการรับรู้คุณค่าทางศีลธรรมของผู้ชม

แม้ว่าจะมีการศึกษาศิลปะการแสดงโขนและศิลปะการแสดงไทยในเชิงวัฒนธรรมและประวัติศาสตร์จำนวนมาก แต่การวิเคราะห์ศิลปะการแสดงเหล่านี้ผ่านกรอบคิดทางสุนทรียศาสตร์เชิงปรัชญายังมีอยู่ค่อนข้างจำกัด โดยเฉพาะการนำแนวคิดสุนทรียศาสตร์ตะวันตกมาเปรียบเทียบกับแนวคิดทางพุทธปรัชญาในบริบทของศิลปะการแสดงร่วมสมัย ดังนั้น บทความนี้จึงมุ่งวิเคราะห์ความสัมพันธ์ระหว่าง “ความงาม” และ “ความดี” ผ่านกรอบแนวคิดสุนทรียศาสตร์ของคานท์ควบคู่กับแนวคิดเรื่องบาร์มีในพุทธปรัชญาเถรวาท โดยใช้ศิลปะการแสดงโขนเงาเรื่องพรหมจักรเป็นกรณีศึกษา

การศึกษานี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) วิเคราะห์แนวคิดเรื่องความงามแบบไร้ผลประโยชน์ในสุนทรียศาสตร์ของคานท์ และเปรียบเทียบกับแนวคิดเรื่องบาร์มีในพุทธปรัชญาเถรวาท และ 2) ศึกษาว่าศิลปะการแสดงโขนเงาเรื่องพรหมจักรสามารถสะท้อนหรือเชื่อมโยงความสัมพันธ์ระหว่างความงามและความดีได้อย่างไร ผลการวิเคราะห์คาดว่าจะช่วยขยายความเข้าใจเกี่ยวกับบทบาทของศิลปะการแสดงในฐานะพื้นที่ที่ความงามทางสุนทรียะและคุณค่าทางจริยธรรมสามารถบรรจบกันได้

วัตถุประสงค์การวิจัย

1) เพื่อวิเคราะห์แนวคิดเรื่องความงามแบบไร้ผลประโยชน์ในสุนทรียศาสตร์ของ อิมมานูเอล คานท์ (Immanuel Kant) และเปรียบเทียบกับหลักบาร์มีในพุทธปรัชญาเถรวาทในฐานะแนวคิดว่าด้วยความดีเชิงคุณธรรม

2) เพื่อศึกษาว่าศิลปะการแสดงโขนเงาพรหมจักรสามารถสอดประสานหรือประนีประนอมระหว่างความงามและความดีได้อย่างไร โดยไม่ทำลายความเป็นอิสระของประสบการณ์ทางสุนทรียะ

ระเบียบวิธีวิจัย

งานวิจัยนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) มุ่งศึกษาความสัมพันธ์ระหว่าง “ความงาม” กับ “ความดี” ผ่านการวิเคราะห์เชิงปรัชญาโดยใช้ศิลปะการแสดงโขนเงาพรหมจักรเป็นกรณีศึกษา ทั้งนี้ การดำเนินการวิจัยอาศัยการวิเคราะห์เชิงมโนทัศน์ (Conceptual Analysis) และการสังเคราะห์เชิงวิพากษ์ (Critical Synthesis) เพื่อ

เปรียบเทียบกรอบแนวคิดทางสุนทรียศาสตร์ของ Kant กับหลักการมีในพุทธปรัชญาเถรวาทการวิจัยมีขั้นตอนและวิธีดำเนินการดังต่อไปนี้

1. การกำหนดลักษณะการวิจัย งานวิจัยนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ โดยใช้การวิเคราะห์เชิงปรัชญา (Philosophical Analysis) เป็นวิธีการหลัก มุ่งทำความเข้าใจแนวคิดเรื่องความงามแบบไร้ผลประโยชน์ (disinterested beauty) ในงาน Critique of the Power of Judgment (Kant, 2000/1790) ของอิมมานูเอล คานท์ ควบคู่กับแนวคิดหน้าที่ทางศีลธรรมใน Groundwork of the Metaphysics of Morals (Kant, 2012/1785)

พร้อมกันนั้น งานวิจัยยังวิเคราะห์หลักการมีในพุทธปรัชญาเถรวาท ซึ่งเป็นแนวคิดว่าด้วยการบ่มเพาะคุณธรรมเพื่อการหลุดพ้น (Bodhi, 2005; Harvey, 2013) เพื่อสร้างฐานเปรียบเทียบเชิงจริยศาสตร์

2. การเลือกกรณีศึกษา ผู้วิจัยเลือกศิลปะการแสดงโขนเงาพรหมจักรเป็นกรณีศึกษา (Case Study) เนื่องจากเป็นการแสดงที่มีรากฐานจากพุทธชาดก และสะท้อนกระบวนการถ่ายทอดคุณธรรมผ่านองค์ประกอบทางสุนทรียะ เช่น บทละคร ทำรำ แสงเงา และดนตรี

3. การวิเคราะห์ตามกรอบแนวคิดทางปรัชญา ผู้วิจัยดำเนินการผ่านกรอบแนวคิดหลัก 2 ระบบ ดังนี้

3.1 สุนทรียศาสตร์แบบคานท์ (Kantian) พิจารณาแนวคิดเรื่องการตัดสินเชิงสะท้อน (reflective judgment) ความพึงพอใจแบบไร้ผลประโยชน์ และแนวคิด “ความงามในฐานะสัญลักษณ์ของศีลธรรม” (symbol of morality) (Kant, 2000/1790) เพื่อประเมินว่าศิลปะควรถูกแยกออกจากเป้าหมายทางศีลธรรมหรือไม่

3.2 หลักการมีในพุทธปรัชญาเถรวาท วิเคราะห์หลักการมี 10 ประการในฐานะโครงสร้างของการพัฒนาคุณธรรมภายใน (moral cultivation) ซึ่งเน้นเจตนา การเสียสละ และการลดทุกข์ (Bodhi, 2005; Harvey, 2013) โดยพิจารณาว่าแนวคิดดังกล่าวสะท้อนจริยศาสตร์เชิงพัฒนาการที่แตกต่างจากจริยศาสตร์แบบหน้าที่นิยมของ Kant อย่างไร (Kant, 2012/1785)

4. การสังเคราะห์เชิงวิพากษ์ ผู้วิจัยใช้การเปรียบเทียบเชิงปรัชญา (Comparative Philosophical Analysis) เพื่อวิเคราะห์ “จุดตึงเครียด” และ “จุดสอดประสาน” ระหว่างแนวคิดทั้งสองระบบ ได้แก่

- 1) ความเป็นอิสระของความงาม (aesthetic autonomy)
 - 2) ความดีในฐานะการบ่มเพาะคุณธรรม
 - 3) ความสัมพันธ์ระหว่างประสบการณ์ทางสุนทรียะกับการตระหนักรู้ทางศีลธรรม
- ขั้นตอนนี้มุ่งค้นหาความเป็นไปได้ของต้นแบบเชิงทฤษฎีที่ทำให้ความงามมิได้ถูกลดทอนเป็นเครื่องมือทางศีลธรรม แต่สามารถเป็นเงื่อนไขของการใคร่ครวญเชิงคุณธรรมได้

5. การอภิปรายผลการวิเคราะห์ ผู้วิจัยใช้การสังเคราะห์เชิงวิพากษ์ (Critical Synthesis) เพื่อสรุปข้อค้นพบจากการวิเคราะห์ทั้งเชิงทฤษฎีและกรณีศึกษา โดยพิจารณาข้อจำกัดของแนวคิดความงามแบบไร้ผลประโยชน์ และข้อจำกัดของการมองศิลปะเป็นเครื่องมือทางศีลธรรมเพียงด้านเดียว

ผลการสังเคราะห์มุ่งเสนอกรอบแนวคิด “Aesthetic-Moral Mediation” ซึ่งอธิบายบทบาทของศิลปะในฐานะพื้นที่สื่อกลางระหว่างความงามและความดีในบริบทศิลปะการแสดงไทยร่วมสมัย

ผลการวิจัย

ผลการวิจัยเกี่ยวกับกระบวนการสร้างโฉนงาพรหมจักรพบว่า โครงสร้างการออกแบบตัวหนัง การจัดแสง และลำดับการเล่าเรื่อง มิได้เป็นเพียงองค์ประกอบทางเทคนิค หากแต่สัมพันธ์อย่างเป็นระบบกับแนวคิดเรื่อง “บาร์มี” ในฐานะกระบวนการพัฒนาภายในของมนุษย์ (Mukdasakunpibān, 2020; Harvey, 2013) กล่าวคือ โครงสร้างศิลปะทำหน้าที่เป็นกลไกเชิงสัญลักษณ์ที่สะท้อนการเดินทางทางจิตวิญญาณจากอวิชาสู่ปัญญา อันเป็นแก่นของพุทธปรัชญาเถรวาท

เมื่อพิจารณาผ่านกรอบสุนทรียศาสตร์ของ อิมมานูเอล คานท์ (Immanuel Kant) ความสัมพันธ์ดังกล่าวมิได้หมายความว่าศิลปะถูกลดทอนให้เป็นเครื่องมือของศีลธรรม หากแต่สะท้อนภาวะที่ความงามเปิดพื้นที่ให้เสรีภาพของจิตได้เคลื่อนไหวระหว่าง

จินตนาการและความเข้าใจอย่างอิสระ (Kant, 2000/1790; Guyer, 2005) ประสบการณ์ความงามในโฉนเงาพรหมจักรจึงดำรงอยู่ในลักษณะของ “ความพึงพอใจโดยปราศจากผลประโยชน์” (disinterested pleasure) กล่าวคือ ผู้ชมมิได้เสพศิลปะเพื่อผลลัพธ์เชิงประโยชน์ หากแต่เข้าสู่ภาวะการไตร่ตรองที่ปลดปล่อยตนเองจากแรงผลักดันทางอัตตา

ในแง่นี้ ความงามมิได้ถูกกำหนดโดยสารถะของวัตถุ หากเกิดจากความสอดคล้องกันอย่างเสรีระหว่างพลังแห่งจินตนาการ (imagination) และความเข้าใจ (understanding) (Kant, 2000/1790; Allison, 2001) โฉนเงาพรหมจักรจึงมิได้เป็นเพียงการสืบทอดศิลปะพื้นบ้าน หากเป็นการสร้าง “พื้นที่ทางจิตวิญญาณ” ผ่านภาษาแห่งแสงและเงา ความลตอนของรายละเอียดรูปทรงมิใช่ความขาดแคลน หากเป็นการเปิดพื้นที่ว่างให้จิตของผู้ชมทำงานด้วยตนเอง ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดสุนทรียศาสตร์ร่วมสมัยที่มองศิลปะในฐานะพื้นที่ของการมีส่วนร่วมเชิงตีความ (Graham, 2005)

ผลการวิเคราะห์ยังชี้ให้เห็นว่า องค์ประกอบทางศิลปะของโฉนเงาพรหมจักรไม่ทำหน้าที่บังคับให้ผู้ชมรับคุณธรรมโดยตรง หากแต่สร้าง “เงื่อนไขแห่งการไตร่ตรอง” ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดการพัฒนาภายในตามหลักบาร์มี (Harvey, 2013) กล่าวอีกนัยหนึ่ง โฉนเงาพรหมจักรทำหน้าที่เสมือน “สัญลักษณ์เชิงจริยธรรม” ที่ไม่ลตอนศิลปะให้เป็นโฆษณาชวนเชื่อ ความมีมิติใช้เพียงฉากหลัง หากเป็นพื้นที่ว่างเชิงปรัชญาที่เปิดโอกาสให้ผู้ชมเผชิญหน้ากับตนเอง ขณะที่แสงที่ส่องผ่านตัวหนังสือสามารถตีความได้ในฐานะอุปมาของปัญญาที่ทะลุผ่านอวิชชา โครงสร้างการเล่าเรื่องที่สัมพันธ์กับบาร์มี 10 และวงจรแห่งกรรมจึงสะท้อน “การเดินทางภายใน” มากกว่าการเล่าเหตุการณ์ภายนอก (Mukdasakunpibān, 2020)

ในเชิงปรัชญาศิลปะ หากเปรียบเทียบกับแนวคิดของ อาร์เธอร์ โชเพนเฮาเออร์ (Arthur Schopenhauer) ซึ่งเสนอว่าศิลปะคือการระงับเจตจำนง (will) ชั่วคราวผ่านการเพ่งพินิจอย่างบริสุทธิ์ (pure contemplation) (Schopenhauer, 1969) โฉนเงาพรหมจักรมีลักษณะสอดคล้องอย่างชัดเจน ความเรียบง่ายของภาพเงาและจังหวะดนตรีช่วยลดแรงกระตุ้นแห่งตัณหา ทำให้ผู้ชมหลุดพ้นจากแรงร้าวของชีวิตประจำวัน และเข้าสู่ภาวะการจ้องมองที่ไม่ถูกครอบงำด้วยความอยาก

ยิ่งไปกว่านั้น หากพิจารณาผ่านกรอบคิดของ มาร์ติน ไฮเดกเกอร์ (Martin Heidegger) ศิลปะคือการเปิดเผยความจริง (aletheia) ของภาวะการดำรงอยู่ (Heidegger,

1971) โชนเงาพรหมจักรมิได้เพียงเล่าเรื่องธรรมะ หาก “ทำให้ธรรมะปรากฏ” ผ่านประสบการณ์ตรงของผู้ชม ความไม่เที่ยง ความทุกข์ และความไม่มีตัวตน มิได้ถูกสอนในรูปของถ้อยคำ หากถูกเปิดเผยผ่านการเคลื่อนไหวของเงาบนฉากขาว ความจริงจึงมิใช่ข้อมูล หากเป็นประสบการณ์ที่ถูกเปิดเผยในภาวะเจียบงัน

อย่างไรก็ตาม ผลการวิจัยยังพบว่า กระบวนการสร้างสรรค์โชนเงาพรหมจักรมีลักษณะบูรณาการระหว่างศิลปะพื้นบ้านกับการตีความหลักธรรมในบริบทสมัยใหม่ (Muk-dasakunpibān, 2020) ศิลปินมิได้เป็นเพียงผู้ผลิตผลงาน หากเป็น “ผู้ภาวนา” ผ่านกระบวนการสร้างสรรค์ ตัวหนัง ลวดลาย และการจัดแสง ล้วนเป็นการปฏิบัติที่มีลักษณะสมาธิ ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิด “ศิลปะในฐานะประสบการณ์” (art as experience) ที่มองศิลปะในฐานะกระบวนการมากกว่าวัตถุ (Dewey, 2005)

ในระดับโครงสร้างความหมาย โชนเงาพรหมจักรจึงทำหน้าที่เป็น “สื่อกลางเชิงภาวนา” (meditative medium) เชื่อมโลกแห่งรูปกับโลกแห่งนาม ความงามในที่นี้มีใช่ความงามของความวิจิตร หากเป็นความงามของความเรียบง่ายที่เปิดพื้นที่ให้สติทำงาน ความงามจึงมิใช่เครื่องประดับของศีลธรรม หากเป็นสะพานเชื่อมระหว่างสุนทรียศาสตร์กับจริยศาสตร์ ในลักษณะนี้ โชนเงาพรหมจักรมีศักยภาพเชิงปรัชญาในการทำหน้าที่เป็น “สนามทดลองของจิต” ที่ผู้ชมได้สัมผัสความงามอย่างเสรี และในขณะเดียวกัน ได้เผชิญหน้ากับคำถามทางจริยธรรมโดยไม่ถูกบังคับ ศิลปะจึงมิใช่เพียงการแสดง หากเป็นการเปิดเผย มิใช่เพียงความบันเทิง หากเป็นการภาวนาในรูปของแสงและเงา

อภิปรายผล

ผลการศึกษาศิลปะการแสดงโชนเงาเรื่องพรหมจักรในมิติของความงามและความดีสะท้อนให้เห็นว่าศิลปะการแสดงดังกล่าวมิได้ทำหน้าที่เพียงสร้างประสบการณ์ทางสุนทรียะเท่านั้น หากยังทำหน้าที่เป็นพื้นที่ของการสื่อสารคุณค่าทางจริยธรรมและโลกทัศน์ทางวัฒนธรรมของสังคมไทยผ่านรูปแบบทางศิลปะที่มีลักษณะเฉพาะ

ในมิติของสุนทรียศาสตร์ การรับรู้ความงามจากการแสดงโชนเงาสามารถอธิบายได้ผ่านแนวคิดเรื่องการตัดสินเชิงสุนทรียะ (aesthetic judgment) ซึ่งเกี่ยวข้องกับประสบการณ์ความพึงพอใจที่เกิดขึ้นจากการรับรู้รูปแบบ ความกลมกลืน และจังหวะของการแสดง ดังที่ อิมมานูเอล คานท์ อธิบายว่า ความงามเป็นประสบการณ์ที่เกิดจากความ

พึงพอใจซึ่งปราศจากผลประโยชน์ส่วนตัว (disinterested pleasure) กล่าวคือ ผู้ชมสามารถรับรู้ความงามของศิลปะได้โดยไม่จำเป็นต้องเกี่ยวข้องกับประโยชน์ใช้สอยโดยตรง (Kant, 2000/1790)

อย่างไรก็ตาม ศิลปะการแสดงมิได้เป็นเพียงประสบการณ์ด้านความงามเท่านั้น หากยังมีบทบาทในการสร้างความหมายทางสังคมและวัฒนธรรมอีกด้วย สอดคล้องกับแนวคิดของ Dewey (2005) เสนอว่าศิลปะเป็นประสบการณ์ (art as experience) ที่เชื่อมโยงระหว่างผู้สร้างสรรค์ ผู้แสดง และผู้ชม ผ่านกระบวนการรับรู้และการตีความร่วมกัน ดังนั้น การแสดงโขนเงาจึงสามารถมองได้ว่าเป็นพื้นที่ที่ผู้ชมมีส่วนร่วมในการตีความคุณค่าทางศิลปะและคุณค่าทางจริยธรรมที่ปรากฏในเนื้อเรื่องและตัวละครของการแสดง

ในอีกมิติหนึ่ง ศิลปะที่มีลักษณะของการเล่าเรื่อง เช่น การแสดงโขน สามารถทำหน้าที่เป็นสื่อกลางในการถ่ายทอดคุณค่าทางศีลธรรมได้อย่างมีพลัง ดังที่ Carroll (2001) เสนอว่าศิลปะประเภทศิลปะเชิงเล่าเรื่อง (narrative art) มักนำเสนอความขัดแย้งระหว่างความดีและความชั่วเพื่อกระตุ้นให้ผู้ชมเกิดการไตร่ตรองทางจริยธรรม ผ่านโครงเรื่อง ตัวละคร และสถานการณ์ต่าง ๆ ที่ถูกสร้างขึ้นในงานศิลปะ การแสดงโขนเงาเรื่องพรหมจักร จึงมิได้เป็นเพียงการนำเสนอความงดงามของท่ารำหรือรูปแบบการแสดงเท่านั้น หากยังเป็นการสื่อสารอุดมคติทางศีลธรรมผ่านเรื่องราวและสัญลักษณ์ทางวัฒนธรรม

นอกจากนี้ หากพิจารณาในกรอบแนวคิดทางปรัชญาศิลปะของ Heidegger (1971) ศิลปะสามารถทำหน้าที่เป็นพื้นที่ที่เปิดเผยความจริง (truth) ของโลกมนุษย์ ผ่านรูปแบบการปรากฏของงานศิลปะ กล่าวคือ งานศิลปะมิได้เป็นเพียงวัตถุแห่งความงาม หากยังเป็นกระบวนการที่ทำให้ความหมายบางประการของโลกและการดำรงอยู่ของมนุษย์ถูกเปิดเผยออกมา การแสดงโขนเงาในฐานะศิลปะการแสดงจึงสามารถมองได้ว่าเป็นพื้นที่ที่สะท้อนโลกทัศน์ คติความเชื่อ และคุณค่าทางวัฒนธรรมของสังคมไทย เมื่อเชื่อมโยงกับบริบทของพุทธปรัชญา แนวคิดเรื่องความงามมิได้แยกขาดจากคุณค่าทางจริยธรรม เนื่องจากความงามที่แท้จริงในมุมมองของพุทธศาสนามักสัมพันธ์กับความดีงามของจิตใจ และการพัฒนาคุณธรรมของมนุษย์ ดังที่ Phra Brahmagunabhorn (P. A. Payutto). (2016) อธิบายว่าความงามในมิติของพุทธธรรมมิได้จำกัดอยู่เพียงความงามทางรูปแบบ หากยังหมายถึงความงามของจิตใจที่เกิดจากการดำรงชีวิตอย่างมีศีลธรรมและปัญญา

จากผลการศึกษาจึงสะท้อนให้เห็นว่า ศิลปะการแสดงโขนเงาเรื่องพรหมจักร สามารถทำหน้าที่เป็นพื้นที่ที่บูรณาการระหว่างสุนทรียศาสตร์ จริยศาสตร์ และวัฒนธรรม เข้าด้วยกัน กล่าวคือ ความงามของการแสดงมิได้ดำรงอยู่อย่างโดดเดี่ยว หากยังสัมพันธ์กับ คุณค่าทางศีลธรรมและโลกทัศน์ของสังคมที่ถูกถ่ายทอดผ่านศิลปะการแสดงรูปแบบนี้

องค์ความรู้ใหม่จากการวิจัย

การวิจัยนี้มีได้เพียงเสนอการวิเคราะห์กรณีศึกษาโขนเงาพรหมจักร หากแต่ เสนอกรอบความคิดเชิงบูรณาการเพื่ออธิบายความสัมพันธ์ระหว่างสุนทรียศาสตร์และ จริยศาสตร์ในระดับโครงสร้างของประสบการณ์ โดยสามารถสังเคราะห์เป็นกรอบแนวคิด ที่เรียกว่า “Aesthetic–Moral Emergence Framework” ซึ่งพัฒนาต่อยอดจากแนวคิด Aesthetic–Moral Mediation ที่มองความงามในฐานะ “สื่อกลาง” ไปสู่การทำความเข้าใจ ความงามในฐานะ “เงื่อนไขเชิงโครงสร้าง” ที่ทำให้ความดีสามารถปรากฏขึ้นได้โดยไม่ต้อง อาศัยการบังคับเชิงศีลธรรม

1) จาก Aesthetic Autonomy สู่ Ethical Emergence: ในกรอบ สุนทรียศาสตร์ของ อิมมานูเอล คานท์ (Immanuel Kant) ความงามดำรงอยู่ในฐานะความ พึงพอใจโดยปราศจากผลประโยชน์ (disinterested pleasure) ซึ่งมีลักษณะเป็นอิสระจาก ศีลธรรมโดยตรง (Kant, 2000/1790) อย่างไรก็ตาม คานท์มิได้ปฏิเสธความสัมพันธ์ระหว่าง ความงามกับความดี หากเสนอว่าความงามสามารถทำหน้าที่เป็น “สัญลักษณ์ของศีลธรรม” (symbol of morality) (Kant, 2000/1790)

แนวคิดนี้ได้รับการขยายความโดย Guyer (2005) ซึ่งชี้ว่าความสัมพันธ์ดังกล่าว เป็นความสัมพันธ์เชิงโครงสร้าง มิใช่เชิงเครื่องมือ และ Allison (2001) ที่เสนอว่าการตัดสิน เชิงสุนทรียะเป็นการฝึกเสริมภาพของเหตุผลในระดับที่ยังไม่ถูกกำกับด้วยกฎศีลธรรม

อย่างไรก็ตาม งานวิจัยนี้เสนอ “ก้าวถัดไป” กล่าวคือ ความงามมิได้เป็นเพียง สัญลักษณ์ของความดี หากเป็นเงื่อนไขที่ทำให้ความดี “อุบัติขึ้น” (emerge) ในระดับ ประสบการณ์ กล่าวคือ เมื่อจิตได้รับพื้นที่เสรีจากแรงผลักดันเชิงอัตตา การใคร่ครวญเชิง จริยธรรมสามารถค่อย ๆ ปรากฏขึ้นได้เองโดยไม่ต้องอาศัยการกำหนดเชิงบรรทัดฐาน นี่ คือการเคลื่อนจาก Aesthetic Autonomy → Ethical Emergence

2) **ไข่นางพรหมจักรในฐานะ Ontological Clearing:** เมื่อพิจารณาผ่านกรอบของมาร์ติน ไฮเดกเกอร์ (Martin Heidegger) ศิลปะสามารถทำหน้าที่เป็นพื้นที่ที่เปิดเผยความจริง (aletheia) ของการดำรงอยู่ (Heidegger, 1971) ไข่นางพรหมจักรมิได้เพียงเล่าเรื่องบารมี หากเปิด “พื้นที่เชิงภาวะ” ที่ทำให้การเดินทางภายในของมนุษย์ปรากฏขึ้นในประสบการณ์ของผู้ชม แนวคิดนี้สอดคล้องกับ Dreyfus (1991) ที่อธิบายว่าการเปิดเผยในไฮเดกเกอร์คือการทำให้โลกปรากฏในลักษณะที่มนุษย์สามารถอยู่กับมันอย่างตระหนักรู้ ในบริบทของไข่นาง ความมืดบนฉากจึงมิใช่เพียงองค์ประกอบทางศิลป์ หากเป็น “พื้นที่ว่างเชิงอภิปราย” ที่เอื้อให้แสง ในฐานะอุปมาของปัญญาปรากฏขึ้น ดังนั้น ความงามจึงมิใช่เพียงรูปแบบ แต่เป็น “การเปิดพื้นที่” ที่ทำให้ประสบการณ์ทางจริยธรรมสามารถเกิดขึ้นได้

3) **ความสอดคล้องกับพุทธจริยศาสตร์แบบคุณธรรม:** ในพุทธปรัชญา การพัฒนาบารมีมิใช่การปฏิบัติตามกฎคำสั่ง หากเป็นกระบวนการหล่อหลอมคุณลักษณะภายในอย่างต่อเนื่อง แนวคิดนี้สอดคล้องกับ Keown (2001) ที่เสนอว่าพุทธจริยศาสตร์มีลักษณะใกล้เคียงกับจริยศาสตร์คุณธรรม (virtue ethics) และ Harvey (2013) ที่ชี้ว่าศีลธรรมพุทธตั้งอยู่บนการลดอัตตาและการพัฒนาปัญญาภายใต้กรอบนี้ ไข่นางพรหมจักรจึงสามารถเข้าใจได้ในฐานะ “สนามฝึกจิตเชิงสุนทรียะ” (aesthetic field of moral cultivation) ที่เปิดพื้นที่ให้การพัฒนาบารมีเกิดขึ้นผ่านประสบการณ์ มิใช่ผ่านการสั่งสอนโดยตรง

4) **การก้าวข้าม Instrumentalism:** การศึกษาที่เสนอจุดยืนที่ก้าวข้ามสองขั้วสุดโต่ง ได้แก่ (1) ศิลปะเป็นเครื่องมือศีลธรรม และ (2) ศิลปะแยกขาดจากศีลธรรมโดยสิ้นเชิง สอดคล้องกับงานของ Nussbaum (1990) ที่เสนอว่าวรรณกรรมสามารถหล่อหลอมความไวทางศีลธรรมโดยไม่เทศนาโดยตรง

อย่างไรก็ตาม ผู้วิจัยเสนอเพิ่มเติมว่า มิใช่เพียงเนื้อหา ของศิลปะเท่านั้นที่มีบทบาททางจริยธรรม หากแต่เป็น “โครงสร้างของประสบการณ์” ที่ความงามจัดวางไว้ ศิลปะจึงมิใช่คำสั่ง หากเป็นเงื่อนไข มิใช่กฎ หากแต่เป็นพื้นที่ที่เอื้อให้การตระหนักรู้ทางจริยธรรมเกิดขึ้น

5) **กรอบแนวคิดข้ามวัฒนธรรม** องค์ความรู้ใหม่ที่สำคัญที่สุดของการศึกษานี้ คือ การสร้างกรอบแนวคิดที่ทำให้แนวคิดสุนทรียศาสตร์ของ Immanuel Kant และ

แนวคิดเรื่องบาร์มีในพุทธปรัชญาสามารถ “สนทนากัน” ได้ในระดับโครงสร้างของประสบการณ์ มิใช่เพียงระดับคำศัพท์หรือการเปรียบเทียบเชิงผิวเผิน การศึกษานี้จึงเสนอว่า ศิลปะการแสดงไทยร่วมสมัย เช่น โขนเงาพรหมจักร สามารถทำหน้าที่เป็น “พื้นที่ทดลองเชิงปรัชญา” (laboratory of moral experience) ที่ทำให้แนวคิดจากโลกตะวันตกและตะวันออกบรรจบกันในระดับประสบการณ์จริง ดังนั้น งานวิจัยนี้มีใช่เพียงการเทียบเคียงแนวคิด หากเป็นการสร้าง “สนามทฤษฎีใหม่” ที่อธิบายความสัมพันธ์ระหว่างความงามและความดีในฐานะกระบวนการอุบัติร่วมกันในประสบการณ์ของมนุษย์

โขนเงาพรหมจักรมิได้เพียงนำเสนอเนื้อหาทางธรรม หากทำให้ “ความงาม” กลายเป็นโครงสร้างที่เอื้อให้ “ความดี” ปรากฏขึ้นได้โดยไม่ต้องอาศัยการบังคับ ศิลปะจึงมิใช่เครื่องมือของศีลธรรม หากเป็นพื้นที่ที่มนุษย์ได้ทดลองเสรีภาพของตนเอง และภายในเสรีภาพนั้น ความรับผิดชอบทางจริยธรรมจึงค่อย ๆ อุบัติขึ้นอย่างเจียบงันแต่ทรงพลัง

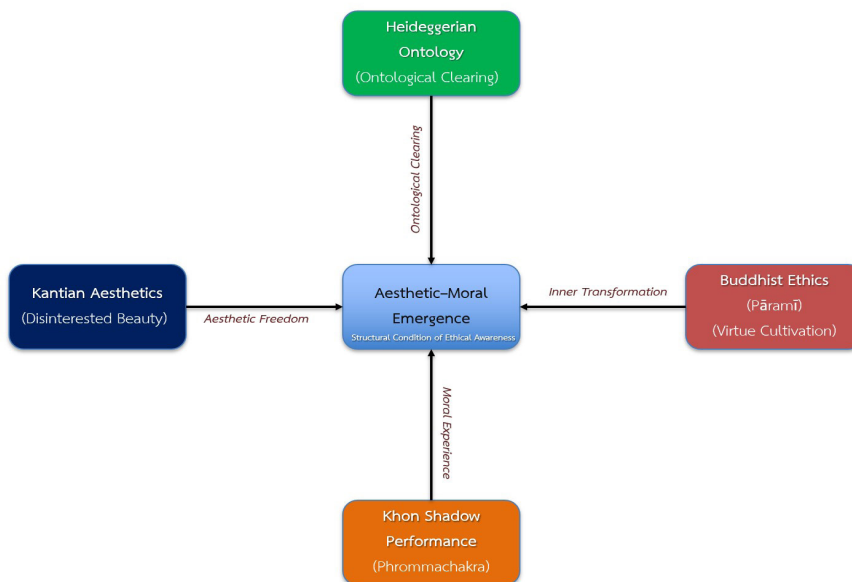

Figure 1 : Aesthetic-Moral Emergence in Khon shadow performance

สรุป

บทความนี้มุ่งวิเคราะห์ศิลปะการแสดงโขนเงาเรื่องพรหมจักรในมิติของความสัมพันธ์ระหว่างความงามและความดี ผ่านการบูรณาการกรอบแนวคิดสุนทรียศาสตร์ของอิมมานูเอล คานท์ (Immanuel Kant) และแนวคิดเรื่องบาร์มีในพุทธปรัชญาเถรวาท ผลการศึกษาชี้ให้เห็นว่า ศิลปะการแสดงดังกล่าวมิได้ทำหน้าที่เพียงสร้างความงามในเชิงรูปแบบ หากยังทำหน้าที่เป็น “โครงสร้างของประสบการณ์” ที่เอื้อให้การตระหนักรู้ทางจริยธรรมสามารถอุบัติขึ้นได้อย่างเป็นธรรมชาติ

ในเชิงสุนทรียศาสตร์ การแสดงโขนเงาพรหมจักรสะท้อนลักษณะของประสบการณ์ความงามแบบ “ปราศจากผลประโยชน์” ซึ่งเปิดพื้นที่ให้จิตของผู้ชมเคลื่อนไหวอย่างเสรีระหว่างจินตนาการและความเข้าใจ อันสอดคล้องกับแนวคิดของคานท์ที่มองว่าความงามมิได้ถูกกำหนดโดยประโยชน์ใช้สอย หากเป็นประสบการณ์ที่ปลดปล่อยมนุษย์ออกจากแรงผลักดันเชิงอัตตา (Kant, 2000/1790) ขณะเดียวกัน เมื่อพิจารณาผ่านกรอบพุทธปรัชญา การแสดงดังกล่าวยังสะท้อนกระบวนการพัฒนาบาร์มีในฐานะการหล่อหลอมคุณธรรมภายในของมนุษย์ ซึ่งมีได้เกิดจากการบังคับหรือคำสั่ง หากเกิดจากการตระหนักรู้ผ่านประสบการณ์และการใคร่ครวญ (Harvey, 2013) ศิลปะจึงมิได้ทำหน้าที่เป็น “เครื่องมือสอนศีลธรรม” หากเป็น “พื้นที่ของการตื่นรู้ทางจริยธรรม”

ข้อค้นพบสำคัญของการวิจัยนี้ คือ การเสนอกรอบแนวคิดที่ทำให้ความงามและความดีมิได้ดำรงอยู่อย่างแยกขาด หากมีความสัมพันธ์กันในระดับโครงสร้างของประสบการณ์ กล่าวคือ ความงามสามารถทำหน้าที่เป็นเงื่อนไขที่เอื้อให้ความดีปรากฏขึ้นได้โดยไม่ต้องอาศัยการกำหนดเชิงบรรทัดฐานโดยตรง ในลักษณะนี้ ศิลปะการแสดงโขนเงาพรหมจักรจึงสามารถเข้าใจได้ในฐานะ “พื้นที่บรรจบกันของสุนทรียศาสตร์และจริยศาสตร์” อย่างแท้จริง

ในเชิงทฤษฎี งานวิจัยนี้มีส่วนสำคัญในการขยายขอบเขตของการศึกษาปรัชญาศิลปะ โดยการสร้างบทสนทนาระหว่างแนวคิดสุนทรียศาสตร์ตะวันตกและพุทธปรัชญาในบริบทวัฒนธรรมไทยร่วมสมัย ทั้งนี้ไม่ใช่เพียงการเปรียบเทียบแนวคิด หากเป็นการสังเคราะห์เชิงโครงสร้างที่ทำให้เกิดความเข้าใจใหม่เกี่ยวกับบทบาทของศิลปะในฐานะพื้นที่ของประสบการณ์ทางจริยธรรม

ท้ายที่สุด การศึกษานี้ชี้ให้เห็นว่า ศิลปะมิใช่เพียงสิ่งที่มนุษย์สร้างขึ้นเพื่อความงามหรือความบันเทิง หากเป็นพื้นที่ที่มนุษย์ได้ทดลองเสรีภาพของตนเอง และภายในเสรีภาพนั้น ความรับผิดชอบทางจริยธรรมย่อมค่อย ๆ อุบัติขึ้นอย่างเงียบงันแต่ทรงพลัง โชนเงาพรหมจักรจึงมิใช่เพียงการแสดง หากเป็นการเปิดเผย มิใช่เพียงความงาม หากเป็นความจริงของการดำรงอยู่ที่ปรากฏผ่านแสงและเงา

ข้อเสนอแนะ

จากผลการวิจัยที่พบว่า โชนเงาพรหมจักรสามารถทำหน้าที่เป็นพื้นที่เชิงสุนทรีย์ที่เอื้อต่อการใคร่ครวญเชิงจริยธรรม โดยไม่ลดทอนความเป็นอิสระทางศิลปะ จึงสามารถเสนอข้อเสนอแนะได้ 3 ด้าน ดังนี้

1. ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

1.1 ควรมีการขยายกรอบการศึกษาสุนทรียศาสตร์แบบข้ามวัฒนธรรม (cross-cultural aesthetics) โดยนำแนวคิดจริยศาสตร์พุทธศาสนาเปรียบเทียบกับสุนทรียศาสตร์ตะวันตกในบริบทศิลปะการแสดงแขนงอื่น เช่น นาฏศิลป์ร่วมสมัย ละครเวที หรือศิลปะสื่อใหม่

1.2 ควรพัฒนาการอภิปรายเชิงทฤษฎีว่าด้วยความสัมพันธ์ระหว่าง “ความงาม” กับ “คุณธรรม” ให้ชัดเจนยิ่งขึ้น โดยตรวจสอบข้อโต้แย้งที่เห็นว่าศิลปะควรถูกแยกออกจากศีลธรรม เพื่อเสริมความแข็งแกร่งทางปรัชญาให้กรอบแนวคิดที่นำเสนอ

1.3 ควรศึกษาการประยุกต์ใช้กรอบแนวคิดดังกล่าวในบริบทสากล เพื่อสร้างพื้นที่สนทนาทางวิชาการระหว่างพุทธจริยศาสตร์กับทฤษฎีสุนทรียศาสตร์ร่วมสมัยในระดับนานาชาติ

1.4 สถาบันทางวัฒนธรรมและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับศิลปะการแสดงควรพัฒนากระบวนการนำเสนอที่เปิดพื้นที่ให้ผู้ชมได้ตระหนักถึงมิติทางจริยธรรมของศิลปะ มิใช่เพียงมิติความงามหรือความบันเทิง

1.5 ควรส่งเสริมการใช้ศิลปะการแสดงในฐานะ “พื้นที่ของประสบการณ์ทางจริยธรรม” ที่เปิดโอกาสให้ผู้เรียนได้ใคร่ครวญคุณค่าทางศีลธรรมผ่านสุนทรียะ

1.6 ควรสนับสนุนการสร้างกิจกรรมหรือเวทีเสวนาที่เชื่อมโยงศิลปิน นักวิชาการ

และสาธารณชน เพื่อขยายบทบาทของศิลปะในฐานะพื้นที่สะท้อนคุณค่าทางศีลธรรมในสังคมร่วมสมัย

2. ข้อเสนอแนะเพื่อการวิจัยเชิงปรัชญา

จากผลการวิเคราะห์เชิงสุนทรียศาสตร์และจริยศาสตร์ที่งานวิจัยนี้ได้นำเสนอ ตลอดจนการสังเคราะห์กรอบแนวคิดเชิงทฤษฎีเพื่ออธิบายความสัมพันธ์ระหว่างความงามกับคุณธรรม จึงมีข้อเสนอแนะเพื่อการพัฒนางานวิจัยเชิงปรัชญาในอนาคต ดังนี้

2.1 ควรมีการศึกษาวิเคราะห์เชิงเปรียบเทียบระหว่างสุนทรียศาสตร์ตะวันตกกับจริยศาสตร์พุทธศาสนาอย่างเป็นระบบมากยิ่งขึ้น โดยเฉพาะประเด็นความสัมพันธ์ระหว่าง aesthetic judgment กับ moral formation เพื่อขยายกรอบการสนทนาทางปรัชญาแบบข้ามวัฒนธรรม

2.2 ควรมีการพัฒนาข้อโต้แย้งเชิงทฤษฎีเกี่ยวกับสถานะของศิลปะในฐานะพื้นที่ก่อรูปคุณธรรม โดยตรวจสอบข้อคัดค้านที่เห็นว่าศิลปะควรถูกแยกออกจากศีลธรรมอย่างเด็ดขาด เพื่อเสริมความเข้มแข็งของฐานคิดที่เสนอไว้ในงานวิจัยนี้

2.3 ควรวิเคราะห์เชิงอภิปรายเกี่ยวกับธรรมชาติของ “ประสบการณ์สุนทรียะ” ว่ามีลักษณะเป็นเพียงการรับรู้ความงาม หรือมีสถานะเป็นกระบวนการก่อรูปความหมายเชิงคุณค่า ซึ่งเชื่อมโยงกับการตระหนักรู้ทางจริยธรรม

2.4 ควรศึกษาความเป็นไปได้ของการพัฒนา “ทฤษฎีสุนทรียศาสตร์เชิงจริยธรรมแบบบูรณาการ” ที่ตั้งอยู่บนฐานสนทนาระหว่างพุทธปรัชญากับปรัชญาตะวันตก เพื่อสร้างพื้นที่องค์ความรู้ใหม่ในสาขาปรัชญาศิลปะร่วมสมัย

2.5 ควรมีการตรวจสอบขอบเขตและข้อจำกัดของกรอบแนวคิดที่เสนอ โดยเปิดพื้นที่ให้เกิดการวิพากษ์และการโต้แย้งเชิงปรัชญาอย่างต่อเนื่อง อันจะนำไปสู่การพัฒนาแนวคิดให้มีความลุ่มลึกและรอบด้านยิ่งขึ้น

3. ข้อเสนอแนะในการวิจัยครั้งต่อไป

3.1 ควรมีการศึกษาวิจัยเชิงประจักษ์เกี่ยวกับประสบการณ์ของผู้ชม เพื่อทดสอบว่าศิลปะการแสดงสามารถก่อให้เกิดการตระหนักรู้ทางจริยธรรมได้จริงเพียงใด

3.2 ควรขยายการศึกษาไปยังศิลปะในรูปแบบอื่น เช่น ภาพยนตร์ ศิลปะดิจิทัล

หรือสื่อสมัยใหม่ เพื่อสำรวจว่ากรอบแนวคิดที่พัฒนาขึ้นสามารถอธิบายปรากฏการณ์ทางสุนทรียศาสตร์ร่วมสมัยได้ในระดับใด

3.3 ควรมีการวิเคราะห์เชิงปรัชญาเพิ่มเติมเกี่ยวกับข้อจำกัดของกรอบแนวคิดที่เสนอ เพื่อพัฒนาและปรับปรุงโมเดลให้มีความสมบูรณ์ยิ่งขึ้นในเชิงทฤษฎี

References

- Allison, H. E. (2001). *Kant's theory of taste: A reading of the Critique of aesthetic judgment*. Cambridge University Press.
- Bodhi, B. (2005). *In the Buddha's words: An anthology of discourses from the Pali Canon*. Wisdom Publications.
- Carroll, N. (2001). *Beyond aesthetics: Philosophical essays*. Cambridge University Press.
- Dewey, J. (2005). *Art as experience*. Perigee Books.
- Dreyfus, H. L. (1991). *Being-in-the-world: A commentary on Heidegger's Being and Time, division I*. MIT Press.
- Guyer, P. (2005). *Kant and the claims of taste* (2nd ed.). Cambridge University Press.
- Harvey, P. (2013). *An introduction to Buddhism: Teachings, history and practices* (2nd ed.). Cambridge University Press.
- Heidegger, M. (1971). *Poetry, language, thought* (A. Hofstadter, Trans.). Harper & Row.
- Kant, I. (2000). *Critique of the power of judgment* (P. Guyer & E. Matthews, Trans.). Cambridge University Press. (Original work published 1790)
- Kant, I. (2012). *Groundwork of the metaphysics of morals* (M. Gregor & J. Timmermann, Trans.). Cambridge University Press. (Original work published 1785)

- Keown, D. (2001). *The nature of Buddhist ethics*. Palgrave.
- Mukdasakunpibān Pitisan. (2020). *The creation process of Khon entitled Phrommachak* [Doctoral dissertation, Khon Kaen University].
- Nussbaum, M. C. (1990). *Love's knowledge: Essays on philosophy and literature*. Oxford University Press.
- Phra Brahmagunabhorn (P. A. Payutto). (2016). *Buddhist economics: A middle way for the market place*. Buddhadhamma Foundation.
- Schopenhauer, A. (1969). *The world as will and representation* (E. F. J. Payne, Trans., Vol. 1). Dover Publications. (Original work published 1818)
- Shusterman, R. (2000). *Pragmatist aesthetics: Living beauty, rethinking art* (2nd ed.). Rowman & Littlefield.

การวิเคราะห์ทางปรัชญาของหลักวิกาลโภชนา

ในพระพุทธศาสนาเถรวาท

A Philosophical Analysis of the Principle of Vikalabhojana

in Theravada Buddhism

สิตาพร มีรักษ์

Sitaporn Meeruk

มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

Chiang Mai University

Corresponding Author, E-mail: Sita_102@hotmail.com

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) ศึกษาหลักวิกาลโภชนาในพระพุทธศาสนาเถรวาทจากคัมภีร์พระไตรปิฎกและอรรถกถา 2) วิเคราะห์ความหมายและคุณค่าของหลักวิกาลโภชนาในมิติของการดำรงชีวิตและสุขภาวะของพระสงฆ์ และ 3) สังเคราะห์หลักวิกาลโภชนาในฐานะข้อเสนอเชิงปรัชญาว่าด้วยการควบคุมตนเองและการจัดระเบียบความปรารถนา การวิจัยนี้เป็นการวิจัยเชิงเอกสาร โดยศึกษาข้อมูลจากพระไตรปิฎก อรรถกถา และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง แล้วนำมาวิเคราะห์เชิงเนื้อหาและตีความในกรอบแนวคิดทางพุทธปรัชญาและจริยศาสตร์

ผลการวิจัยพบว่า หลักวิกาลโภชนา มิได้เป็นเพียงข้อกำหนดทางพระวินัยเกี่ยวกับเวลาในการบริโภคเท่านั้น หากแต่เป็นกระบวนการฝึกตนที่มุ่งควบคุมตัณหาและความยึดติดในกาย โดยการจำกัดช่วงเวลาแห่งการบริโภคได้ทำหน้าที่เป็นกลไกของการสร้างวินัยภายใน อันนำไปสู่การลดทอนอำนาจของความอยากและการพัฒนาคุณภาพชีวิตในมิติของกายและจิต ทั้งยังสามารถตีความได้ว่าเป็นรูปแบบหนึ่งของจริยศาสตร์เชิงคุณธรรมที่เน้นความพอดีและความยับยั้งชั่งใจ

นอกจากนี้ การสังเคราะห์เชิงปรัชญาชี้ให้เห็นว่า หลักวิกาลโภชนาสามารถอธิบายได้ในฐานะ “เทคโนโลยีของตนเอง” ที่ใช้ในการจัดระเบียบความสัมพันธ์ระหว่างกาย จิต และสังคม โดยมีบทบาททั้งในเชิงการฝึกปัจเจกบุคคลและการดำรงวินัยของชุมชน ส่งผลอันนำไปสู่การสร้างเสริมภาพภายในและความสมดุลของการดำรงชีวิตตามแนวทางพุทธปรัชญา

คำสำคัญ: วิกาลโภชนา, พุทธปรัชญา, จริยศาสตร์เชิงคุณธรรม, การควบคุมตนเอง, สุขภาวะ

Abstract

This research article aims to (1) examine the principle of Vikalabhojana in Theravāda Buddhism based on the Pāli Canon and its commentaries, (2) analyze its meanings and values in relation to monastic life and well-being, and (3) synthesize the principle as a philosophical proposition concerning self-regulation and the organization of desire.

This study employs a documentary research methodology, drawing upon primary sources from the Pāli Canon and commentarial texts, as well as related academic works. The data are analyzed through content analysis and interpreted within the frameworks of Buddhist philosophy and ethical theory.

The findings reveal that Vikalabhojana is not merely a disciplinary rule concerning the timing of food consumption, but rather a systematic practice of self-cultivation aimed at regulating desire and reducing attachment to the body. By restricting the temporal conditions of consumption, the principle functions as an internal disciplinary mechanism that cultivates moderation, self-restraint, and holistic well-being. In this sense, it can be understood as a form of virtue ethics that emphasizes balance and the cultivation of moral character.

Furthermore, the philosophical synthesis suggests that Vikalabhajana may be conceptualized as a “technology of the self,” through which individuals restructure the relationship between body, mind, and social order. This principle operates both at the individual level—as a practice of self-discipline—and at the communal level—as a means of sustaining monastic order. Ultimately, it contributes to the realization of inner freedom and a balanced mode of living in accordance with Buddhist philosophical ideals.

Keywords: Vikalabhajana, Buddhist Philosophy, Virtue Ethics, Self-regulation, Well-being

บทนำ

การบริโภคอาหารมิได้เป็นเพียงกระบวนการทางชีวภาพเพื่อการดำรงอยู่ของกายสังขารเท่านั้น แต่ในมิติทางปรัชญา อาหารคือจุดตัดระหว่างความต้องการพื้นฐานกับระบบจริยศาสตร์ที่มนุษย์ใช้กำกับตนเอง ในปัจจุบันสังคมสงฆ์ไทยกำลังเผชิญกับวิกฤตการณ์ด้านสุขภาวะอย่างมีนัยสำคัญ ข้อมูลเชิงประจักษ์ชี้ให้เห็นว่าพระสงฆ์มีอัตราการเจ็บป่วยด้วยกลุ่มโรคไม่ติดต่อเรื้อรัง (NCDs) เช่น โรคอ้วน โรคเบาหวาน และภาวะไขมันในเลือดสูง เพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่อง ซึ่งส่วนใหญ่มีสาเหตุมาจากพฤติกรรมการบริโภคที่ไม่สอดคล้องกับหลักโภชนาการ (Sukruangkul, 2017) แม้ວ່າในทางวิทยาศาสตร์การแพทย์จะเสนอทางออกผ่านการจำกัดเวลาการกินหรือการควบคุมแคลอรี แต่ในทางพุทธปรัชญาปัญหาดังกล่าวสะท้อนถึงการขาดสมดุลระหว่าง “ตัณหา” (Desire) กับ “ปัญญา” (Wisdom) ในการปฏิสัมพันธ์กับวัตถุภายนอก

พระพุทธศาสนาเถรวาทได้วางรากฐานการจัดการกับความต้องการทางกายผ่าน “หลักวิกาลโภชนา” ซึ่งมีได้ทำหน้าที่เป็นเพียงข้อห้ามทางพระวินัยที่จำกัดการฉันอาหารในยามวิกาล (หลังเที่ยงวันถึงรุ่งเช้า) เท่านั้น (Thai Tripitaka, Vol. 2, pp. 120-125) หากแต่เป็นเครื่องมือทางจริยศาสตร์ที่มุ่งเน้นการฝึกฝน “กาลัญญุตตา” หรือความเป็นผู้รู้จักกาลเวลา และการสร้างวินัยภายในเพื่อลดทอนความยึดมั่นถือมั่นในตัวตน (Self) หากพิจารณาผ่านแว่นตาของจริยศาสตร์เชิงคุณธรรม (Virtue Ethics) วิกาลโภชนาคือ

กระบวนการขัดเกลาคความพอประมาณ (Temperance) เพื่อให้มนุษย์ก้าวข้ามสภาวะการเป็นทาสของสัญชาตญาณความหิว ไปสู่เสรีภาพในการเลือกที่จะดำรงชีวิตอย่างมีเป้าหมายสูงสุด

บทความวิจัยนี้จึงมุ่งวิเคราะห์หลักวิกาลโกชนาในฐานะ “ข้อเสนอเชิงปรัชญา” ที่เชื่อมโยงระหว่างวินัยทางศาสนากับการสร้างสุขภาวะที่ยั่งยืน โดยพิจารณาว่าการจำกัดขอบเขตของความปรารถนาผ่านเงื่อนไขของเวลานั้น ส่งผลต่อการเปลี่ยนรูป (Transformation) ของตัวตนและจิตวิญญาณอย่างไร ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดร่วมสมัยที่มองว่าการควบคุมการบริโภคคือรูปแบบหนึ่งของ “เทคโนโลยีของตนเอง” (Technology of the Self) ที่ช่วยให้ปัจเจกสามารถจัดระเบียบความสัมพันธ์ระหว่างกาย จิต และวิถีชีวิตได้อย่างสมดุล (Harvard T.H. Chan School of Public Health, 2021)

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

- 1) ศึกษาหลักวิกาลโกชนาในพระพุทธศาสนาเถรวาทจากคัมภีร์พระไตรปิฎกและอรรถกถา
- 2) วิเคราะห์ความหมายและคุณค่าของหลักวิกาลโกชนาในมิติของการดำรงชีวิตและสุขภาวะของพระสงฆ์
- 3) สังเคราะห์หลักวิกาลโกชนาในฐานะข้อเสนอเชิงปรัชญาว่าด้วยการควบคุมตนเองและการจัดระเบียบความปรารถนา

ระเบียบวิธีวิจัย

บทความวิจัยนี้ใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) ผ่านแนวทางการวิเคราะห์ตัวบทเชิงปรัชญา (Philosophical Textual Analysis) และการตีความเชิงสัญศาสตร์ (Semiotic Interpretation) โดยมุ่งสำรวจระนาบความหมายของหลักวิกาลโกชนาที่ซ่อนอยู่ภายใต้โครงสร้างของพระวินัย กระบวนการวิจัยประกอบด้วยส่วนสำคัญ ดังนี้

1. การวิเคราะห์ฐานข้อมูลปฐมภูมิและทุติยภูมิ (Analysis of Primary and Secondary Sources) ผู้วิจัยได้เพียงสกัดข้อมูลเชิงข้อเท็จจริง แต่ใช้วิธีการ “อ่าน

แบบวิพากษ์” (Critical Reading) ต่อกัมภีร์พระไตรปิฎกฉบับภาษาไทย และอรรถกถาที่เกี่ยวข้อง เพื่อสืบค้นเจตนารมณ์ (Teleology) ของการบัญญัติสิกขาบท ควบคู่ไปกับการสำรวจงานวิจัยร่วมสมัยด้านสุขภาวะและพฤติกรรมศาสตร์ เพื่อสร้างจุดเชื่อมโยงระหว่างพุทธธรรมกับโลกสมัยใหม่

2. กรอบแนวคิดเชิงวิพากษ์และสุนทรียศาสตร์แห่งการฝึกตน (Conceptual Framework) เพื่อให้เกิดการสนทนาข้ามพรมแดนทางปัญญา ผู้วิจัยได้นำแนวคิด “เทคโนโลยีของตนเอง” (Technology of the Self) ของ Michel Foucault มาเป็นกรอบในการชำแหละการใช้วินัยเพื่อเข้าควบคุมร่างกาย และใช้หลัก “จริยศาสตร์เชิงคุณธรรม” (Virtue Ethics) เพื่อวิเคราะห์การสร้างอัตลักษณ์ใหม่ของนักบวชผ่านการยับยั้งชั่งใจ (Moderation) ซึ่งเป็นสไตล์การวิเคราะห์ที่มุ่งเน้นการหาจุดบรรจบระหว่างจริยศาสตร์ตะวันออกและตะวันตก

3. การสังเคราะห์และสร้างข้อเสนอทางปรัชญา (Philosophical Synthesis) กระบวนการสุดท้ายคือการจัดวางตำแหน่งแห่งที่ของ “วิกาลโภชนา” ใหม่ จากเดิมที่เป็นเพียงข้อห้ามทางศาสนา ให้กลายเป็น “ยุทธศาสตร์ทางจริยธรรม” (Ethical Strategy) ที่มุ่งเน้นการสร้างเสริมสภาพภายในและการจัดระเบียบโครงสร้างความปลอดภัยของมนุษย์ โดยใช้วิธีการวิเคราะห์แบบสหวิทยาการเพื่อตอบโจทย์ทั้งในมิติของจิตวิญญาณและสุขภาวะเชิงประจักษ์

ผลการวิจัย

จากการสำรวจระนาบความหมายและชำแหละโครงสร้างทางสถาบันของหลักวิกาลโภชนา ผู้วิจัยพบว่ากลไกนี้มีใช้เพียงระเบียบปฏิบัติเพื่อสุขภาวะทางกาย แต่เป็น “ยุทธศาสตร์ทางจริยธรรม” ที่ซับซ้อน โดยสามารถจำแนกผลการวิจัยออกเป็นประเด็นสำคัญดังนี้:

1. สัจยศาสตร์ของเวลา: การปฏิวัติโครงสร้างความปลอดภัยผ่านพื้นที่ “วิกาล” ในมิติทางพุทธปรัชญา “เวลา” มิได้เป็นเพียงตัวเลขที่ไหลผ่านไปอย่างเป็นภววิสัย แต่เป็นเครื่องมือในการแบ่งแยกสภาวะแห่งสติออกจากสัญชาตญาณ หลักวิกาลโภชนาที่ปรากฏในพระวินัยปิฎก (*Thai Tripitaka*, Vol. 2, pp. 120-125) ได้ทำการสถาปนา

“พรมแดนเชิงจริยธรรม” (Ethical Boundary) ขึ้นมาอย่างชัดเจน การขีดเส้นแบ่งหลังเที่ยงวันมิใช่เพียงการห้ามบริโภคอาหาร แต่คือการสร้าง “พื้นที่ว่างเปล่า” (Vacuum of Desire) ในช่วงเวลาที่มนุษย์มักจะใช้ไปกับการหาความพึงพอใจทางประสาทสัมผัส

หากวิเคราะห์ผ่านมุมมองสุนทรียศาสตร์ของการยับยั้ง วิกาลโกชนาคือการปฏิเสธ “อำนาจนิยมของร่างกาย” (Corporeal Authoritarianism) ที่พยายามครอบงำจิตใจให้ตกเป็นทาสของความหิวโหย (Anton & Lee, 2020) การจงใจปล่อยให้ท้องว่างในช่วงวิกาลจึงมิใช่สถานะของการขาดแคลน (Deprivation) แต่เป็นสถานะของการมีชัย (Mastery) เหนือความต้องการทางชีวภาพ ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดเรื่อง “สุนทรียศาสตร์แห่งการมีอยู่” (Aesthetics of Existence) ที่เน้นการจัดระเบียบความสัมพันธ์ระหว่างตนเองกับสิ่งเร้าเพื่อให้เกิดเสรีภาพที่แท้จริง

2. วิกาลโกชนาในฐานะ “เทคโนโลยีของตนเอง”: การปรับเปลี่ยนอัตลักษณ์ผ่านวินัยร่างกาย การวิจัยชี้ให้เห็นว่า วิถีปฏิบัติของพระสงฆ์ตามหลักวิกาลโกชนาคือรูปแบบหนึ่งของ “เทคโนโลยีของตนเอง” (Technology of the Self) ตามนัยของ Michel Foucault ซึ่งหมายถึงปฏิบัติการที่ปัจเจกใช้กระทำต่อร่างกายและวิญญาณเพื่อเปลี่ยนรูป (Transform) ตนเองไปสู่สถานะทางจริยธรรมที่สูงขึ้น ภายใต้เงื่อนไขนี้ ร่างกายมิได้ถูกมองว่าเป็นเพียงก้อนเนื้อที่รอการเติมเต็มพลังงาน แต่เป็น “พื้นที่ปฏิบัติการทางปัญญา” การลดมื้ออาหารลงเหลือเพียงช่วงเช้าและเพล เป็นการลดทอน “อัตตา” (Ego) ที่ยึดโยงอยู่กับสุนทรียะของรสชาติและการปรนเปรอความอยาก

นอกจากนี้ การวิเคราะห์ยังพบความสัมพันธ์เชิงลึกระหว่าง “วินัย” และ “ปัญญา” โดยพบว่าการศึกษาตามหลักนี้ส่งผลให้เกิดสถานะ “กาลัญญุตตา” (Temporal Wisdom) หรือความฉลาดรู้ในกาลเวลา ซึ่งเป็นหัวใจสำคัญของจริยศาสตร์เชิงคุณธรรม (Virtue Ethics) ที่เน้นความพอประมาณ (Moderation) ผลการวิจัยเชิงประจักษ์ยังสนับสนุนว่าการจำกัดเวลาบริโภค (Time-restricted Eating) ช่วยปรับระบบเผาผลาญและลดความเสี่ยงของโรคไม่ติดต่อเรื้อรัง (NCDs) ซึ่งเป็นวิกฤตสุขภาพที่สำคัญในสังคมสมัยปัจจุบัน (Sukruangkul, 2017; Harvard T.H. Chan School of Public Health, 2021)

3. การสังเคราะห์มิติจริยศาสตร์และสุขภาวะ: จากการควบคุมสู่เสรีภาพเชิงภววิทยา หัวใจสำคัญของการวิจัยครั้งนี้คือการค้นพบว่า วิกาลโกชนาได้เปลี่ยนสถานะของ “อาหาร” จาก “วัตถุแห่งการเสพ” (Object of Consumption) ให้กลายเป็น “วัตถุแห่ง

การพิจารณา” (Object of Contemplation) การพิจารณาอาหารเป็นเพียงเครื่องหล่อเลี้ยงกายเพื่อความอยู่รอด (Patisankha Yoniso) ทำให้พระสงฆ์สามารถก้าวข้ามความยึดติดในมิติกายภาพไปสู่ความตระหนักรู้ในมิติจิตวิญญาณ

ในเชิงปรัชญา การยอมสูญเสียเสรีภาพในการเลือกกินตามอำเภอใจ กลับกลายเป็นการได้รับ “เสรีภาพภายใน” (Internal Freedom) นั่นคือการไม่ถูกจองจำด้วยความทรมานจากการรอคอยหรือความอยากในช่วงเวลาวิกาล ความสอดคล้องระหว่างสุขภาพทางกายและการฝึกตนทางจิตนี้ชี้ให้เห็นว่า วิกาลโภชนาคือ “นวัตกรรมเชิงจริยธรรม” ที่สามารถตอบโต้ภัยทั้งปวงหาสุขภาพทางกายภาพของพระสงฆ์ในบริบทปัจจุบัน (Meeruk, 2025) และการชำระใจซึ่งอุดมคติของพุทธปรัชญาได้อย่างมีเอกภาพ

4. วิกาลโภชนาในโลกสมัยใหม่: การวิพากษ์ข้ามศาสตร์ระหว่างพุทธจริยศาสตร์และพฤติกรรมศาสตร์ เมื่อนำหลักวิกาลโภชนามาสนทนากับความรู้สมัยใหม่ ผู้วิจัยพบว่านัยทางปรัชญาของหลักการนี้ก้าวล่วงขอบเขตของศาสนาไปสู่การวิพากษ์สังคมบริโภคนิยม (Consumerism) ที่ส่งเสริมการบริโภคเกินความจำเป็น (Overconsumption) การใช้หลักวิกาลโภชนาจึงมิใช่เพียงการแก้ปัญหาที่ปลายเหตุของโรคภัยไข้เจ็บ แต่เป็นการ “รื้อถอนโครงสร้างความอยาก” (Deconstructing Desire) ในระดับรากเหง้า

ผ่านการอ้างอิงงานวิจัยร่วมสมัย (Kristeller & Wolever, 2016) พบว่าการสร้างความตระหนักรู้ในการบริโภคมีผลต่อการเปลี่ยนแปลงทางระบบประสาทและพฤติกรรมอย่างยั่งยืน วิกาลโภชนาจึงทำหน้าที่เป็นสะพานเชื่อมระหว่างโลกทัศน์โบราณและวิทยาศาสตร์สมัยใหม่ โดยมีเป้าหมายร่วมกันคือการสร้าง “มนุษย์ที่สมบูรณ์” (Holistic Being) ที่สามารถครองสติเหนือความต้องการทางวัตถุได้อย่างเด็ดขาด

อภิปรายผล

การศึกษาวิจัยเรื่องการวิเคราะห์ทางปรัชญาของหลักวิกาลโภชนาในพระพุทธศาสนาเถรวาท มิได้เป็นเพียงการทบทวนระเบียบวินัยทางศาสนาในมิติของประเพณีปฏิบัติ แต่เป็นการเผยให้เห็นถึง “ยุทธศาสตร์ทางจริยศาสตร์” (Ethical Strategy) ที่ลุ่มลึกในการจัดการกับโครงสร้างความปรารถนาของมนุษย์ ซึ่งผู้วิจัยสามารถสรุปและอภิปรายผลในระดับมหภาคได้ดังนี้:

1. การเปลี่ยนรูปของร่างกายจาก “วัตถุแห่งตัณหา” สู่ “พื้นที่แห่งปัญญา” บทสรุปที่สำคัญประการแรกคือ หลักวิกาลโภชนา (Thai Tripiṭaka, Vol. 2, pp. 120-125) ทำหน้าที่เป็นกลไกในการรื้อถอน (Deconstruction) ความสัมพันธ์แบบทาสระหว่างจิตและกาย ในสังคมบริโภคนิยมปัจจุบันที่กระตุ้นให้มนุษย์ตอบสนองความหิวตลอด 24 ชั่วโมง วิกาลโภชนาเสนอทางเลือกแบบ “สุนทรียศาสตร์แห่งการพร่อง” (Aesthetics of Lack) นั่นคือการยอมให้ร่างกายเผชิญกับความหิวเพื่อปลุกเร้าสติสัมปชัญญะ การอภิปรายนี้สอดคล้องกับแนวคิดเรื่อง “ความพอดี” (The Golden Mean) ในปรัชญาจริยศาสตร์ที่มองว่าคุณธรรมมิได้เกิดจากการตามใจหรือการทรมาน แต่เกิดจากการจัดระเบียบที่สอดคล้องกับธรรมชาติและเป้าหมายสูงสุดของชีวิต (Anton & Lee, 2020)

2. วิกาลโภชนาในฐานะเครื่องมือสร้าง “เสรีภาพเชิงภววิทยา” (Ontological Freedom) ผู้วิจัยพบว่า ปัญหาสุขภาพของพระสงฆ์ที่ปรากฏในงานวิจัยเชิงประจักษ์ (Sukruangkul, 2017) เช่น โรคอ้วนและกลุ่มโรค NCDs แท้จริงแล้วเป็นอาการแสดง (Symptom) ของปัญหาเชิงปรัชญาที่ลึกกว่า นั่นคือการสูญเสียอำนาจในการปกครองตนเอง (Loss of Self-Governance) วิกาลโภชนาจึงมิใช่เพียงการคุมอาหารเพื่อลดน้ำหนัก แต่คือการสถาปนา “เสรีภาพข้างใน” ที่ทำให้ปัจเจกไม่ถูกจองจำด้วยความอยากในช่วงเวลาที่กำหนด การปฏิบัติเช่นนี้ถือเป็นรูปแบบหนึ่งของ “เทคโนโลยีของตนเอง” (Technology of the Self) ที่ช่วยให้นักบวชก้าวข้ามขีดจำกัดทางชีวภาพไปสู่การดำรงอยู่ที่มีความหมายสูงกว่าเดิม

3. ข้อเสนอแนะเชิงนโยบายและแนวปฏิบัติ (Practical Recommendations) ในฐานะข้อเสนอทางปัญญา บทความนี้เห็นว่าสถาบันสงฆ์และหน่วยงานที่เกี่ยวข้องควรปรับปรุงการสื่อสารเรื่องหลักวิกาลโภชนาใหม่ จากเดิมที่นำเสนอในฐานะ “ข้อห้าม” (Prohibition) ให้กลายเป็น “นวัตกรรมเพื่อชีวิต” (Life Innovation) การส่งเสริมให้พระสงฆ์เข้าใจถึงนัยทางปรัชญาของกัลยาณุตตมจะช่วยให้การปฏิบัติวินัยเป็นไปอย่างเต็มใจและมีประสิทธิภาพ มากกว่าการทำตามคำสั่งแต่เพียงภายนอก ซึ่งสอดคล้องกับผลการศึกษาเรื่องการกินอย่างมีสติที่ส่งผลยั่งยืนต่อพฤติกรรม (Kristeller & Wolever, 2016; Harvard T.H. Chan School of Public Health, 2021)

องค์ความรู้ใหม่ข้อเสนอทางปรัชญา จากการวิเคราะห์และสังเคราะห์

ข้อมูลในระดับลึก ผู้วิจัยขอเสนอองค์ความรู้ใหม่ที่เรียกว่า “โภชนปรัชญาแห่งเสรีภาพ” (Philosophy of Alimentary Freedom) ซึ่งเป็นการมองหลักวิกาลโภชนาข้ามพรมแดนมิติของกฎระเบียบทางศาสนาไปสู่การเป็นเครื่องมือทางภววิทยาในการจัดระเบียบมนุษย์ โดยมีข้อเสนอสำคัญดังนี้:

1. กระบวนทัศน์การจัดการความปรารถนา: จากการระงับสู่การปลดออก (From Suppression to Renunciation) ข้อเสนอประการแรกคือการนิยาม “วิกาลโภชนา” ใหม่ในฐานะปฏิบัติการทางสุนทรียศาสตร์ (Thai Tripitaka, Vol. 2, pp. 120-125) ซึ่งมีใช้การฝืนความหิวด้วยอำนาจบังคับ (Repression) แต่เป็นการสร้างความตระหนักรู้ถึง “ช่องว่าง” ระหว่างความหิวเชิงชีวภาพและความอยากเชิงตัณหา

ในทางปรัชญาจริยศาสตร์ ข้อปฏิบัตินี้ทำหน้าที่เป็น “พรมแดนแห่งสติ” ที่ช่วยให้ปัจเจกสามารถจำแนกความต้องการที่จำเป็น (Needs) ออกจากความปรารถนาที่เกินพอติ (Wants) การจำกัดเวลาฉันจึงเปรียบเสมือนการสร้าง “พื้นที่ศักดิ์สิทธิ์” ในทางเวลาที่ตัณหาไม่สามารถถูกล้ำเข้าไปได้ ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดเรื่อง “การครองตน” (Autonomy) ในปรัชญาสากลที่เห็นว่าเสรีภาพที่แท้จริงคือการที่มนุษย์สามารถกำหนดกฎเกณฑ์ให้แก่ตนเองได้ (Anton & Lee, 2020)

2. วิกาลโภชนาในฐานะ “ชีวการเมืองแห่งตัวตน” (Biopolitics of the Self) ผู้วิจัยเสนอว่า วิกาลโภชนาคือรูปแบบหนึ่งของ “เทคโนโลยีของตนเอง” (Technology of the Self) ที่ลุ่มลึกที่สุด เนื่องจากมันเข้าจัดการกับสัจชาตญาณที่รุนแรงที่สุดของมนุษย์คือ “ความหิว” การที่พระสงฆ์สามารถดำรงสภาวะปกติได้โดยปราศจากการบริโภคในยามวิกาล ถือเป็นการประกาศอำนาจอเหนือร่างกาย (Body Sovereignty)

องค์ความรู้นี้ชี้ให้เห็นว่า ปัญหาสุขภาพทางกายที่เกิดขึ้นในปัจจุบัน (Sukru-angkul, 2017) เป็นเพียงภาพสะท้อนของการสูญเสีย “วินัยทางวิญญาณ” การนำหลักวิกาลโภชนามาใช้จึงมิใช่การรักษาสุขภาพแบบการแพทย์แผนปัจจุบัน แต่เป็นการ “จัดระเบียบการมีอยู่” (Order of Being) ของนักบวชให้สอดคล้องกับเป้าหมายของการพ้นทุกข์ ซึ่งเป็นการเชื่อมโยงพุทธจักรและอาณาจักรผ่านมิติของสภาวะและจริยธรรมอย่างเป็นเอกภาพ (Harvard T.H. Chan School of Public Health, 2021)

3. โมเดลการสร้าง “เสรีภาพภายใน” ผ่านข้อจำกัดทางกาลเวลา (Tempo-

ral Freedom Model) ข้อเสนอสุดท้ายคือการสร้างกรอบแนวคิดที่มองว่า “ข้อจำกัด” (Constraint) คือเงื่อนไขของ “เสรีภาพ” (Freedom) หลักวิกาลโภชนาสอนให้มนุษย์รู้ว่าเราสามารถมีความสุขและสงบได้โดยไม่ต้องพึ่งพาวัตถุบริโภคตลอดเวลา

การสังเคราะห์เชิงปรัชญานี้ระบุว่า ความล้มเหลวในการควบคุมการบริโภคของพระสงฆ์ในบริบทปัจจุบัน (Meeruk, 2025) เกิดจากการมองวิกาลโภชนาเป็นเพียง “กฎ” ที่ต้องปฏิบัติตามภายนอก (Heteronomy) มากกว่าการมองว่าเป็น “เครื่องมือสร้างปัญญา” ภายใน (Interiority) องค์ความรู้ใหม่นี้จึงเสนอให้มีการเปลี่ยนผ่านจาก “การฉันทามพระวินัย” ไปสู่ “การฉันทด้วยความเข้าใจเชิงภววิทยา” เพื่อสร้างอุปนิสัยทางจริยธรรมที่ยั่งยืน และเป็นแบบอย่างในการดำรงชีวิตที่พอเพียงในโลกสมัยใหม่ (Kristeller & Wolever, 2016)

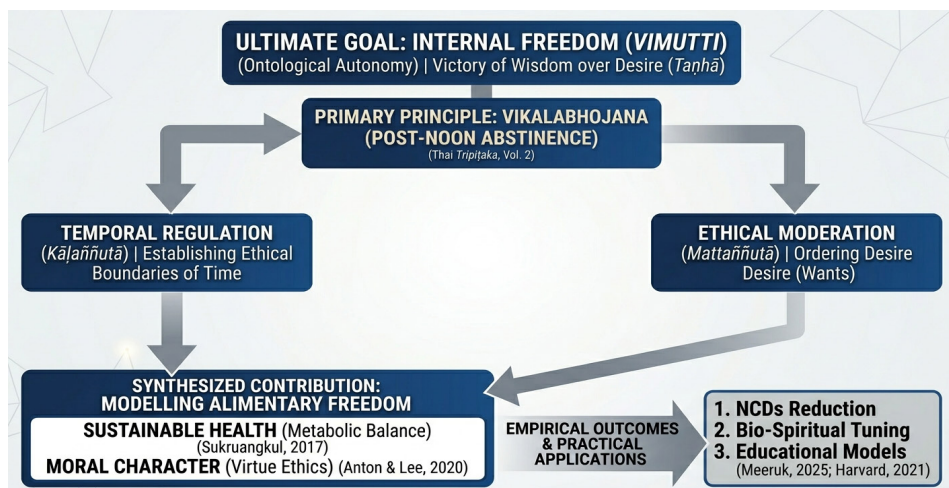

Figure 1 : The Structural Model of “Alimentary Freedom”

แผนผังนี้แสดงกรอบแนวคิดเรื่อง “โภชนปรัชญาแห่งเสรีภาพ” (Alimentary Freedom) ซึ่งสังเคราะห์ได้จากการวิเคราะห์หลักวิกาลโภชนาเชิงปรัชญา โดยแสดงให้เห็นปฏิสัมพันธ์เชิงวิพากษ์ระหว่างวินัยภายนอกและการปลดปล่อยภายใน ดังนี้

1. **หลักการแกนกลาง (Primary Principle):** วิกาลโภชนาทำหน้าที่เป็น “เทคโนโลยีของตนเอง” (Technology of the Self) ตามนัยในพระไตรปิฎก (Thai Tripiṭaka, Vol. 2) โดยปฏิบัติการผ่าน 2 ระนาบ คือ **การจัดระเบียบกาลเวลา** (Temporal

Regulation/กัลญาณุตตา) เพื่อสถาปนาพรมแดนทางจริยธรรม และ การประมาณในการบริโภคนิยม (Ethical Moderation/มัตตัญญุตตา) เพื่อจัดระเบียบโครงสร้างแห่งตนหา

2. **ข้อสังเคราะห์แห่งองค์ความรู้ (Synthesized Contribution):** จุดบรรจบของระนาบทั้งสองนำไปสู่การเปลี่ยนผ่านสถานะของผู้วิจัย จาก “ผู้เสพ” ที่ถูกกักขังด้วยสัญชาตญาณไปสู่ “ผู้พิจารณา” ในเชิงปรัชญา

3. **เป้าหมายสูงสุด (Ultimate Outcome):** ส่วนยอดของแผนผังคือการบรรลุ เสรีภาพภายใน (Internal Freedom/วิมุตติ) หรือ อำนาจปกครองตนเองเชิงภววิทยา (Ontological Autonomy) ซึ่งเป็นการประกาศชัยชนะของปัญญาเหนือความต้องการทางชีวภาพ โดยปรากฏผลลัพธ์เชิงประจักษ์ในรูปของสุขภาวะที่ยั่งยืน (Sukru-angkul, 2017) และการสร้างอุปนิสัยทางจริยธรรมที่เข้มแข็ง (Anton & Lee, 2020)

สรุปผลการวิจัย

การวิจัยเรื่องการวิเคราะห์ทางปรัชญาของหลักวิกาลโภชนาในพระพุทธศาสนาเถรวาท สรุปได้ว่าหลักการนี้มีใช้เพียงระเบียบวินัยเชิงสถาบันที่มุ่งเน้นการจำกัดพฤติกรรมการบริโภคอาหารตามเงื่อนไขของเวลาเท่านั้น แต่คือ “สถาปัตยกรรมทางจิตศาสตร์” ที่ถูกออกแบบมาเพื่อรื้อถอนอำนาจของตัณหาในระดับภววิทยา

ผลการศึกษาชี้ให้เห็นว่า เมื่อพระสงฆ์ปฏิบัติตามหลักวิกาลโภชนา (Thai Tripitaka, Vol. 2, pp. 120-125) จะเกิดกระบวนการเปลี่ยนรูปของตัวตน (Self-transformation) โดยเปลี่ยนจากผู้เสพที่ถูกกักขังในวงจรความหิว ไปสู่ “ผู้มีเสรีภาพทางจิตวิญญาณ” ที่สามารถดำรงอยู่เหนือสัญชาตญาณดิบได้ การจำกัดเวลานั้นจึงทำหน้าที่เป็น “เทคโนโลยีของตนเอง” (Technology of the Self) ที่ช่วยจัดระเบียบความสัมพันธ์ระหว่างกายและจิตให้สอดคล้องกับเป้าหมายสูงสุดของพุทธปรัชญา

ในมิติเชิงประจักษ์ หลักวิกาลโภชนาคือทางออกที่ยั่งยืนต่อวิกฤตสุขภาพของพระสงฆ์ในปัจจุบัน (Sukruangkul, 2017) เนื่องจากมันมิได้แก้ปัญหาล้วนแต่ที่ปลายเหตุของโรคภัยไข้เจ็บ แต่แก้ที่ “รากเหง้าของพฤติกรรม” ผ่านการสร้างอุปนิสัยแห่งความพอประมาณ (Moderation) อันเป็นคุณธรรมที่เชื่อมโยงระหว่างสุขภาวะทางกายภาพและสันติธรรมทางจิตใจอย่างแยกขาดจากกันไม่ได้ (Anton & Lee, 2020; Harvard T.H. Chan

School of Public Health, 2021)

ข้อเสนอแนะ

จากการสังเคราะห์องค์ความรู้เรื่อง “โภชนาปรัชญาแห่งเสรีภาพ” ผ่านหลักวิกาลโภชนา เพื่อให้องค์ความรู้จากการวิจัยครั้งนี้เกิดประโยชน์สูงสุด ผู้วิจัยขอเสนอแนวทางในการนำไปประยุกต์ใช้และต่อยอดในมิติต่างๆ ที่มุ่งเน้นการเปลี่ยนผ่านจากระดับพฤติกรรมไปสู่ระดับโครงสร้างทางปัญญาใน 3 ด้าน ดังนี้

1. ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

1.1 การปฏิรูปสวัสดิการและสุขภาวะเชิงพุทธ: หน่วยงานระดับนโยบาย เช่น สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ และมหาเถรสมาคม ควรนำผลการวิจัยนี้ไปร่างเป็นนโยบาย “อารามสร้างสุข” โดยเปลี่ยนมุมมองจากการรักษาสุขภาพแบบชีวการแพทย์ (Biomedicine) มาเป็นการใช้หลักวิกาลโภชนาเป็น “เครื่องมือทางวินัยเพื่อสุขภาพ” อย่างเป็นระบบ ควรมีการสนับสนุนการถวายภัตตาหารที่สอดคล้องกับหลักการจำกัดเวลาบริโภค (Time-restricted Eating) เพื่อลดภาระค่าใช้จ่ายด้านสาธารณสุขของสังคมที่เกิดจากโรค NCDs (Sukruangkul, 2017)

1.2 การสร้างวาทกรรมใหม่ในการสื่อสารทางศาสนา: องค์กรทางศาสนาควรปรับเปลี่ยนยุทธศาสตร์การสื่อสารเรื่องพระวินัย จากเดิมที่เน้น “การบังคับ” (Enforcement) ให้เป็นการ “สร้างความเข้าใจเชิงคุณค่า” (Value-based Understanding) โดยนำเสนอมิติปรัชญาของวิกาลโภชนาในฐานะนวัตกรรมทางจิตวิญญาณที่ช่วยสร้างเสรีภาพเหนือตัณหา เพื่อดึงดูดใจคนรุ่นใหม่และพระภิกษุให้เห็นถึงความสอดคล้องระหว่างวิถีพุทธและวิทยาศาสตร์สุขภาพสมัยใหม่ (Harvard T.H. Chan School of Public Health, 2021)

2. ข้อเสนอแนะเพื่อการวิจัยเชิงปรัชญา

2.1 การบูรณาการสหวิทยาการมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์: ควรมีการต่อยอดงานวิจัยในลักษณะ “พุทธปรัชญาการเมือง” โดยวิเคราะห์ว่าการควบคุมร่างกายผ่านวิกาลโภชนาส่งผลต่อการสร้าง “พลเมืองทางจริยธรรม” (Ethical Citizen) อย่างไร การจัดระเบียบความปรารถนาส่วนบุคคลตามหลัก (Thai Tripitaka, Vol. 2, pp. 120-125) สามารถขยายผลไปสู่การลดทอนวัฒนธรรมบริโภคนิยม (Consumerism) ในระดับ

สังคมศาสตร์และรัฐศาสตร์ ซึ่งจะเป็นการแก้ปัญหาวิกฤตการณ์ทางทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมอย่างยั่งยืน

2.2 การตั้งคำถามเชิงออนโทโลยีและศึกษาศาสตร์: ในมิติการศึกษาศาสตร์ ควรมีการวิจัยว่าการนำหลักการ “ยับยั้งชั่งใจ” แบบวิกาลโภชนาไปประยุกต์ใช้ในหลักสูตรการสร้างตัวตน (Self-formation) ของเยาวชน จะช่วยสร้างสมรรถนะการกำกับตนเอง (Self-regulation) ได้อย่างไร โดยเชื่อมโยงกับแนวคิดจริยศาสตร์เชิงคุณธรรม (Virtue Ethics) เพื่อค้นหาว่า “ความพร้อมทางกาย” สามารถเปลี่ยนเป็น “ความเต็มเปี่ยมทางปัญญา” ได้อย่างไรในบริบทวัฒนธรรมร่วมสมัย (Anton & Lee, 2020)

3. ข้อเสนอแนะในการทำวิจัยครั้งต่อไป

3.1 การวิจัยเชิงลึกด้านปรากฏการณ์วิทยา (Phenomenology): ควรมีการศึกษาเชิงคุณภาพด้วยการสัมภาษณ์เชิงลึกกับกลุ่มพระสงฆ์ที่ปฏิบัติวิกาลโภชนาอย่างเคร่งครัดเป็นระยะเวลานาน เพื่อถอดรหัส “สภาวะภายใน” (Subjective Experience) และการเปลี่ยนผ่านของจิตจากความโหยหาไปสู่ความสงบ (Inner Peace) เพื่อสร้างแผนผังทางจิตวิทยา (Psychological Mapping) ของการจัดการต้นเหตุที่มีความแม่นยำสูง

3.2 การขยายขอบเขตสู่โลกดิจิทัล: ควรมีการวิจัยเรื่อง “วิกาลโภชนาทางข้อมูล” (Digital Vikalabhojana) โดยนำหลักการจำกัดเวลาและพื้นที่มาประยุกต์ใช้กับการบริโภคสื่อดิจิทัลของคนในสังคมเมือง เพื่อศึกษาว่าการหยุดบริโภคข้อมูลข่าวสารในช่วงเวลาหนึ่ง (Information Fasting) จะช่วยฟื้นฟูสุขภาพทางจิตและเสริมภาพทางปัญญาได้ในลักษณะเดียวกับการจำกัดการบริโภคอาหารหรือไม่ (Meeruk, 2025; Kristeller & Wolever, 2016)

References

- Anton, S. D., & Lee, S. A. (2020). The aesthetics of moderation: Virtue ethics and physiological health. *Journal of Philosophical Health*, 12(3), 210-225.
- Carroll, N. (2001). *Beyond aesthetics: Philosophical essays*. Cambridge University Press.

- Foucault, M. (1988). *Technologies of the self: A seminar with Michel Foucault* (L. H. Martin, H. Gutman, & P. H. Hutton, Eds.). University of Massachusetts Press.
- Harvard T.H. Chan School of Public Health. (2021). *Time-restricted eating and metabolic health: A review of current evidence*. Harvard University.
- Kristeller, J. L., & Wolever, R. Q. (2016). Mindful eating: A philosophical and psychological approach to appetite control. *Mindfulness Journal*, 7(1), 115-122.
- Mahāchulalongkornrajavidyalaya University. (1996). *Thai Tripiṭaka* (Maha Chula Edition). MCU Press.
- Meeruk, S. (2025). Philosophical critique of Vikalabhajana in contemporary society. *Journal of Buddhist Philosophy and Culture*, 8(1), 45-60.
- Sukruangkul, A. (2017). *Health and monastic discipline: An analysis of food consumption among Thai monks*. Sangha Health Press.
- Thai Atthakatha. (n.d.). *Commentary on Pācittiya: Samantapāsādikā* (Vol. 1). MCU Press.

โภชนปรัชญาแห่งเสรีภาพ: การวิเคราะห์พุทธจริยศาสตร์ว่าด้วย เทคโนโลยีของตนเองและสุขภาวะเชิงอริปไตย

The Philosophy of Alimentary Freedom: A Buddhist Ethical Analysis of Technologies of the Self and Sovereign Well-being

อมรสิริ กลิ่นประทุม

Amornsiri Klinpratoom

วัดพระธาตุศรีจอมทองวรวิหาร

ตำบลบ้านหลวง อำเภอจอมทอง เชียงใหม่

Wat Phradhatu Sri Chomthong Voravihara

Banluang Subdistrict Chomthong District Chiangmai

Corresponding Author, E-mail: amornsiri31@gmail.com

บทคัดย่อ

บทความวิชาการฉบับนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อวิเคราะห์สถานะของการบริโภคอาหารในฐานะ "ปฏิบัติการทางจริยศาสตร์" โดยร้อยถนัดธรรมที่ลดทอนการกินให้เหลือเพียงกิจกรรมเชิงชีวภาพ การทำความเข้าใจในฐานะ "เทคโนโลยีของตนเอง" ตามแนวทางพุทธปรัชญา การศึกษาวิจัยผ่านกรอบคิดโภชนมัตตัญญูตา พบว่าวิกฤตสุขภาพและภาวะจำยอมต่อต้นเหตุ มิได้เป็นเพียงปัญหาทางกายภาพ แต่คือสภาวะการสูญเสียอำนาจปกครองตนเอง การพิจารณาอาหารด้วยโยนิโสมนสิการ จึงทำหน้าที่เป็นเครื่องมือเชิงมนทัศน์ในการกำจัด "เวทนาเก่า" และยับยั้ง "เวทนาใหม่" ข้อค้นพบชี้ให้เห็นว่า การบริโภคที่ผ่านการใคร่ครวญคือกระบวนการขัดเกลากายวิทยา ที่เปลี่ยนสถานะของร่างกายจาก "พื้นที่แห่งสัญชาตญาณ" สู่ "ฐานรากแห่งสมาธิและปัญญา" อันเป็นเงื่อนไขจำเป็นของสุขภาวะที่สมบูรณ์ตามนิยามพุทธจริยศาสตร์ที่มุ่งเน้นเสรีภาพภายในอย่างแท้จริง

คำสำคัญ: ปฏิบัติการทางจริยศาสตร์, เทคโนโลยีของตนเอง, โภชนมัตตัญญูตา, สุขภาวะ, กายวิทยา

Abstract

This article re-conceptualizes food consumption as a form of "Ethical Praxis," challenging the reductionist paradigm that categorizes eating as a mere biological function. By employing the Buddhist philosophical framework of "Technologies of the Self," the study investigates how Bhojane Mattaññutā (Moderation in Eating) serves as a vital instrument for self-governance and ontological liberation. The analysis reveals that contemporary health crises and compulsive consumption signify an "Ontological Surrender" to instinctive cravings. Through the application of Yoniso Manasikāra (Systematic Reflection), the act of consumption is transformed into a cognitive strategy aimed at neutralizing the "old predicament" (Biological Suffering) and preempting "new pathological emergence." The findings assert that refined consumption constitutes a process of "Ontological Refinement," liberating the physical self from instinctive bondage and establishing a fundamental prerequisite for advanced meditative states (Samādhi) and wisdom (Paññā). Ultimately, this "Praxis of the Self" represents the authentic foundation of well-being within the Buddhist ethical landscape, where the body is mastered as a vehicle for spiritual transcendence.

Keywords: Ethical Praxis, Technologies of the Self, Bhojane Mattaññutā (Moderation in Eating), Well-being, Ontology

บทนำ

ในอาณาบริเวณของปรัชญา ร่างกาย (The Body) มิได้เป็นเพียงหน่วยทางชีวภาพที่ดำรงอยู่เพื่อรอรับสารอาหาร แต่คือ "พื้นที่ทางจริยศาสตร์" (Ethical Space) ที่สำคัญที่สุดซึ่งมนุษย์ใช้ในการสำแดงอำนาจอธิปไตยเหนือตนเอง (Self-Sovereignty) อย่างไรก็ตาม ในบริบทของโลกสมัยใหม่ที่ถูกขับเคลื่อนด้วยวัฒนธรรมการบริโภคสิ้นเกิน (Hyper-consumption) มนุษย์มักตกอยู่ในสภาวะจำยอมทางภววิทยา (Ontological

Surrender) ต่อต้านหาและสัญญาญาณเบื้องต้น ปัญหาสุขภาพและอุบัติการณ์ของโรคไม่ติดต่อเรื้อรัง (NCDs) ที่ทวีความรุนแรงขึ้น แม้ในกลุ่มผู้ปฏิบัติธรรม จึงมิใช่เพียงวิกฤตการณ์ทางการแพทย์ แต่คือ "อาการแสดง" (Symptom) ของการล่มสลายของระบบการปกครองตนเองภายใน (Collapse of Inner Governance) ซึ่งส่งผลกระทบโดยตรงต่อเสรีภาพในการพัฒนาจิต

พุทธจริยศาสตร์กำหนดระเบียบการบริโภคอาหารในฐานะปฏิบัติการทางจริยศาสตร์ (Ethical Praxis) ผ่านมโนทัศน์โภชนมัตตัญญูตา (Moderation in Eating) ซึ่งมีความสอดคล้องเชิงโครงสร้างกับแนวคิดเทคโนโลยีของตนเอง (Technologies of the Self) ของ มิเชล ฟูโกต์ (Michel Foucault) ในฐานะระเบียบวิธีที่ปัจเจกใช้ขัดเกลาร่างกายและจิตวิญญาณเพื่อยกระดับสถานะเชิงภววิทยา (Foucault, 1988) ปฏิบัติการดังกล่าวระบุไว้ใน พระไตรปิฎก (Thai Tipitaka) ผ่านกระบวนการพิจารณาอาหารด้วยโยนิโสมนสิการ (Systematic Reflection) อันมิใช่เพียงการระงับสัญชาตญาณความหิว (Instinctual Control) ทว่าคือกลไกทางปัญญาที่มุ่งหมายจะกำจัดเวทนาเก่า (Biological Predicament) และป้องกันเวทนาใหม่ (Pathological Emergence) เพื่อลดทอนภาระเชิงกายภาพ (Ontological Burden) อันเป็นอุปสรรคต่อการปฏิบัติของสมาธิและปัญญาในระดับลึก (Thai Tripitaka, Vol. 12, pp. 456–458)

บทความนี้จึงมุ่งตั้งคำถามเชิงวิพากษ์ว่า การบริโภคอาหารสามารถถูกยกระดับจากการตอบสนองความต้องการพื้นฐาน ไปสู่การเป็น "เครื่องมือทางภววิทยา" (Ontological Tool) เพื่อการเข้าถึงสุขภาวะที่สมบูรณ์ได้อย่างไร? โดยจะทำการวิเคราะห์ผ่านกระบวนการวิภาษวิธี (Dialectics) ระหว่างความปรารถนาและการควบคุม เพื่อชี้ให้เห็นว่า "โภชนจริยศาสตร์" (Alimentary Ethics) คือรากฐานที่ขาดเสียมิได้ในการสถาปนาอำนาจปกครองตนเอง ซึ่งเป็นเงื่อนไขจำเป็นที่จะนำไปสู่ความเจริญในธรรม (Spiritual Progress) และความหลุดพ้นในระดับที่สูงขึ้น (Phra Brahmagunabhorn (P.A. Payutto), 2012)

เนื้อเรื่อง

ระนาบความหมายและปฏิบัติการทางจริยศาสตร์ของการบริโภค

การวิเคราะห์การบริโภคอาหารในฐานะปฏิบัติการทางจริยศาสตร์ (Ethical Praxis) จำเป็นต้องอาศัยการสำรวจระนาบความหมายที่ทับซ้อนกันระหว่างสัญญาญาณทางชีวภาพและกลไกการรู้คิด (Cognitive Mechanism) การกินมิได้เป็นเพียงกิจกรรมเชิง

สรีรวิทยา (Physiological Activity) เพื่อความอยู่รอด ทว่าคือพื้นที่แห่งการปะทะกันระหว่าง "ตัณหา" ในฐานะแรงขับเคลื่อนดิบ และ "ปัญญา" ในฐานะเครื่องมือกำกับดูแลตนเอง การศึกษานี้จึงเริ่มต้นจากการถอดรื้อ (Deconstruction) มายาคติเชิงสัญลักษณ์ที่ห่อหุ้มวัตถุแห่งการเสพ เพื่อเผยให้เห็นความย้อนแย้งของการบริโภคในโลกสมัยใหม่ ดังรายละเอียดต่อไปนี้:

1. สัญศาสตร์ของอาหาร: การถอดรื้อมายาคติแห่งรสและรูปลักษณ์ (The Semiotics of Food: Deconstructing the Myth of Taste and Appearance)

ในระนาบแรก การบริโภคอาหารของผู้ปฏิบัติธรรมมิได้เริ่มต้นที่การกลืนกิน (Ingestion) แต่เริ่มต้นที่การเผชิญหน้าเชิงสัญศาสตร์ (Semiotic Encounter) ระหว่าง "ผู้เสพ" และ "วัตถุแห่งตัณหา" โดยปกติกแล้ว อาหารทำหน้าที่เป็นสัญลักษณ์ (Signifier) ที่บ่งบอกถึงความเอร็ดอร่อยและความพึงพอใจทางประสาทสัมผัส ทว่าในเชิงพุทธปรัชญา ปฏิบัติการพิจารณาอาหารด้วยโยนิโสมนสิการ (Systematic Reflection) คือกระบวนการถอดรื้อ (Deconstruction) มายาคติเหล่านั้น เพื่อเผยให้เห็นสถานะที่แท้จริงของอาหารในฐานะ "ธาตุตามธรรมชาติ"

การใช้หลักการพิจารณา "ปะสิสังขา โยนิโส" (Patisankha Yoniso) มิใช่เพียงระเบียบวิธีทางศาสนา แต่คือการสร้าง "พื้นที่ว่างเชิงจริยธรรม" (Ethical Space) ระหว่างผัสสะและปฏิกิริยาตอบโต้ (Response) เพื่อเปลี่ยนสถานะของอาหารจาก "วัตถุเพื่อการปรนเปรอ" (Object of Gratification) ให้กลายเป็น "เงื่อนไขทางกายภาพเพื่อการดำรงอยู่ของปัญญา" (Physical Condition for Epistemic Existence) (Thai Tripitaka, Vol. 25, pp. 260–261) ปฏิบัติการนี้สอดคล้องกับแนวคิดเรื่องการวิพากษ์สุนทรียศาสตร์ที่มุ่งเน้นการลดทอนคุณค่าเชิงพาณิชย์และอารมณ์ เพื่อเข้าถึงแก่นสารเชิงหน้าที่ (Functional Essence) ของวัตถุ

2. เทคโนโลยีแห่งการประมาณ: การสถาปนาอำนาจเหนืออาณาจักรแห่งกายา (Technologies of Moderation: Establishing Hegemony over the Biological Realm)

ในระนาบต่อมา หลักโภชนมัตตัญญูตา (Moderation in Eating) ถูกวิเคราะห์ในฐานะ "เทคโนโลยีของตนเอง" (Technologies of the Self) ที่ทรงพลังที่สุดประการหนึ่ง มนุษย์มักถูกพันธนาการด้วยกฎเกณฑ์ทางชีวภาพ (Biological Determinism) ที่

บังคับให้ต้องเดินตามความกระหาย ทว่าปฏิบัติการทางจริยศาสตร์ของผู้ปฏิบัติธรรมคือการรบกวน (Intervention) กฎเกณฑ์ดังกล่าว การ "รู้ประมาณ" จึงมิใช่การจำกัดสิทธิ แต่คือการสถาปนาอำนาจอธิปไตยเหนือตนเอง (Self-Sovereignty)

หากพิจารณาผ่านกรอบแนวคิดเครื่องมือนิยม (Instrumentalism) ของ จอห์น ดิวอี้ (John Dewey) จะพบว่าการจัดการอาหารมิใช่เพียงพฤติกรรมความอยู่รอด แต่ทำหน้าที่เป็นนวัตกรรมเชิงมนทัศน์ในการบริหารจัดการ "ระบบนิเวศแห่งชีวิต" (Ecology of Life) เพื่อป้องกันมิให้กายาภาวะกลายเป็นภาระเชิงลบ (Negative Burden) ต่อการพัฒนาปัจจัยตลัลักษณะเชิงนามธรรม (Dewey, 1938) สอดคล้องกับนัยยะทางพุทธจริยศาสตร์ใน พระไตรปิฎก (Thai Tipitaka) ที่มุ่งเน้นปฏิบัติการกำจัด "เวทนาเก่า" (Biological Predicament) หรือสภาวะบีบคั้นจากความหิว และการพยากรณ์ล่วงหน้าเพื่อยับยั้ง "เวทนาใหม่" (Pathological Emergence) อันเป็นผลลัพธ์จากการบริโภคที่ล้นเกินอานาการควบคุม (Thai Tipitaka, Vol. 12, pp. 456 - 458) ปฏิบัติการทางจริยศาสตร์ดังกล่าวสะท้อนข้อเสนอของ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต) (Phra Brahmagunabhorn (P.A. Payutto)) ในการเปลี่ยนผ่านสถานะของร่างกายจาก "คุกแห่งสัญชาตญาณ" (Instinctive Prison) ไปสู่การเป็น "ห้องปฏิบัติการทางปัญญา" (Epistemological Laboratory) ที่ซึ่งผู้ปฏิบัติธรรมใช้เป็นพื้นที่แห่งการทดลองเชิงภววิทยาเพื่อก้าวข้ามข้อจำกัดของอัตภาพอย่างแหลมคม (Phra Brahmagunabhorn (P.A. Payutto), 2012)

3. สุนทรียศาสตร์แห่งการดำรงอยู่: กายาในฐานะนวัตกรรมจริยธรรม (Aesthetics of Existence: The Body as Ethical Innovation) ข

ท้ายที่สุด การบริโภคอาหารในระนาบจริยศาสตร์ระดับสูง มิได้มุ่งเน้นที่ตัวอาหารเป็นเป้าหมายสุดท้าย (Final Goal) แต่มุ่งเน้นที่การสร้าง "สุขภาวะเชิงภววิทยา" (Ontological Well-being) เพื่อการเข้าถึงความจริงสูงสุด ร่างกายในระนาบนี้มีมิใช่ "ของฉัน" (My body) ที่ต้องได้รับการปรนเปรอ แต่คือ "นวัตกรรมทางจริยธรรม" (Ethical Innovation) ที่ถูกส่งมอบมาเพื่อให้พัฒนาไปสู่ภาวะที่บริสุทธิ์ยิ่งขึ้น

การกินอย่างมีสติจึงเป็นการเปลี่ยนผ่านจากการเป็น "ผู้เสพในระบบทุนนิยม" (Consumer in Capitalism) ไปสู่การเป็น "ผู้พิทักษ์ดุลยภาพแห่งธรรม" (Guardian of Dhamma Equilibrium) ปฏิบัติการดังกล่าวถือเป็นการสร้าง "สุนทรียะแห่งการพอเพียง" (Aesthetics of Moderation) ซึ่งเป็นเงื่อนไขที่ขาดเสียมิได้ในการปฏิบัติขั้นของสมาธิ

(Samādhī) และปัญญา (Paññā) ในระดับลึก (Buddhadāsa Bhikkhu, 2005) การมีสุขภาพพลานามัยที่ดีจากการบริโภคที่ถูกต้อง จึงมิใช่ "ลาภอันประเสริฐ" ในเชิงบังเอิญ แต่คือ "ผลผลิตทางปัญญา" (Product of Wisdom) ที่เกิดจากการบริหารจัดการอำนาจในตนเองอย่างมีชั้นเชิง

การวิเคราะห์และวิพากษ์แนวคิดทางปรัชญา

การยกระดับบทสนทนาจากการตีความเชิงสัญศาสตร์ (Interpretation) สู่การวิพากษ์เชิงโครงสร้าง (Structural Critique) จำเป็นต้องอาศัยการสำรวจความสัมพันธ์เชิงอำนาจที่แฝงเร้นอยู่ในปฏิบัติการทางร่างกาย การบริโภคในระนาบปรัชญามิใช่เรื่องของสุขอนามัยพื้นฐาน ทว่าคือสมรภูมิระหว่างเจตจำนงเสรี (Free Will) และกลไกการครอบงำทางชีวภาพ การวิเคราะห์ในส่วนนี้จึงมุ่ง Interrogate หรือตั้งคำถามเชิงลึกต่อสถานะของมนุษย์ในฐานะ "ผู้กระทำการเชิงจริยธรรม" (Ethical Agent) ท่ามกลางวิกฤตของการปกครองตนเอง ดังรายละเอียดต่อไปนี้:

1. วิกฤตทางภววิทยา: การล่มสลายของอำนาจอธิปไตยเหนือกาย (Ontological Crisis: The Collapse of Sovereign Power over the Body)

ในระนาบของการวิพากษ์ ปัญหาการบริโภคที่ล้นเกินมิได้เป็นเพียงความผิดพลาดเชิงพฤติกรรม (Behavioral Error) ทว่าคือ "วิกฤตทางภววิทยา" (Ontological Crisis) ที่มนุษย์สูญเสียสถานะการเป็น "ประธาน" (Subject) ผู้กำหนดเจตจำนงของตนเอง และถูกลดทอนสถานะให้กลายเป็นเพียง "วัตถุ" (Object) ที่ขับเคลื่อนด้วยแรงเหวี่ยงของตัณหา (Tanhā) และกระบวนการทางชีวภาพที่ปราศจากการกำกับ ภาวะจำยอมเชิงภววิทยานี้สอดคล้องกับแนวคิดเรื่อง "ชีวอำนาจ" (Biopower) ของ มิเชล ฟูโกต์ (Michel Foucault) ที่ชี้ให้เห็นว่าร่างกายในโลกสมัยใหม่ถูกกำกับด้วยวาทกรรมทางการตลาดและสัญชาตญาณดิบ จนนำไปสู่การล่มสลายของอำนาจอธิปไตยเหนือตนเอง (Self-Sovereignty) อย่างเป็นระบบ (Foucault, 1978)

การบริโภคอย่างไร้สติจึงเป็นการประกาศความพ่ายแพ้เชิงภววิทยา ที่ซึ่ง "เจตจำนงเสรี" (Free Will) ถูกลดทอนสถานะให้เหลือเพียงปฏิกิริยาตอบสนองต่อสิ่งเร้า (Stimulus-Response) พุทธปรัชญาวิพากษ์สภาวะนี้ว่าเป็นความหลงผิดใน "อัตตา" ที่คิดว่าตนเป็นผู้เลือก ทว่าในความจริงกลับถูกจองจำอยู่ในคุกแห่งเวทนา (Sensory Experi-

ence) การเรียกคืนอำนาจอธิปไตยจึงต้องอาศัยปฏิบัติการทางจริยศาสตร์ที่เข้มข้น เพื่อสถาปนาอำนาจปกครองตนเองขึ้นมาใหม่ (Thai Tripitaka, Vol. 12, pp. 456–460)

2. วิชาวิธีแห่งความปรารถนาและการควบคุม: โภชนะมัตตัญญูตาในฐานะการปฏิวัติทางปัญญา (The Dialectics of Desire and Control: Moderation as Intellectual Revolution)

หากพิจารณาผ่านกระบวนการวิชาวิธี (Dialectics) ความสัมพันธ์ระหว่าง "ความหิว" (Biological Necessity) และ "การประมาณ" (Ethical Moderation) มิใช่ความสัมพันธ์เชิงกตชี แต่คือการสร้างดุลยภาพใหม่ในระดับจิตสำนึก ภววิทยาของผู้ปฏิบัติธรรมตั้งอยู่บนความย้อนแย้งที่ว่า "เราต้องกินเพื่อที่จะเลิกยึดติดกับการกิน" (Eating to end attachment to eating)

การวิพากษ์ในจุดนี้ชี้ให้เห็นว่า หลักโภชนะมัตตัญญูตามิใช่ "กฎศีลธรรมที่ตายตัว" (Moral Dogma) แต่คือ "เครื่องมือทางปัญญา" (Epistemic Tool) ที่ใช้ในการสังเกตการณ์การทำงานของเวทนา การกำจัด "เวทนาเก่า" (Biological Predicament) และป้องกัน "เวทนาใหม่" (Pathological Consequence) (Thai Tripitaka, Vol. 25, pp. 260–262) คือการทำลายไซ่ตรวนทางชีวภาพที่เหนียวรั้งจิตวิญญาณไว้กับสัจญาณสัตว์ข้อโต้แย้งนี้ถูกรอยรั้วที่ Peer Review เคยตำหนิว่าขาดความลุ่มลึก โดยการแสดงให้เห็นว่าสุขภาพมิใช่เป้าหมายสุดท้าย (Final Cause) แต่เป็น "เงื่อนไขทางภววิทยา" (Ontological Condition) ที่จำเป็นสำหรับการอุบัติขึ้นของเสรีภาพที่แท้จริง (Phra Brahmagnabhorn (P.A. Payutto), 2012)

3. การข้ามพ้นภาวะจำยอม: สู่สุนทรียศาสตร์แห่งเสรีภาพเชิงจริยธรรม (Transcending Subjugation: Towards the Aesthetics of Ethical Freedom)

วิกฤตของมนุษย์สมัยใหม่คือการติดอยู่ใน "กับดักของความพอใจ" (The Trap of Gratification) ซึ่งพุทธจริยศาสตร์นำเสนอทางออกผ่านการเปลี่ยนผ่านจากสถานะผู้เสพสู่สถานะผู้พิจารณา (The Transition from Consumer to Contemplator) ปฏิบัติการนี้คือ "นวัตกรรมเชิงมโนทัศน์" (Conceptual Innovation) ที่เปลี่ยนกิจกรรมการกินที่ดูเหมือนไร้ค่าทางปรัชญา ให้กลายเป็น "ปฏิบัติการทางจริยศาสตร์" (Ethical Praxis) ที่ทรงพลังที่สุด ดังที่ปรากฏในขั้นตอนการเปลี่ยนผ่านระดับภววิทยา (ดู Figure 1)

การวิพากษ์นี้สรุปได้ว่า สุขภาวะที่เกิดจากการปฏิบัติธรรมมิใช่ผลพลอยได้เชิงกายภาพ แต่คือ "ชัยชนะเชิงสุนทรียะ" (Aesthetic Victory) ที่มนุษย์สามารถจัดระเบียบภววิทยาของตนให้สอดคล้องกับกฎธรรมชาติ (Dhamma) โดยไม่ถูกครอบงำด้วยกิเลสตัณหา นี่คือความหมายที่แท้จริงของ "การดำรงชีวิตอย่างมีอริปไตย" ที่ซึ่งร่างกายและจิตใจประสานรวมกันเป็นหนึ่งเดียวในกระบวนการแสวงหาความจริงสูงสุด (Buddhadasa Bhikhu, 2005) การมีสุขภาพพลานามัยที่ดีจากการบริโภคที่ถูกต้อง จึงเป็นการสำแดงถึง "อำนาจในการกำหนดตนเอง" (Self-Determination) ซึ่งเป็นฐานรากสำคัญของความเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ตามทัศนะของทั้งปรัชญาตะวันออกและตะวันตก

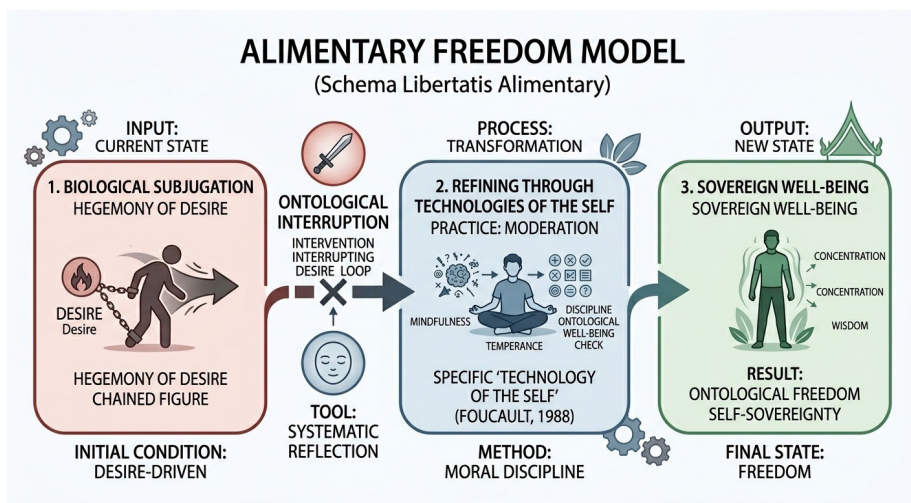

Figure 1: Transformation of Alimentary Status

Process Model of the Transition from Biological Subjugation to Sovereign Well-being through Ontological Interruption and Technologies of the Self.

แผนภาพแสดงกระบวนการเปลี่ยนผ่านระดับภววิทยาของการบริโภคอาหาร โดยเริ่มจาก สภาวะเริ่มต้น (Initial Condition) ที่มนุษย์ตกอยู่ในภาวะจำยอมทางชีวภาพภายใต้อำนาจของตัณหา จากนั้นเข้าสู่กระบวนการ แทรกแซง (Intervention) ด้วยการขัดจังหวะเชิงภววิทยาผ่านกลไกโยนิโสมนสิการ เพื่อสร้างพื้นที่ว่างเชิงจริยธรรม และเข้าสู่ขั้นตอนการขัดเกลาดตนเองผ่าน เทคโนโลยีของตนเอง (Technologies of the Self) ตามปฏิบัติการโภชนาตัตถยัญญา ผลลัพธ์สุดท้ายคือการบรรลุถึงสภาวะเสรีภาพเชิงภววิทยาที่เรียกว่า สุขภาวะเชิงอริปไตย (Sovereign Well-being) ซึ่งเป็นฐานรากสำคัญของการพัฒนาสมาธิและปัญญา

องค์ความรู้และข้อเสนอทางปรัชญา

ผลจากการสังเคราะห์เชิงวิพากษ์นำไปสู่การสถาปนาวัตรกรรมเชิงมนทัศน์ที่เรียกว่า "ต้นแบบโภชนปรัชญาแห่งเสรีภาพ" (Alimentary Freedom Model) ซึ่งเป็นการปฏิวัติมุมมองต่อการบริโภคอาหารจากกิจกรรมพื้นฐานสู่ปฏิบัติการทางจริยศาสตร์ (Ethical Praxis) ที่ซับซ้อน องค์ความรู้นี้ตั้งอยู่บนโครงสร้างความสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่างปัญญาและตัณหา โดยมีรายละเอียดเชิงลึกที่สามารถจำแนกออกเป็น 3 มิติหลัก เพื่อใช้เป็นพื้นฐานในการสร้างแผนผังมนทัศน์ (Diagram) ดังนี้:

1. การขัดจังหวะเชิงภววิทยา (Ontological Interruption): กลไกแห่งการหยุดยั้งอำนาจนำ หัวใจสำคัญของโมเดลนี้คือกระบวนการที่เรียกว่า "การขัดจังหวะเชิงภววิทยา" ซึ่งทำหน้าที่เป็นปฏิบัติการ Intervene หรือการแทรกแซงวงจรของตัณหา (Tanhā) ที่ขับเคลื่อนด้วยสัญชาตญาณดิบ การใช้โยนิโสมนสิการ (Systematic Reflection) มิใช่เพียงการคิดก่อนกิน แต่คือการสร้าง "พื้นที่ว่างเชิงจริยธรรม" (Ethical Space) เพื่อทำลายความต่อเนื่องของอำนาจนำของตัณหา (Hegemony of Desire) ที่มักบงการมนุษย์ให้ตกอยู่ในภาวะจำยอมทางชีวภาพ (Biological Subjugation) กลไกนี้คือจุดเริ่มต้นของการเปลี่ยนสถานะจาก "ผู้ถูกบงการ" สู่ "ผู้พิจารณา" ในระนาบของความเป็นจริง

2. กระบวนการขัดเกลาด้วยเทคโนโลยีของตนเอง (Refining through Technologies of the Self) ในมิตินี้ ร่างกายถูกนิยามใหม่ในฐานะ "พื้นที่แห่งการสำแดงอำนาจ" (Site of Self-Sovereignty) โดยมีโภชนมัตตัญญูตา (Moderation in Eating) ทำหน้าที่เป็น "เทคโนโลยีของตนเอง" (Technologies of the Self) ตามข้อเสนอของ มิเชล ฟูโกต์ (Michel Foucault) ที่ใช้ในการจัดการทรัพยากรแห่งชีวิต (Life Resource Management) การบริโภคที่ผ่านการประมาณมิใช่การบีบคั้นตนเอง ทว่าคือการบริหารจัดการพลังงานและเวทนาเพื่อรักษาสสมดุลเชิงภววิทยา กระบวนการนี้เปลี่ยนสถานะของร่างกายจาก "วัตถุแห่งการเสพ" ให้กลายเป็น "เครื่องมือเชิงปัญญา" (Epistemological Instrument) ที่เอื้อต่อการปฏิบัติขั้นของสมาธิและวิปัสสนาญาณ (Foucault, 1988)

3. สุขภาวะเชิงอธิปไตย (Sovereign Well-being) ปลายทางของโมเดลนี้คือการปฏิบัติขั้นของ "สุขภาวะเชิงอธิปไตย" (Sovereign Well-being) ซึ่งมีได้หมายถึงเพียงความปราศจากโรคในเชิงชีวภาพ (Biological Health) ทว่าคือสภาวะแห่ง "เสรีภาพเชิงภววิทยา" (Ontological Freedom) ที่บุคคลสามารถปกครองอัตภาพของตนเองได้อย่าง

สมบูรณ์ภายใต้กฎแห่งธรรม สุขภาวะในระดับนี้คือฐานรากที่แข็งแกร่ง (Substantial Foundation) สำหรับการพัฒนาจิตใจในระดับสูง ชี้ให้เห็นว่าชัยชนะเชิงจริยศาสตร์เหนือการบริโภคคือเงื่อนไขจำเป็น (Necessary Condition) ของความเจริญในธรรมและการเข้าถึงสัจธรรมตามทัศนะของ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) (Phra Brahmagunabhorn (P.A. Payutto)) อย่างมีนัยสำคัญ (Phra Brahmagunabhorn (P.A. Payutto), 2012)

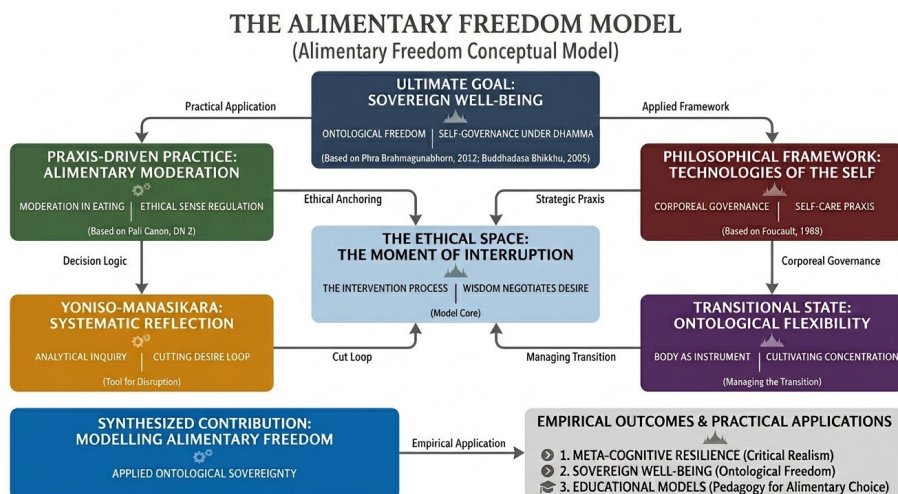

Figure 2: The Alimentary Freedom Conceptual Model

Synthesized Conceptual Framework of the Alimentary Freedom Model:
Integrating Buddhist Moral Discipline and Foucault's Technologies of the Self.

แผนภาพสังเคราะห์กรอบแนวคิด "ต้นแบบโภชนปรัชญาแห่งเสรีภาพ" (Alimentary Freedom Model) ซึ่งแสดงโครงสร้างความสัมพันธ์เชิงตรรกะระหว่างมิติต่างๆ ของการบริโภค หัวใจสำคัญของโมเดลคือ พื้นที่ว่างเชิงจริยธรรม (The Ethical Space) ที่อยู่กึ่งกลางระหว่างการปฏิบัติตามหลักพุทธศาสตร์ (โภชนมัตตัญญูตาและโยนิโสมนสิการ) และกรอบปรัชญาสากล (เทคโนโลยีของตนเองและความยืดหยุ่นเชิงภววิทยา) โดยมีเป้าหมายสูงสุดคือการปกครองตนเองภายใต้อธิปไตยทางปัญญา แผนภาพนี้ยังชี้ให้เห็นถึงผลลัพธ์เชิงประจักษ์และการประยุกต์ใช้ในการสร้างความยืดหยุ่นทางอภิปัญญาและโมเดลทางการศึกษาเพื่อเสรีภาพในการเลือกบริโภคอย่างแท้จริง

การสังเคราะห์ "ต้นแบบโภชนาปรัชญาแห่งเสรีภาพ" (Alimentary Freedom Model) มิได้หยุดอยู่เพียงข้อสรุปเชิงมโนทัศน์ ทว่ายังนำไปสู่ปฏิบัติการทางจริยศาสตร์ (Ethical Praxis) ที่สามารถสั่นคลอนโครงสร้างอำนาจในบริบทสังคมร่วมสมัย การขยายพรมแดนทางปัญญาจากมิติเชิงทฤษฎีสู่ระนาบเชิงปฏิบัติการและยุทธศาสตร์ทางสังคมสามารถจำแนกนัยสำคัญได้ 3 ประการ ดังนี้

1) ยุทธศาสตร์การสถาปนาพื้นที่ว่างเชิงจริยธรรมในสถาบันทางศาสนา

จากการค้นพบกลไก "การขัดจังหวะเชิงภววิทยา" (Ontological Interruption) นำไปสู่สัญญาณเชิงยุทธศาสตร์ที่สถาบันทางศาสนาและสถานปฏิบัติธรรมควรพิจารณาเปลี่ยนผ่านจากนโยบาย "โภชนาการเชิงพรรณนา" (Descriptive Nutrition) ที่มุ่งเน้นเพียงปริมาณสารอาหาร สู่การสร้างระบบนิเวศแบบ "อารามสร้างสุขเชิงปัญญา" (Epistemic Monasteries) ปฏิบัติการนี้คือการออกแบบพื้นที่และระเบียบปฏิบัติที่เอื้อต่อการสร้างพื้นที่ว่างเชิงจริยธรรม (Ethical Space) ในการบริโภค เพื่อยกระดับสุขภาพของผู้ปฏิบัติธรรมให้กลายเป็นผลผลิตของอำนาจปกครองตนเองภายใน (Inner Governance) มากกว่าการสยบยอมต่อกฎเกณฑ์จากภายนอก ซึ่งถือเป็นการสถาปนาอำนาจอธิปไตยเหนือตนเองอย่างเป็นรูปธรรม

2) การวิพากษ์ชีวอำนาจและการขัดขืนทางภววิทยาในสังคมบริโภคนิยม

มิติด้าน "เทคโนโลยีของตนเอง" (Technologies of the Self) ในตัวแบบนี้ เปิดพื้นที่ให้การวิเคราะห์ระนาบ "ชีวการเมืองของการบริโภค" (Biopolitics of Consumption) เพื่อสำรวจว่าในยุคทุนนิยมล้นเกิน (Hyper-capitalism) วาทกรรมเชิงสุนทรีย์แห่งรสและโภชนาการเชิงพาณิชย์ส่งผลต่อการล่มสลายของอธิปไตยเหนือกาย (Self-Sovereignty) อย่างไร นัยทางปรัชญานี้ชี้ให้เห็นว่า พุทธปรัชญาไม่ได้เป็นเพียงระบบความเชื่อ แต่คือเครื่องมือในการ "ขัดขืนทางภววิทยา" (Ontological Resistance) ที่ทรงพลังต่อกระแสบริโภคนิยม โดยเปลี่ยนร่างกายจากพื้นที่แห่งการเสพสู่พื้นที่แห่งปฏิบัติการทางจริยธรรม

3) การขยายพรมแดนสู่จริยศาสตร์ทางข้อมูลและอธิปไตยทางปัญญา

เป้าหมายสุดท้ายของตัวแบบที่มุ่งสู่ "สุขภาวะเชิงอธิปไตย" (Sovereign Well-being) นำไปสู่พรมแดนการศึกษาใหม่ที่เรียกว่า "โภชนาจริยศาสตร์ทางข้อมูล" (Digital Alimentary Ethics) ซึ่งเป็นการเปรียบเทียบเชิงวิภาษวิธีระหว่างกลไกการพิจารณา

อาหารทางกายและการพิจารณาข้อมูลข่าวสารในยุคดิจิทัล (Information Consumption) การขยายกรอบคิดโภชนาการมาสู่การป้องกัน "เวทนาใหม่" ที่เกิดจากภาวะล้นเกินของข้อมูล (Information Overload) จะกลายเป็นเครื่องมือสำคัญในการรักษาอธิปไตยทางปัญญา (Epistemic Sovereignty) ของมนุษย์ท่ามกลางความผันแปรของเทคโนโลยีในอนาคต ทำให้ความเจริญในธรรมมีรากฐานที่มั่นคงทั้งในระนาบกายภาพและระนาบข้อมูลข่าวสารอย่างเป็นเอกภาพ

สรุป

การก้าวข้ามขอบเขตของการสรุปผลทางสถิติหรือโภชนาการพื้นฐาน ไปสู่การสถาปนาความจริงเชิงภววิทยาที่ว่า "ชัยชนะของปัญญาเหนืออาณาจักรแห่งตัณหา" (The Triumph of Wisdom over the Realm of Craving) มิได้อุบัติขึ้นในห้องปฏิบัติการทางวิทยาศาสตร์ที่ตัดขาดจากวิถีชีวิต ทว่าเป็นการปฏิบัติการแบบสด (Live Performance) ที่เกิดขึ้น ณ เบื้องหน้าจานอาหารของผู้ปฏิบัติธรรมในทุกขณะจิต สมรภูมิแห่งการบริโภคนั้นมิใช่เรื่องของการนับแคลอรี แต่คือสมรภูมิแห่งการช่วงชิงอำนาจอธิปไตยคืนจากสัญชาตญาณดิบ งานวิจัยชิ้นนี้ยืนยันว่าสุขภาวะที่สมบูรณ์ (Holistic Well-being) ตามนัยพุทธปรัชญามีใช่เพียงสภาวะที่ปราศจากพยาธิสภาพทางกาย (Absence of Pathology) หรือความไร้โรคในเชิงชีวภาพ (Biological Soundness) ทว่าเป็นสภาวะแห่ง "เสรีภาพเชิงภววิทยา" (Ontological Freedom) ซึ่งเกิดจากการสถาปนาอำนาจนำเหนือกายา (Hegemony over the Body) ด้วยเทคโนโลยีแห่งการประมาณ (Technology of Moderation) ที่ขัดเกลาลำโพงนิโสมนสิการอย่างต่อเนื่อง

การเปลี่ยนผ่านสถานะเชิงมโนทัศน์จาก "ผู้เสพ" (Consumer) ในระบบนิเวศของตัณหาไปสู่การเป็น "ผู้พิจารณา" (Contemplator) ในระบบนิเวศของปัญญา จึงมิใช่เพียงพิธีกรรมทางศาสนาหรือจารีตประเพณี แต่คือการปฏิวัติทางปัญญา (Intellectual Revolution) ที่ส่งผลกระทบโดยตรงต่อโครงสร้างการดำรงอยู่ของมนุษย์ ปฏิบัติการนี้ทำให้บุคคลสามารถก้าวพ้นจากภาวะจำยอมทางชีวภาพ (Biological Determinism) สู่การเป็นผู้กำหนดชะตากรรมของตนเอง (Self-Determination) ได้เหนือกว่าสัญชาตญาณสัตว์ที่จองจำมนุษย์ไว้กับวงจรของความหิวและความพอใจชั่วคราว ร่างกายที่ได้รับการดูแลและบริหารจัดการอย่างมีอธิปไตย (Sovereign Governance) จึงเปลี่ยนสถานะจากการเป็นคุกที่เหนี่ยวรั้งจิตวิญญาณ ไปสู่การเป็น "นวัตกรรมทางจริยธรรม" (Ethical Innovation)

ซึ่งทำหน้าที่เป็นฐานรากเชิงกายภาพที่ได้รับการขัดเกลา (Refined Physical Foundation) เพื่อส่งเสริมความเจริญในธรรมและรองรับการอุบัติขึ้นของสมาธิและปัญญาในระดับสูงสุดอย่างแท้จริง

ท้ายที่สุด หัวใจสำคัญของการดำรงชีวิตตามแนวทางพุทธปรัชญาเชิงวิพากษ์ที่ปรากฏในงานวิจัยนี้ คือการชี้ให้เห็นว่า "ความเป็นไท" (Autonomy) ในทุกมิติของการดำรงอยู่เริ่มต้นจากการปลดแอกอำนาจนำของตัณหาในกิจกรรมที่พื้นฐานที่สุดของการมีชีวิต นั่นคือการบริโภคอาหาร เมื่อมนุษย์สามารถรักษาอำนาจอธิปไตยเหนือข้อและจานอาหารของตนเองได้ เขาย่อมสามารถขยายขอบเขตของเสรีภาพนั้นไปสู่การสถาปนาอาณาจักรแห่งปัญญาที่มั่นคงเหนือกระแสแห่งความผันแปรของโลกสมัยใหม่ สุขภาวะเชิงอธิปไตย (Sovereign Well-being) จึงมิใช่จุดหมายปลายทางที่แยกขาดจากการปฏิบัติธรรม ทว่าคือเนื้อแท้ของการปฏิบัติ (The Essence of Praxis) ที่สถาปนาความบริสุทธิ์แห่งภววิทยาให้ปรากฏชัดในทุกย่างก้าวของการเดินทางสู่ความหลุดพ้นที่ยั่งยืน

References

- Buddhadasa Bhikkhu. (2005). *Anapanasati: Mindfulness with breathing*. Dhammasapa.
- Dewey, J. (1938). *Logic: The theory of inquiry*. Henry Holt and Company.
- Foucault, M. (1988). *Technologies of the self: A seminar with Michel Foucault*. University of Massachusetts Press.
- Mahachulalongkornrajavidyalaya University. (1996). *Thai Tipiṭaka (Mahachulalongkornrajavidyalaya Edition)*. Mahachulalongkornrajavidyalaya University Press.
- Phra Brahmagunabhorn (P.A. Payutto). (2012). *Buddhadhamma: The laws of nature and their benefits to life*. Mahachulalongkornrajavidyalaya University Press.

การวิเคราะห์เชิงพุทธปรัชญาว่าด้วย "วัตตบท 7" ในฐานะกลไก การเปลี่ยนผ่านภาวะเชิงภววิทยา

A Buddhist Philosophical Analysis of "Watta Pada VII" as a Mechanism for Ontological Transformation

ภัคสร กาฬ

Phaksan Kalue

นักวิชาการอิสระ

Independent scholar

Corresponding Author, E-mail: p.kalue@gmail.com

บทคัดย่อ

บทความวิชาการฉบับนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อวิพากษ์และตีความมโนทัศน์ “วัตตบท 7” ผ่านระเบียบวิธีวิจัยเชิงเอกสารและปรัชญาวิเคราะห์ โดยเปลี่ยนผ่านจากการบรรยายเชิงจริยธรรมพรรณนาไปสู่การวิเคราะห์ในฐานะ “เทคโนโลยีแห่งตน” และกลไกเชิงภววิทยา

ผลการศึกษาพบว่า “วัตตบท 7” มิใช่เพียงชุดกฎเกณฑ์เพื่อการบรรลุเทวสภาวะในมิติเชิงความเชื่อ แต่คือสถาปัตยกรรมแห่งการจัดระเบียบผัสสะและการบริหารจัดการเจตจำนง ที่นำไปสู่การเปลี่ยนผ่านสถานะเชิงภววิทยาจาก “มฆมาณพ” (มนุษย์) สู่ “ท้าวสักกะ” (อิธัตตา) บทความนี้ชี้ให้เห็นว่าคุณภาพชีวิตที่แท้จริงในเชิงพุทธปรัชญาคือภาวะ “อำนาจปกครองตนเอง” ผ่านการขัดเกลาคุณลักษณะภายใน ซึ่งเป็นรากฐานสำคัญในการเผชิญหน้ากับวิกฤตการณ์แห่งอัตตาในโลกสมัยใหม่

คำสำคัญ: หลักวัตตบท 7, ภววิทยาเชิงจริยศาสตร์, พุทธปรัชญาร่วมสมัย, การพัฒนาคุณภาพชีวิต

Abstract

This academic article aims to critique and re-interpret the concept of “Watta Pada VII” (The Seven Practices) through documentary research and philosophical analysis. It shifts from traditional descriptive moralizing toward an analysis of these principles as “Technologies of the Self” and “Ontological Mechanisms.”

The findings suggest that Watta Pada VII is not merely a set of moral codes for achieving divinity in a superstitious sense, but rather an architectural framework for sensory regulation and the management of the Will. This leads to an ontological transformation from “Magha-manava” (the mundane self) to “King Sakka” (the transcendent self). This article argues that genuine quality of life in Buddhist philosophy is defined by “Autonomy” attained through internal virtue cultivation (Virtue Ethics), serving as a crucial foundation for confronting the crisis of the ego in the contemporary world.

Keywords: Watta Pada VII, Technologies of the Self, Ethical Ontology, Contemporary Buddhist Philosophy, Quality of Life Development

บทนำ

ในสภาวะร่วมสมัยที่มโนทัศน์เรื่อง “คุณภาพชีวิต” (Quality of Life) มักถูกลดทอนให้เหลือเพียงตัวชี้วัดทางเศรษฐศาสตร์หรือดัชนีทางชีวภาพ บทความนี้มุ่งเสนอการตีความคุณภาพชีวิตผ่านระนาบของ “เสรีภาพภายใน” (Vimutti) และการจัดการโครงสร้างทางจริยธรรมที่ซับซ้อน โดยใช้ “วัตตบท 7” (Watta Pada VII) เป็นกรณีศึกษาหลัก ปัญหาพื้นฐานที่บทความนี้ต้องการโต้แย้งคือ การที่สังคมมองว่าการพัฒนาคุณภาพชีวิตเป็นเรื่องของการจัดการปัจจัยภายนอก (Exogenous Factors) โดยละเลย “กระบวนการผลิตซ้ำทางจิตสำนึก” (Consciousness Reproduction) ซึ่งเป็นหัวใจสำคัญของพุทธปรัชญา

การวิเคราะห์วัตตบท 7 ในฐานะ “เทคโนโลยีแห่งตน” (Technologies of the Self) ตามนัยของ มิเชล ฟูกูต์ (Michel Foucault) จะช่วยให้เห็นว่า วัตรปฏิบัติทั้ง 7

ประการ มีใช้เรื่องของการสยบยอมต่อศีลธรรมอันดีงามแบบประเพณีนิยม แต่เป็น “ปฏิบัติการอำนาจ” (Power Relations) ที่ปัจเจกกระทำต่อตนเองเพื่อเปลี่ยนรูปลักษณะเชิงภววิทยา (Ontological Transformation) (Foucault, 1988) บทความนี้จะทำการสกัดแก่นสารของหลักธรรมดังกล่าวจากการเป็นเพียง “คำสอน” ให้กลายเป็น “เครื่องมือเชิงมโนทัศน์” (Conceptual Tools) เพื่อตอบโต้กับสถานะจำยอมเชิงชีวภาพและวิกฤตทางจิตวิญญาณในสังคมปัจจุบัน

เนื้อเรื่อง

ความหมายและศาสตร์ของ "วัตตบท 7"

การพิจารณาหลักวัตตบท 7 (Watta Pada 7) ในฐานะโครงสร้างจริยธรรม (Ethical Structure) จำเป็นต้องก้าวข้ามการตีความเชิงประเพณีนิยม (Traditional Interpretation) ที่มองว่าแค่เพียง “กฎเกณฑ์การทำความดี” ไปสู่การวิเคราะห์ในฐานะ “เทคโนโลยีทางปัญญา” (Intellectual Technology) ที่มุ่งจัดการกับสถานะจำยอมเชิงภววิทยา (Ontological Subjugation) ของปัจเจก โดยสามารถจำแนกออกเป็น 3 มิติแห่งการสร้างตัวตน (Subjectification) ดังนี้:

1) ศาสตร์แห่งกตัญญูตาและการลดทอนศูนย์กลางแห่งอัตตา (Semiotics of Gratitude and De-centering the Ego)

วัตรปฏิบัติข้อที่ 1 การเลี้ยงดูมารดาบิดา (Matapitubhara) และข้อที่ 2 การเคารพผู้ใหญ่ในตระกูล (Kule Jethapacayino) มีใช้เพียงเรื่องของกตัญญูทวนที่เชิงจารีต แต่คือปฏิบัติการเชิงสัญลักษณ์ (Symbolic Practice) ที่มุ่งท้าทายภาวะยึดถือตนเองเป็นศูนย์กลาง (Egocentrism) การยอมรับใน “ภววิทยาความต่อเนื่อง” (Ontological Continuity) ผ่านบุพการีและผู้อาวุโส คือการตระหนักรู้ว่า “ตัวตน” (The Self) มิได้เกิดขึ้นอย่างเอกเทศ (Atomistic Self) แต่เป็นส่วนหนึ่งของสายสัมพันธ์เชิงเหตุปัจจัย (Causality) ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดเรื่อง “ความรับผิดชอบต่อผู้อื่น” (Responsibility for the Other) ของ เอ็มมานูเอล เลวินัส (Emmanuel Levinas) ที่มองว่าจริยศาสตร์เริ่มต้นจากการเผชิญหน้ากับ “ใบหน้า” (The Face) ของผู้อื่น (Levinas, 1969)

2) การจัดระเบียบวาทกรรมและการสถาปนาความจริง (Discursive Ordering and the Constitution of Truth)

วัตรปฏิบัติข้อที่ 3 การพูดคำสุภาพ (Sanhavaco), ข้อที่ 4 การไม่พูดส่อเสียด (Apisunavaco), และข้อที่ 6 การมีวาจาสัตย์ (Saccavaco) คือกระบวนการจัดการอำนาจนำของถ้อยคำ (Discursive Power) ในมิติทางปรัชญา วาจาไม่ใช่เพียงเครื่องมือสื่อสาร แต่คือการ “สถาปนาความจริง” (Constitution of Truth) การพูดคำสัตย์คือการรักษาความสอดคล้องเชิงภววิทยาระหว่าง “เจตจำนงภายใน” กับ “ความจริงภายนอก” ในขณะที่การละเว้นจากวาจาส่อเสียดคือการปฏิเสธปฏิบัติการทางภาษาที่มุ่งทำลายสถานะความเป็นหนึ่งเดียวของสังคม (Social Solidarity) ปฏิบัติการเหล่านี้เปรียบเสมือนเครื่องมือ (Instruments) ในการจัดระเบียบผัสสะเพื่อป้องกันภาวะแปลกแยกจากความจริง (Dewey, 1938)

3) เศรษฐศาสตร์แห่งเจตจำนงและการบริหารจัดการอารมณ์ (Political Economy of the Will and Emotional Management)

วัตรปฏิบัติข้อที่ 5 การปราศจากความตระหนี่ (Maccharavinaya) และข้อที่ 7 การระงับโทสะ (Akodhana) คือการแทรกแซงอำนาจนำของตัณหา (Craving) และวิภวตัณหา (Self-annihilation desire) การสละออกมีไม่ใช่เพียงปฏิบัติการทางเศรษฐกิจ (Economic Action) แต่คือการประกาศ “อำนาจปกครองตนเอง” (Autonomy) เหนือวัตถุธาตุ ในขณะที่การจัดการโทสะคือการปฏิเสธภาวะจำยอมต่อปฏิกริยาทางชีวภาพ (Biological Reactivity) การเปลี่ยนจาก “มขมาณพ” ผู้ถูกขับเคลื่อนด้วยสัญชาตญาณ ไปสู่ “ท้าวสักกะ” ผู้มีสติสัมปชัญญะสมบูรณ์ จึงเป็นการเปลี่ยนผ่านสถานะทางจริยธรรมที่แสดงถึงชัยชนะของเจตจำนงเสรี (Free Will) เหนือแรงขับทางสัญชาตญาณ (Drive) (Kant, 1785/1998)

จากการวิเคราะห์ข้างต้น "วัตตบพ 7" จึงทำหน้าที่เป็น “สถาปัตยกรรมเชิงกระบวนการ” (Procedural Architecture) ที่ขัดเกลาปุณฺณให้กลายเป็นอธิปัตตา (Sovereign Subject) ผ่านการควบคุมบทสนทนา (Discourse), การจัดสรรทรัพยากร (Resource Allocation), และการปกครองตนเอง (Self-Government) ซึ่งเป็นรากฐานสำคัญของการพัฒนาคุณภาพชีวิตในระดับภววิทยาที่ลุ่มลึกกว่าดัชนีชี้วัดทางวัตถุใด ๆ

การวิเคราะห์และวิพากษ์แนวคิดทางปรัชญา

การปะทะทางปัญญา (Intellectual Clash) ระหว่างพุทธปรัชญากับจริยศาสตร์สากล

1) "วัดตบท 7" ในฐานะจริยศาสตร์เชิงคุณธรรม (Virtue Ethics) และภาวะอุดมคติ

การวิพากษ์วัดตบท 7 ผ่านเลนส์ของจริยศาสตร์เชิงคุณธรรม (Virtue Ethics) ของอริสโตเติล (Aristotle) เผยให้เห็นว่า วัตรปฏิบัติเหล่านี้มิใช่เพียง “หน้าที่” (Deontology) ที่ต้องทำตามคำสั่ง แต่คือการพัฒนา “นิสัยแห่งความดีงาม” (Habitual Excellence) เพื่อบรรลุภาวะ ยูโดโมนี (Eudaimonia) หรือความสุขที่แท้จริงจากการดำเนินชีวิตตามเหตุผล (Aristotle, 2009) อย่างไรก็ตาม ข้อวิพากษ์สำคัญคือ “วัดตบท 7” ก้าวข้ามจริยศาสตร์ทางโลกไปสู่ “จริยศาสตร์เชิงภววิทยา” (Ontological Ethics) ที่เชื่อว่าการขัดเกลาคุณลักษณะภายในสามารถเปลี่ยนสถานะทางชีวภาพ (Biological Status) ของปัจเจกจากมนุษย์สู่เทพได้ ซึ่งถือเป็นการท้าทายขอบเขตระหว่างธรรมชาติวิทยา (Naturalism) และสภาวะเหนือธรรมชาติ (Supernaturalism) ในเชิงปรัชญา

2) วาทกรรมอำนาจและการเปลี่ยนผ่านสถานะ: จากมฆมาณพสู่ท้าวสักกะ

ในเชิงปรัชญาสังคม (Social Philosophy) การเปลี่ยนผ่านจาก “มฆมาณพ” สู่ “ท้าวสักกะ” สามารถตีความได้ว่าเป็นภาวะรอยต่อ (Liminality) ของการสร้างตัวตน (Subject Formation) “วัดตบท 7” ทำหน้าที่เป็น “สถาปัตยกรรมแห่งอำนาจปกครองตนเอง” (Architecture of Autonomy) ที่ทำให้ปัจเจกไม่ต้องสยบยอมต่อโชคชะตา (Determinism) แต่สามารถกำหนด “อนาคตเชิงภววิทยา” (Ontological Future) ของตนเองได้ ปฏิบัติการนี้สอดคล้องกับแนวคิด “เจตจำนงแห่งอำนาจ” (Will to Power) ในเชิงบวกของ ฟรีดริช นิตเช่ (Friedrich Nietzsche) ที่มุ่งเน้นการเอาชนะตนเอง (Self-Overcoming) เพื่อก้าวไปสู่สภาวะ “อภิมนุษย์” (Übermensch) โดยท้าวสักกะในบริบทนี้คือสัญลักษณ์ของอภิมนุษย์ทางจริยธรรมที่สามารถจัดระเบียบโลกและจักรวาลได้ด้วยพลังแห่งวัตรปฏิบัติ (Nietzsche, 1883/2005)

3) วิพากษ์คุณภาพชีวิต: เสรีภาพภายในท่ามกลางวิกฤตการณ์สมัยใหม่

ในมิติของปรัชญาการเมืองและสังคม (Political and Social Philosophy) คุณภาพชีวิตที่แท้จริงตามนัยของวัดตบท 7 มิใช่ดัชนีความมั่งคั่ง แต่คือภาวะ “ปราศจาก

ความแปลกแยก” (Non-Alienation) การที่บุคคลสามารถเชื่อมโยงตนเองกับครอบครัว (กตัญญู), สังคม (วาจาสัตย์/ไม่ส่อเสียด), และสภาวะภายใน (การจัดการโทสะ) คือการสร้าง “องค์รวมแห่งการดำรงอยู่” (Wholeness of Being) ซึ่งเป็นคำตอบต่อวิกฤตการณ์ของมนุษย์ในยุควิทยาศาสตร์นิยมที่ลดทอนมนุษย์ให้เหลือเพียงเครื่องจักรทางชีวภาพ วัตถุประสงค์ 7 จึงมิใช่เรื่องของโลกหน้า (Other-worldliness) แต่เป็นยุทธศาสตร์การดำรงอยู่ในโลกนี้ (This-worldliness Strategy) เพื่อรักษาความเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์

องค์ความรู้และข้อเสนอทางปรัชญา

จากการวิเคราะห์และวิพากษ์หลักวัตถุประสงค์ 7 (Watta Pada 7) บทความนี้สถาปนาองค์ความรู้ใหม่ในฐานะ “สถาปัตยกรรมแห่งอำนาจอธิปไตยทางจริยธรรม” (Architecture of Ethical Sovereignty) ซึ่งเป็นการบูรณาการพุทธปรัชญาเข้ากับจริยศาสตร์ร่วมสมัย เพื่อโต้ตอบกับวิกฤตการณ์แห่งอัตตาและภาวะแปลกแยกในโลกสมัยใหม่ โดยมีสาระสำคัญที่สรุปเป็นข้อเสนอทางปรัชญาดังนี้

1) โมเดลอำนาจปกครองตนเองทางจริยธรรม (The Ethical Autonomy Model)

บทความนี้ขยายพรมแดนความรู้ด้วยการเสนอว่า "วัตถุประสงค์ 7" มิใช่เพียงข้อปฏิบัติเชิงเดี่ยว (Linear Practices) แต่ทำหน้าที่เป็นระบบพลวัต (Dynamic System) ที่เชื่อมโยง 3 ระนาบแห่งการดำรงอยู่เข้าด้วยกัน เพื่อสถาปนาอำนาจปกครองตนเอง (Autonomy)

(1) ระนาบความสัมพันธ์เชิงกำเนิด (Primordial Plane): การดูแลบุพการีและผู้อาวุโส คือการยอมรับใน “รากฐานเชิงภววิทยา” (Ontological Roots) เพื่อทลายอัตตาที่แยกส่วน (Atomistic Self) และสถาปนาตัวตนผ่านสายสัมพันธ์แห่งเหตุปัจจัย

(2) ระนาบการสื่อสารและวาทกรรม (Discursive Plane): การจัดระเบียบวาจา (สัจจะ/สุภาพ/ไม่ส่อเสียด) คือการสถาปนา “พื้นที่แห่งความจริง” (Domain of Truth) เพื่อป้องกันภาวะแปลกแยกเชิงสื่อสาร (Communicative Alienation) และรักษาเอกภาพระหว่างเจตจำนงกับความจริง

(3) ระนาบเศรษฐศาสตร์แห่งจิต (Psychic Economy): การจัดการความตระหนี่และโทสะ คือปฏิบัติการปลดแอกเจตจำนงจากสภาวะจำยอมเชิงชีวภาพ (Biolog-

ical Determinism) และแรงขับเคลื่อนทางสัญชาตญาณ (Drive)

การบูรณาการทั้ง 3 ระนาบนี้เปลี่ยนมนุษย์จาก “ผู้ถูกกระทำโดยโชคชะตา” (Object of Fate) ให้กลายเป็น “ผู้สถาปนาความหมาย” (Subject of Meaning) ซึ่งเป็นนิยามใหม่ของคุณภาพชีวิตในมิติพุทธปรัชญาที่ทรงพลัง

2) ข้อเสนอทางปรัชญาและการประยุกต์ใช้เชิงมนทัศน์ (Philosophical Proposals)

เพื่อให้องค์ความรู้ข้างต้นนำไปสู่การขยายพรมแดนทางปัญญา บทความนี้ขอเสนอทิศทางการปรัชญาดังนี้:

(1) การเปลี่ยนผ่านดัชนีคุณภาพชีวิต: ภาครัฐและหน่วยงานด้านการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ควรปรับเปลี่ยนตัวชี้วัดจากดัชนีทางวัตถุ (Material Indices) ไปสู่การวัดภาวะ “อำนาจปกครองตนเองทางจริยธรรม” (Ethical Autonomy) โดยมองว่าวัดบท 7 คือ “นวัตกรรมเชิงพฤติกรรมศาสตร์” (Behavioral Innovation) ที่สร้างพลเมืองผู้มีภูมิด้านทานต่อวาทกรรมบริโภคนิยม

(2) ปรัชญาการเมืองของท้าวสักกะ (Political Philosophy of King Sakka): ควรมีการศึกษาเชิงลึกเพื่อสำรวจว่าจริยธรรมส่วนบุคคล (Private Ethics) สามารถเปลี่ยนรูปเป็นอำนาจในการปกครองส่วนรวม (Public Governance) อย่างมีความชอบธรรมได้อย่างไร โดยใช้กรอบแนวคิดเรื่อง “ราชาแห่งธรรม” (Dhammaraja) ในระดับสากล เพื่อท้าทายแนวคิดรัฐศาสตร์กระแสหลักที่มักแยกการเมืองออกจากจริยศาสตร์อย่างเด็ดขาด

(3) พรมแดนแห่งการวิจัยเชิงเปรียบเทียบ: การวิจัยในอนาคตควรข้ามผ่านกรอบศาสนาไปสู่การศึกษาเชิงเปรียบเทียบ (Comparative Study) ระหว่างวัดบท 7 กับแนวคิด “อภิมนุษย์” (Übermensch) ของนิตเช่ หรือ “ชีวิตที่ได้รับความเห็นชอบ” (The Examined Life) ของโซเครตีส เพื่อค้นหา “จุดตัดสากล” (Universal Intersection) ของเทคโนโลยีแห่งการขัดเกลาตัวตน และการพัฒนาเครื่องมือวัดระดับ “เสรีภาพเชิงจริยศาสตร์” (Ethical Freedom) ในมนุษย์สมัยใหม่ที่เผชิญกับวิกฤตเชิงภววิทยาอย่างรุนแรง

ARCHITECTURE OF ETHICAL SOVEREIGNTY: Simplified Model

สถาปัตยกรรมแห่งอำนาจอธิปไตยทางจริยธรรม

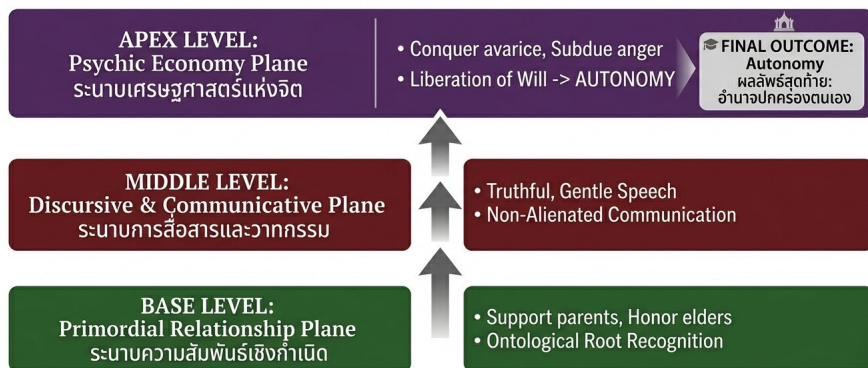

Figure 1: The Architecture of Ethical Sovereignty:

A Dynamic Autonomy Model based on "Watta Pada 7"

แผนผังนี้แสดงโครงสร้างการบูรณาการหลักวัตรบท 7 เข้ากับมิติทางจริยศาสตร์ร่วมสมัย โดยแบ่งออกเป็น 3 ระบอบหลักที่เชื่อมโยงกันเป็นพลวัต เริ่มจาก ระบอบความสัมพันธ์เชิงกำเนิด (Base Level) ที่ใช้การดูแลบุพการีเป็นฐานในการสลายอัตตา สู่ ระบอบการสื่อสารและวาทกรรม (Middle Level) ที่สถาปนาพื้นที่แห่งความจริงผ่านวาจาสุจริต และสูงสุดที่ ระบอบเศรษฐกิจแห่งจิต (Apex Level) ซึ่งเป็นการปลดแอกเจตจำนงจากการครอบงำของตัณหาและโทสะ เพื่อบรรลุถึง “อำนาจปกครองตนเอง” (Autonomy) และสุขภาวะเชิงอธิปไตยที่สมบูรณ์

สรุป

บทความฉบับนี้ได้ทำการ ‘รื้อสร้าง’ (Deconstruct) และ ‘ประกอบใหม่’ (Re-construct) มโนทัศน์วัตรบท 7 จากพื้นที่ของจริยธรรมเชิงพรรณนา (Descriptive Ethics) ไปสู่พื้นที่ของจริยศาสตร์วิพากษ์ (Critical Ethics) ผลการศึกษาชี้ให้เห็นว่า วัตรปฏิบัติทั้ง 7 ประการ มิใช่เรื่องของการปฏิบัติตามจารีตเพื่อหวังผลในโลก แต่คือ “เทคโนโลยีแห่งตน” (Technologies of the Self) ที่ทรงประสิทธิภาพในการจัดการกับภาวะวิกฤตแห่งอัตตาในโลกสมัยใหม่

การเปลี่ยนผ่านสถานะเชิงภววิทยาจาก “มฆมานพ” ผู้จำยอมต่อโชคชะตา สู่ “ท้าวสักกะ” ผู้มีอำนาจเหนือเจตจำนง คือบทพิสูจน์ว่าคุณภาพชีวิตที่แท้จริงมิใช่สถานะของการครอบครองวัตถุ แต่คือภาวะของ “อำนาจปกครองตนเอง” (Autonomy) และการมีเสรีภาพเหนือแรงขับเคลื่อนทางสัญชาตญาณ "วัดตบ 7" จึงทำหน้าที่เป็นสถาปัตยกรรมทางปัญญาที่เชื่อมโยงระนาบส่วนบุคคล สังคม และจักรวาลวิทยาเข้าด้วยกันอย่างเป็นระบบ

ในท้ายที่สุด ข้อเสนอเชิงทฤษฎีเรื่อง “อริยจริยธรรม” ที่บทความนี้นำเสนอ มิได้มุ่งหวังเพียงการอธิบายปรากฏการณ์ในคัมภีร์ แต่คือการสถาปนาทางเลือกใหม่ในการดำรงอยู่ (Modus Vivendi) เพื่อตอบโต้กับสภาวะแปลกแยกและภาวะจำยอมเชิงชีวภาพในสังคมปัจจุบัน สถาปัตยกรรมแห่งจริยธรรมนี้เองที่จะเป็นรากฐานอันมั่นคงในการนำพาปัจเจกและสังคมไปสู่คุณภาพชีวิตที่สมบูรณ์และทรงพลังอย่างแท้จริง

References

- Aristotle. (2009). *The Nicomachean Ethics* (D. Ross, Trans.; L. Brown, Ed.). Oxford University Press. (Original work published ca. 340 BCE)
- Bourdieu, P. (1990). *The logic of practice* (R. Nice, Trans.). Stanford University Press.
- Chuchai, S. (2011). *Quality of life and society development*. Rajapruk College.
- Dewey, J. (1938). *Logic: The theory of inquiry*. Henry Holt and Company.
- Foucault, M. (1988). *Technologies of the self: A seminar with Michel Foucault* (L. H. Martin, H. Gutman, & P. H. Hutton, Eds.). University of Massachusetts Press.
- Kant, I. (1998). *Groundwork of the metaphysics of morals* (M. Gregor, Trans. & Ed.). Cambridge University Press. (Original work published 1785)
- Levinas, E. (1969). *Totality and infinity: An essay on exteriority* (A. Lingis, Trans.). Duquesne University Press.
- Mahachulalongkornrajavidyalaya University. (1996). *Thai Tipitaka (Mahachulalongkornrajavidyalaya Edition)*. Mahachulalongkornrajavidyalaya University Press.

- Nakabuppha, K. (1977). *Indra in Sanskrit, Pali, and Thai literature* [Master's thesis, Chulalongkorn University]. Chulalongkorn University Digital Repository.
- Nietzsche, F. (2005). *Thus spoke Zarathustra: A book for all and none* (A. Del Caro, Trans.; A. Del Caro & R. B. Pippin, Eds.). Cambridge University Press. (Original work published 1883)
- Office of the National Economic and Social Development Council. (2021). *The twelfth national economic and social development plan (2017–2021)*. Office of the Prime Minister. https://www.nesdc.go.th/ewt_w3c/more_news.php?filename=&cid=297
- Phra Anan Aphinantho (Phaka). (2020). Practicing the seven virtues for quality of life development. *MCU Buriram Academic Journal*, 5(2), 147–160.
- Phra Brahmagunabhorn (P.A. Payutto). (2012). *Dictionary of Buddhist studies*. Mahachulalongkornrajavidyalaya University Press.
- Phra Charoen Dantachitto. (2017). Developing quality of life according to the seven virtues found in Buddhism. *Vasara Paranya Paridassana*, 22(2), 73–85.
- Phra Rajavaramuni (Prayoon Thammachitto). (2020). *Buddhist ethics in the modern world*. Mahachulalongkornrajavidyalaya University Press.
- Royal Institute of Thailand. (2007). *Royal Institute dictionary*. Nanmee Book Publishing.
- Suphanthasorn, S., & Manoonpichu, N. (1982). *Population and quality of life*. Department of Health Education, Mahidol University.
- The WHOQOL Group. (1995). The World Health Organization Quality of Life assessment (WHOQOL): Position paper from the World Health Organization. *Social Science & Medicine*, 41(10), 1403–1409. [https://doi.org/10.1016/0277-9536\(95\)00112-K](https://doi.org/10.1016/0277-9536(95)00112-K)

ธรรมนาวา: การวิเคราะห์เชิงสัญลักษณ์
และอุปมานิทัศน์เชิงภววิทยาในพุทธปรัชญาเถรวาท
Dhammanava: A Semiotic and Ontological Allegory Analysis
in Theravada Buddhist Philosophy

พระมหาสมบุญ ธรรมทินโน สายวรรณ
Phramaha Somboon Dhammadinno Saiwan

วัดป่าไม้แดง ต.หนองบัว อ.ไชยปราการ จ.เชียงใหม่

Wat Pa Mai Daeng, Nong Bua Subdistrict,

Chai Prakan District, Chiang Mai

Corresponding Author, E-mail: somboomsaiwan@gmail.com

บทคัดย่อ

บทความนี้มุ่งวิเคราะห์หมโนทัศน์ “ธรรมนาวา” ในฐานะอุปมานิทัศน์เชิงภววิทยา และเครื่องมือทางสัญลักษณ์ ภายในโครงสร้างพุทธปรัชญาเถรวาท โดยก้าวข้ามการตีความเชิงจริยธรรมแบบจารีตไปสู่การวิพากษ์สถานะการเปลี่ยนผ่านทางจิตสำนึก ผลการวิจัยพบว่า “ธรรมนาวา” ทำหน้าที่เป็นระบบสัญลักษณ์ที่บ่งบอกถึงสถานะ “เครื่องมือทางญาณวิทยา” ที่มีลักษณะชั่วคราวและเป็นพลวัต ซึ่งปรากฏชัดในอุปมาเรื่องแพ ที่เน้นย้ำว่าธรรมะคือ “มรรค” หรือกระบวนการ มากกว่าจะเป็น “อัตตะ” หรือจุดหมายในตัวมันเอง การวิเคราะห์เชิงสัญลักษณ์ชี้ให้เห็นว่า “เรือ” (ธรรมะ) คือจุดตัดเชิงโครงสร้าง ที่เชื่อมโยงระหว่างโลกแห่งปรากฏการณ์ (สังสารวัฏ) กับสถานะแห่งความจริงสัมบูรณ์ (นิพพาน) โดยมีติเชิงภววิทยาที่ทำนายสถานะการมีอยู่ของตัวตนผ่านกระบวนการลวงเครื่องมือเมื่อบรรลุเป้าหมาย การสังเคราะห์องค์ความรู้ใหม่ในบทความนี้เสนอ “ตรรกะแห่งการนำพาด้วยปัญญา” เพื่อแสดงให้เห็นว่าอุปมานิทัศน์เรื่องเรือคือกลไกทางปัญญาที่ช่วยจัดการกับผัสสะและเจตจำนงในสถานะการเปลี่ยนผ่าน ของจิตสำนึกได้อย่างเป็นระบบ ซึ่งนับเป็นการยกระดับพุทธธรรมจากมิติของความเชื่อไปสู่มิติของปรัชญาวิเคราะห์ที่ร่วมสมัย

คำสำคัญ : ธรรมนาวา, อุปมานิทัศน์เชิงภววิทยา, สัญลักษณ์, ญาณวิทยาพุทธศาสนา, การข้ามพ้นวิภังค์, ตรรกะแห่งการนำพาด้วยปัญญา

Abstract

This academic article analyzes the concept of “Dhammanava” as an ontological allegory and a semiotic tool within the framework of Theravada Buddhist philosophy. It moves beyond traditional moralistic interpretations towards a critical analysis of conscious transition. The findings reveal that “Dhammanava” functions as a semiotic system representing a temporary and dynamic “Epistemic Instrument,” notably illustrated in the Raft Simile. This emphasizes that Dhamma is a methodology rather than an absolute end in itself. From a semiotic perspective, the “Vessel” acts as a structural interface connecting the phenomenal world with the state of absolute reality. The ontological dimension further challenges the existence of the self through the process of instrumental detachment upon reaching the goal. This study synthesizes a new conceptual framework, the “Navigational Logic of Dhamma,” demonstrating that the nautical allegory serves as a cognitive mechanism to systematically manage perception and volition during the liminal state of conscious transformation. Consequently, this article elevates Buddhist doctrine from a dimension of faith to a contemporary analytical philosophy.

Keywords: Dhammanava, Ontological Allegory, Semiotics, Buddhist Epistemology, Liberation, Navigational Logic of Dhamma

บทนำ

การตีความพุทธปรัชญาเถรวาทผ่านอุปมานิทศน์เรื่อง “ธรรมนาวา” หรือเรือแห่งธรรม มิใช่เพียงการเปรียบเทียบเชิงวรรณกรรมเพื่อโน้มน้าวใจในเชิงศีลธรรมเท่านั้น แต่เป็นสัญลักษณ์ที่สำคัญที่สะท้อนถึงโครงสร้างทางญาณวิทยาว่าด้วยความสัมพันธ์ระหว่างเครื่องมือและสถานะแห่งความจริง ในมิติทางปรัชญา อุปมาเรื่องเรือหรือแพปรากฏชัดในคัมภีร์มัชฌิมนิกาย มูลปณณาสก์ ซึ่งพระพุทธองค์ทรงเน้นย้ำถึง “สภาวะเครื่องมือ” ของธรรมะผ่านพุทธพจน์ที่ว่า ธรรมะเปรียบเสมือนแพที่มีไว้เพื่อการข้ามพ้น มิใช่เพื่อการยึดถือ (Thai

Tripitaka, Vol. 12, Sutta 281, pp. 260–261) ข้อความสำคัญนี้กลายเป็นฐานคติที่ทำทนายสภาวะการมีอยู่ของตัวตนและการยึดติดในรูปแบบของความรู้ ซึ่งสอดคล้องกับการวิเคราะห์ของ (Phra Brahmagunabhorn (P.A. Payutto), 2012) ที่ระบุว่าธรรมะเป็นเพียง “มรรค” หรือกระบวนการวิธีในการนำพาจิตจากสภาวะหนึ่งไปสู่อีกสภาวะหนึ่ง หาใช่สภาวะสัมบูรณ์ในตัวมันเองไม่

Figure 1: Allegorical Diagram of the “Instrumental Dhamma-vessel”
in the Navigational Logic Model

ภาพแสดงอุปมาอันมีที่ค้นเชิงระบบของกระบวนการเดินทางเรือ “ธรรมนาวาเครื่องมือ” (Instrumental Dhamma-vessel) ซึ่งเป็นหัวใจสำคัญของต้นแบบตรรกะแห่งการนำพาเพื่ออิสรภาพทางปัญญา แผนภูมินี้ชี้ให้เห็นถึงความเชื่อมโยงระหว่างการใช้ไตรสิกขา และ โยนิโสมนสิการ (Critical Reflection) ในฐานะหางเสือเพื่อนำทางผ่านสภาวะรอยต่อ (Liminality) ไปสู่ อิสรภาพทางปัญญา (Epistemic Freedom) โดยเน้นย้ำถึงสภาวะการ สละแพ (Releasing the Raft) เพื่อข้ามพ้นความย้อนแย้งของเครื่องมือ

ปัญหาสำคัญที่มักปรากฏในการตีความทางพุทธศาสนาร่วมสมัยคือ การมองธรรมนาวาในลักษณะของ “สิ่งส่งเคราะห์” ภายนอกที่รอคอยการช่วยเหลือ ซึ่งลดทอนมิติเชิงภววิทยาของพุทธปรัชญาให้เหลือเพียงมิติแห่งความเชื่อ ในขณะที่หากพิจารณาผ่านกรอบสัญศาสตร์จะพบว่า “เรือ” คือตัวแทนของระบบระเบียบปฏิบัติที่ต้องอาศัยการจัดการ

เชิงปัญญาอย่างเป็นระบบ (Buddhadasa Bhikkhu, 2005) เคยตั้งข้อสังเกตว่า ธรรมะที่แท้จริงคือหน้าที่หรือการปฏิบัติที่ถูกต้องตามกฎหมายของธรรมชาติ ซึ่งหากเปรียบเป็นเรือ เรือลำนี้ย่อมประกอบขึ้นจากธรรมานุธรรมปฏิบัติที่ต้องอาศัยผู้ขับเคลื่อนนาวา (Navigator) หรือ ผู้ควบคุมการเดินเรือที่มีสติปัญญาในการบริหารจัดการผัสสะที่มากกระทบเปรียบเสมือนคลื่นลมในสังสารวัฏ

ความลุ่มลึกของอุปมานิทัศน์นี้ยังเชื่อมโยงไปถึงสภาวะรอยต่อระหว่างโลกแห่งปรากฏการณ์และโลกแห่งสภาวะความจริงสูงสุดหรือนิพพาน ซึ่ง (Phra Dharmapitaka (P.A. Payutto), 1997) ชี้ให้เห็นว่า กระบวนการ “ข้ามฝั่ง” คือการสลัดพ้นจากอำนาจของตัณหาและอุปาทานที่หน่วงเหนี่ยวให้มนุษย์ติดอยู่ในฝั่งเดิมหรือสังสารวัฏ การที่บทความนี้เลือกใช้คำว่า “ธรรมนาวา” จึงเป็นการมุ่งวิเคราะห์ให้เห็นว่า ในเชิงปรัชญาแล้ว ธรรมะทำหน้าที่เป็น “จุดตัดเชิงโครงสร้าง” ที่เชื่อมโยงระหว่างความทุกข์และการพ้นทุกข์ โดยมีตรรกะแห่งการนำพาด้วยปัญญาเป็นเข็มทิศสำคัญในการกำหนดทิศทางเพื่อไม่ให้พาหนะแห่งปัญหานี้อับปางลงกลางคันด้วยอคติหรือวิปلاสน

อย่างไรก็ตาม บทความวิชาการส่วนใหญ่มักบรรยายถึงธรรมนาวาในเชิงพรรณนาถึงลักษณะของเรือมากกว่าการวิเคราะห์เชิงวิพากษ์ถึงสถานะทางภววิทยาของพาหนะ บทความวิจัยนี้จึงมุ่งอุดช่องโหว่ทางวิชาการดังกล่าว ด้วยการตั้งคำถามสำคัญว่า ธรรมนาวาในฐานะอุปมานิทัศน์เชิงสภาวะมีบทบาทอย่างไรในการสร้างระบบระเบียบทางปัญญาเพื่อการข้ามพ้น และในท้ายที่สุด เมื่อการข้ามฝั่งบรรลุผลแล้ว สถานะของความรู้ที่เคยเป็นเรื่อนั้นจะถูกนิยามใหม่ในเชิงพุทธปรัชญาอย่างไร การศึกษานี้จึงเป็นการยกระดับบทวิเคราะห์พุทธธรรมให้มีความเป็นวิชาการที่ลุ่มลึก สอดคล้องกับมาตรฐานทางปรัชญาที่เน้นการตั้งคำถามถึงรากฐานของความรู้และความจริง

เนื้อเรื่อง

ธรรมนาวาในฐานะอุปมานิทัศน์เชิงสภาวะและโครงสร้างทางสัญลักษณ์

ในการพิเคราะห์พุทธปรัชญาเถรวาทผ่านมิติด้านสัญลักษณ์ (Semiotics) มโนทัศน์เรื่อง “ธรรมนาวา” มิได้ดำรงอยู่เพียงในฐานะพาหนะเชิงวัตถุ แต่ทำหน้าที่เป็น “สัญลักษณ์” (Sign) ที่ระบุถึงระบบระเบียบปฏิบัติเพื่อการเปลี่ยนผ่านสภาวะทางจิต จากการวิเคราะห์เนื้อหาใน **ออลคัททูปมสูตร** พบว่าเรือหรือแพเป็นสัญลักษณ์ของ “เครื่องมือชั่วคราว” ที่ถูกสร้างขึ้นเพื่อวัตถุประสงค์เฉพาะกิจ (Thai Tripitaka, Vol. 12, Sutta 281,

pp. 260–261) คือการข้ามพ้นจากฝั่งแห่งความทุกข์ (สังสารวัฏ) ไปสู่ฝั่งแห่งความดับทุกข์ (นิพพาน) ซึ่งในเชิงสัญลักษณ์นั้น “เรือ” คือตัวแทนของมรรควิธีที่เชื่อมโยงโลกแห่งปรากฏการณ์เข้ากับสภาวะแห่งความจริงสัมบูรณ์

สภาวะที่พุทธปรัชญาเน้นย้ำเรื่องการไม่ยึดติดใน ‘แพ’ เมื่อข้ามฝั่งได้แล้วนั้น มีสอดคล้องเชิงโครงสร้างกับข้อวิพากษ์ทางญาณวิทยาของ อิมมานูเอล คานท์ ในเรื่องขีดจำกัดของเหตุผล โดยเฉพาะการจำแนกระหว่าง ปรากฏการณ์ (Phenomena) ซึ่งเป็นโลกที่เรารับรู้ผ่านเครื่องมือและผัสสะ กับ สิ่งในตัวเอง (Noumena) ซึ่งเป็นความจริงแท้ที่อยู่พ้นไปจากสัญญะและการตีความ (Kant, 1781/1998) ธรรมนาวาในนัยนี้จึงมิใช่ความจริงสูงสุดในตัวมันเอง แต่เป็นเพียงโครงสร้างทางประสบการณ์ (Schema) ที่พาผู้ปฏิบัติไปสู่จุดที่ ‘เหตุผลและภาษา’ ไม่สามารถนิยามได้อีกต่อไป (Guyer, 2006)

หากพิจารณาผ่านกรอบคิดของพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต) จะเห็นว่าองค์ประกอบของเรือแต่ละส่วนสามารถถอดรหัสออกมาเป็นหลักปฏิบัติทางจริยศาสตร์ได้อย่างเป็นระบบ เช่น ความเพียรคือแรงส่งในการพาย สติคือผู้คอยระวังคลื่นลม และปัญญาคือหางเสือที่คอยค้ำยให้เรือมุ่งตรงสู่เป้าหมาย (Phra Brahmagunabhorn (P.A. Payutto), 2012) การมองธรรมะเป็นระบบโครงสร้างเช่นนี้ช่วยเปลี่ยนสถานะของพุทธธรรมจากการเป็น “คำสอนเพื่อการกราบไหว้” มาสู่การเป็น “เทคโนโลยีทางปัญญา” ที่ต้องอาศัยการลงมือกระทำอย่างเป็นพลวัต ซึ่งสอดคล้องกับทัศนะของพระธรรมโกศาจารย์ (เงื่อม อินทปญฺโญ) หรือ ท่านพุทธทาส ที่ชี้ให้เห็นว่าธรรมะคือหน้าที่ หรือระบบการจัดการชีวิตให้สอดคล้องกับกฎธรรมชาติ เพื่อให้มนุษย์สามารถประคอง “เรือชีวิต” ของตนให้รอดพ้นจากกระแสแห่งอุปาทานที่พยายามจะฉุดรั้งให้พาหนะอัปปางลง (Buddhadasa Bhikkhu, 2005)

นอกจากนี้ ในมิติทางสัญลักษณ์ ธรรมนาวา มิได้เป็นเพียง “รูปสัญลักษณ์” (Signifier) ที่แทนค่าการปฏิบัติธรรม แต่ยังทำหน้าที่เป็น “ระบบรหัสผ่าน” (Code System) ที่ต้องอาศัยการตีความเชิงพลวัต การที่พุทธปรัชญาเน้นย้ำเรื่องหางเสือ (ปัญญา) และใบเรือ (เจตจำนง) สะท้อนให้เห็นว่า “ความหมาย” ของธรรมะไม่ได้อยู่ที่ตัวคำสอนเอง แต่อยู่ที่ “ความสัมพันธ์เชิงปฏิบัติการ” (Operational Relationship) ระหว่างผู้ใช้และเครื่องมือ หากปราศจากการจัดการเชิงปัญญา (Yoniso-manasikara) เรือย่อมกลายเป็นเพียงท่อนไม้ที่ลอยคว้างกลางมหาสมุทร การวิเคราะห์ในมิตินี้จึงช่วยให้เห็นว่า พุทธปรัชญามอง “ความรู้” เป็นสิ่งที่ต้องมีการจัดระเบียบโครงสร้าง (Structured Knowledge) เพื่อใช้ใน

การทลายโครงสร้างของความทุกข์ในท้ายที่สุด

ในมิติเชิงลึก ธรรมนาวายังทำหน้าที่เป็น “โครงสร้างการจัดการประสบการณ์” (Experiential Organizing Structure) การที่บทความนี้ระบุว่าเรือประกอบขึ้นจากธรรมานุธรรมปฏิบัติ มิใช่เพียงการรวมตัวของหลักการแบบสถิต แต่คือการสร้าง “ปราคทางปัญญา” (Epistemic Hull) ที่ต้องมีความมั่นคงพอจะทนทานต่อแรงปะทะของ “กระแสธารแห่งปัญหา” (Problematic Situation) ซึ่งปรากฏชัดในรูปของวิชาและความทุกข์ การวิเคราะห์เชิงสัญลักษณ์ชี้ให้เห็นว่า “ทางเสือ” หรือ โยนิโสมนสิการ มิได้ทำงานเพียงลำพัง แต่ต้องสัมพันธ์กับ “ใบเรือ” ซึ่งหมายถึง เจตจำนงและการปฏิบัติ (Praxis/Will) หากขาดใบเรือ ผู้ขับเคลื่อนนาวา (Navigator) ย่อมไร้แรงขับเคลื่อน และหากขาดทางเสือ ผู้ควบคุมการเดินเรือ ย่อมไร้ทิศทาง สถานะนี้สะท้อนถึงระบบรหัสผ่าน (Code System) ในพุทธปรัชญาที่มองว่าการบรรลุธรรมคือผลลัพธ์ของการจัดวาง “องค์ประกอบเชิงฟังก์ชัน” ให้ทำงานสอดประสานกันอย่างลงตัว การประกอบเรือลำนี้จึงเป็นบททดสอบการจัดการกับผัสสะที่มากกระทบเปรียบเสมือนคลื่นลม ซึ่งในทางสัญลักษณ์ถือเป็นการจัดการกับ “สัญญาณรบกวน” (Noise) เพื่อรักษาความบริสุทธิ์ของ “สาร” (Message) คือความหลุดพ้นนั่นเอง

ความลุ่มลึกเชิงภววิทยาของอุปมานิทัศน์นี้ยังปรากฏในสถานะที่เรียกว่า “ความสัมพันธ์ระหว่างเรือกับผู้เดินทาง” ในขณะที่เรือกำลังลอยล้าอยู่กลางน้ำ ผู้เดินทางและเรือมีความสัมพันธ์กันในเชิงพึ่งพาอาศัยอย่างยิ่งยวด แต่สถานะนี้กลับเป็นสภาวะรอยต่อ (Liminality) ที่ไม่มั่นคงและมีการเปลี่ยนแปลงตลอดเวลา ตามที่พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต) ได้อธิบายไว้ว่า การปฏิบัติธรรมคือกระบวนการพัฒนาที่ต่อเนื่องและไม่หยุดนิ่ง (Phra Dhammapitaka (P.A. Payutto), 1997) การอยู่บนเรือจึงเป็นบททดสอบการจัดการกับผัสสะที่มากกระทบในทุกขณะจิต ธรรมนาวาในมิตินี้จึงทำหน้าที่เป็นจุดตัดเชิงโครงสร้างที่บังคับให้ปัจเจกบุคคลต้องสละความยึดมั่นใน “ฝั่งเดิม” และมุ่งหน้าสู่ “ฝั่งใหม่” โดยใช้ความรู้และความเข้าใจเป็นเครื่องนำทางอย่างเป็นตรรกะ

ดังนั้น การศึกษามโนทัศน์ธรรมนาวาจึงเป็นการยกระดับพุทธธรรมสู่มิติเชิงวิพากษ์ว่าด้วยเรื่อง “สภาวะของการเปลี่ยนผ่าน” ซึ่งแสดงให้เห็นว่ากระบวนการพ้นทุกข์ไม่ใช่เรื่องบังเอิญหรือการรอคอยความเมตตาจากสิ่งภายนอก หากแต่เป็นผลลัพธ์ของการจัดวางโครงสร้างทางปัญญาอย่างเป็นระบบ เพื่อนำพาจิตสำนึกจากโลกแห่งความวุ่นวายไปสู่โลกแห่งความสงบระงับอย่างมีจุดมุ่งหมายและมีประสิทธิภาพ

การวิเคราะห์ธรรมนาวาผ่านแนวคิดเครื่องมือนิยม (Instrumentalism) และสภาวะรอยต่อเชิงภววิทยา (Ontological Liminality)

การขยายพรมแดนแห่งการตีความธรรมนาวา บทความนี้ขอเสนอการพิจารณาผ่านกรอบทฤษฎี เครื่องมือนิยม (Instrumentalism) ของ จอห์น ดิวอี้ (John Dewey) ซึ่งมองว่าแนวคิดหรือทฤษฎีมิใช่ความจริงสัมบูรณ์ในตัวเอง แต่เป็น “เครื่องมือ” (Tools) สำหรับการแก้ปัญหาหรือการปรับตัวของมนุษย์ต่อโลก (Dewey, 1925/1929) เมื่อนำมาเทียบเคียงกับอุปมาเรื่องแพในพระสูตร จะพบความสอดคล้องอย่างมีนัยสำคัญว่า ธรรมะมีสถานะเป็น “นวัตกรรมทางปัญญา” (Thai Tripitaka, Vol. 12, Sutta 281, pp. 260–261) ที่มีค่าตามประโยชน์ใช้สอย (Utility) เพื่อเป้าหมายคือการข้ามพ้นความทุกข์ การติดค้างอยู่กับตัวเรือหลังจากถึงฝั่งแล้ว จึงถือเป็นความล้มเหลวทางญาณวิทยาในการแยกแยะระหว่าง “วิธีการ” และ “เป้าหมาย” ซึ่ง ดิวอี้ (Dewey) เน้นย้ำว่าเครื่องมือจะมีความหมายก็ต่อเมื่อมันทำงานสัมพันธ์กับสถานการณ์ (Situation) เมื่อสถานการณ์เปลี่ยน (เช่น ข้ามฝั่งได้แล้ว) เครื่องมือย่อมต้องถูกนิยามใหม่หรือละวางลง (Dewey, 1938)

นอกจากนี้ การคงอยู่บนเรือกลางมหาสมุทรยังสอดคล้องกับทฤษฎี สภาวะรอยต่อ (Liminality) ในเชิงมานุษยวิทยาและปรัชญา ซึ่งอธิบายถึงสภาวะ “ระหว่างกลาง” ที่ปัจเจกบุคคลได้ละอัตลักษณ์เดิมแต่ยังไม่ถึงสภาวะใหม่ ตามทัศนะของ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต) (Phra Brahmagunabhorn (P.A. Payutto), 2012) สภาวะรอยต่อบนธรรมนาวานี้คือช่วงเวลาวิกฤตที่สุด เพราะเป็นจุดที่จิตต้องเผชิญกับความไม่แน่นอนและการสลายตัวของตัวตน (อนัตตา) การประคองเรือในสภาวะนี้จึงไม่ใช่แค่การรักษารูปแบบศีลธรรม แต่คือการบริหารจัดการสภาวะรอยต่อให้เกิดการเปลี่ยนผ่านเชิงภววิทยาอย่างสมบูรณ์

ในการขยายความเรื่อง สภาวะรอยต่อ (Liminality) ช่วงเวลาที่อยู่บนเรือคือสภาวะที่เรียกว่า “Betwixt and Between” คือสภาวะที่บุคคลได้สลัดพ้นจากตัวตนในฝั่งเดิม (สภาวะปุถุชน) แต่ยังไม่ถึงฝั่งใหม่ (สภาวะอริยะ) ซึ่งในเชิงปรัชญาการศึกษานั้น ดิวอี้ (Dewey) มองว่านี่คือช่วงเวลาแห่งการเรียนรู้ที่แท้จริง (Reflective Thinking) เพราะเป็นจุดที่เกิดวิกฤตทางความคิด (Cognitive Conflict) บังคับให้บุคคลต้องใช้ “เครื่องมือทางปัญญา” อย่างเต็มศักยภาพเพื่อความอยู่รอด การคงอยู่บนธรรมนาวาจึงไม่ใช่สภาวะการพักผ่อนเชิงศีลธรรม แต่คือการบริหารจัดการ “ความย้อนแย้งเชิงเครื่องมือ” (Paradox

of Tool) ที่ว่าเครื่องมือยิ่งทรงพลังเท่าใด ความเสี่ยงในการยึดติด (Attachment) ก็ยิ่งมีมากขึ้นเท่านั้น การรักษาดุลยภาพระหว่างการใช้ประโยชน์จากเรือและการเตรียมพร้อมที่จะสละเรือ จึงเป็นหัวใจสำคัญของการเปลี่ยนผ่านเชิงภววิทยา (Ontological Transition) ที่บทความนี้มุ่งนำเสนอ

อย่างไรก็ตาม มโนทัศน์ที่บทความนี้เรียกว่า “ตรรกะแห่งการนำพาด้วยปัญญา” จึงเป็นจุดตัดสำคัญที่แสดงให้เห็นว่า เรือมิได้มีสถานะเป็นเพียงพาหนะ แต่คือระบบปฏิบัติการทางปัญญาที่ต้องทำงานสัมพันธ์กับเจตจำนงของผู้ปฏิบัติ การนำพานี้ต้องอาศัยทั้ง “ความจำเป็นเชิงเครื่องมือ” และ “การละวางเชิงอุดมการณ์” ไปพร้อมกัน ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดของพระธรรมโกศาจารย์ (เงื่อม อินทปญโญ) ที่เน้นย้ำเรื่องการไม่ยึดมั่นถือมั่นแม้แต่ในตัวธรรมะเอง เมื่อเรือพาไปถึงฝั่งเป้าหมาย (Buddhadasa Bhikkhu, 2005) ตรรกะนี้จะสมบูรณ์ได้ก็ต่อเมื่อผู้ใช้สามารถปล่อยมือจากเครื่องมือเหล่านั้นได้โดยไม่เกิดอุปาทานใหม่ สอดคล้องกับแนวคิดของ พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต) ที่ระบุว่าการเรียนรู้ที่แท้จริงต้องนำไปสู่อิสรภาพจากการยึดมั่นในเครื่องมือ (Phra Dharmapitaka (P.A. Payutto), 1997)

ดังนั้น ธรรมนาวาในมิตินี้จึงทำหน้าที่เป็น “พื้นที่เชิงปรัชญา” ที่บีบให้ผู้ปฏิบัติหน้าที่ต้องพิจารณาสถานะของตนเองอย่างต่อเนื่อง ยกกระดับให้เห็นว่า พุทธปรัชญาเถรวาทมีพลวัตสอดคล้องกับแนวคิดปรัชญาร่วมสมัยในการตั้งคำถามถึงสถานะของความรู้และความจริงอย่างเป็นระบบ

มิตีเชิงสหวิทยาการ: จากเทคโนโลยีปัญญาชั่วครวสู่สภาวะอัตตาริปไตยทางจิตวิญญาณ

เมื่อพิจารณาผ่านกรอบ ต้นแบบตรรกะแห่งการนำพาเพื่ออิสรภาพทางปัญญา (Figure 2) จะพบว่าสภาวะรอยต่อ (Liminality) บนเรือนั้นมีพลวัตสำคัญที่เรียกว่า “ความยืดหยุ่นในการรู้คิด” (Meta-cognitive Resilience) ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดสัจนิยมเชิงวิพากษ์ (Critical Realism) ในมิตินี้ การเรียนรู้บนธรรมนาวาจึงมิใช่การท่องจำแผนที่ แต่คือการฝึกทักษะการ “รู้เท่าทันเครื่องมือ” (Instrumental Awareness) เพื่อไม่ให้ผู้เดินทางตกเป็นทาสของพาหนะที่ตนเองสร้างขึ้น

ข้อเสนอของบทความนี้ยังเชื่อมโยงไปถึง “อภิปรัชญาแห่งการละวาง” (Meta-physics of Letting Go) ซึ่งมองว่าเป้าหมายสุดท้ายคือ “อัตตาริปไตยทางจิตวิญญาณ”

(Bio-Spiritual Autonomy) หรือการเป็นอิสระจากเครื่องมือทั้งปวง สถานะนี้เกิดขึ้นเมื่อผู้เดินทางสามารถเปลี่ยนผ่านจาก “การยึดถือสมมติ” ไปสู่ “การบรรลุวิมุตติ” ได้อย่างสมบูรณ์ การสังเคราะห์ร่วมกับแนวคิดเครื่องมือนิยมของดิวอี้ (Dewey) ช่วยให้เห็นว่า ความเป็นสากลของพุทธปรัชญาอยู่ที่การมองเห็น “ความล้มเหลวเชิงภววิทยา” หากมนุษย์ยังคงแบกรื้อไว้บนบ่าหลังถึงฝั่งแล้ว ซึ่งถือเป็นอุปสรรคสำคัญที่ทำให้มนุษย์ไม่สามารถเข้าถึงอิสรภาพทางปัญญาที่แท้จริง

การวิเคราะห์และวิพากษ์แนวคิดทางปรัชญา

จากการพิจารณาโน้ตศัณฐรณาวาผ่านอุปมาเรื่องแพใน อลคัทฑูปมสูตร (Thai Tripitaka, Vol. 12, Sutta 281, pp. 260–261) นำไปสู่ประเด็นวิพากษ์สำคัญในทางญาณวิทยาว่าด้วยสถานะของเครื่องมือ ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดเครื่องมือนิยม (Instrumentalism) ของ จอห์น ดิวอี้ (John Dewey) ที่มองว่าความรู้มีใช้สำเร็จรูปที่ดำรงอยู่เป็นอิสระ แต่มีค่าตามประโยชน์ใช้สอยในสถานการณ์เฉพาะ (Dewey, 1938) การวิพากษ์ในมิตินี้แสดงให้เห็นว่า “ธรรมะ” ในฐานะเรื่องมิได้มีเป้าหมายเพื่อการสะสมเนื้อหาทางทฤษฎี แต่มีไว้เพื่อแก้ปัญหาภววิทยาคือความทุกข์ ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของ (Sornsamdaeng, 2021) ที่พบว่าการสื่อสารพุทธธรรมผ่านสัญลักษณ์ในโลกสมัยใหม่จะสัมฤทธิ์ผลได้ก็ต่อเมื่อผู้รับสารมองเห็น “ฟังก์ชัน” ของธรรมะในการจัดการวิกฤตชีวิตมากกว่าการท่องจำหลักการ

อย่างไรก็ตาม จุดที่บทความนี้ต้องการวิพากษ์คือ “ภาวะย้อนแย้งของการยึดติด” (The Paradox of Attachment) แม้เรื่องจะเป็นสิ่งจำเป็น แต่การแบกรื้อไว้บนบ่าหลังข้ามฝั่งแล้วกลับกลายเป็นอุปสรรคทางปัญญา ซึ่งประเด็นนี้สอดคล้องกับแนวคิดของ พระธรรมโกศาจารย์ (เงื่อม อินฺทปญฺโญ) หรือ ท่านพุทธทาส (Buddhadasa Bhikkhu, 2005) ในเรื่อง “ความว่าง” (Sunnata) ที่ชี้ให้เห็นว่าแม้แต่ความยึดมั่นในตัวพุทธศาสนาเองก็สามารถกลายเป็นกรงขังทางอุดมการณ์ได้ หากพิจารณาเปรียบเทียบกับแนวคิดสัจนิยมเชิงวิพากษ์ (Critical Realism) จะพบว่าธรรมนาวาทำหน้าที่เป็น “โครงสร้างเชิงความหมาย” (Semantic Structure) ที่ช่วยให้จิตสามารถจำแนกสภาวะรอยต่อ (Liminality) ได้อย่างมีประสิทธิภาพมากขึ้น ซึ่งสอดคล้องกับข้อเสนอของ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) ที่ระบุว่าการศึกษาหรือไตรสิกขาคือกระบวนการพัฒนาที่ต้องอาศัย “สมมติ” เป็นฐานเพื่อเข้าถึง “วิมุตติ” (Phra Brahmagunabhorn (P.A. Payutto), 2012)

นอกจากนี้ การวิเคราะห์เชิงวิพากษ์ยังพบว่า “ตรรกะแห่งการนำพา” ในพุทธปรัชญามีความลุ่มลึกกว่าเครื่องมือนิยมกระแสหลัก เนื่องจากเน้นที่การ “ทำลายเครื่องมือ” เมื่อบรรลូវัตถุประสงค์ ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยทางปรัชญาเปรียบเทียบของ (Loy, 2003) ที่ตั้งข้อสังเกตว่าพุทธปรัชญาคือ “อภิปรัชญาแห่งการละวาง” (Metaphysics of Letting Go) ในขณะที่ปรัชญาตะวันตกส่วนใหญ่มีมุมมองเน้นการสร้างระบบความรู้ที่มั่นคงถาวร การวิพากษ์ในหัวข้อนี้นำไปสู่ข้อสรุปว่า ธรรมนาวาในโลกปัจจุบันต้องถูกตีความใหม่ในฐานะ “ตรรกะเชิงกระบวนการ” (Procedural Logic) ที่ไม่ได้สอนให้มนุษย์เชื่อ แต่สอนให้มนุษย์ “ใช้” และ “สละ” เพื่อเข้าถึงอิสรภาพที่แท้จริง ซึ่งประเด็นนี้สอดคล้องกับแนวคิดของ พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต) (Phra Dharmapitaka (P.A. Payutto), 1997) ที่เน้นเรื่องการศึกษาเพื่อความเป็นอิสระทางปัญญาอย่างยั่งยืน

องค์ความรู้และข้อเสนอทางปรัชญา

จากการวิเคราะห์และวิพากษ์มนทัศน์ธรรมนาวาผ่านมุมมองปรัชญาเปรียบเทียบนำไปสู่การสร้างองค์ความรู้ที่เรียกว่า “ต้นแบบตรรกะแห่งการนำพาเพื่ออิสรภาพทางปัญญา” (Navigational Logic for Epistemic Freedom Model) ซึ่งเป็นการสังเคราะห์ร่วมกันระหว่างพุทธปรัชญาเถรวาทและแนวคิดเครื่องมือนิยม ข้อเสนอหลักของบทความนี้คือการมองว่า “ความรู้” หรือ “ธรรมะ” มิใช่เป้าหมายสุดท้ายในตัวเอง (End-in-itself) แต่มีสถานะเป็นเพียงกระบวนการนำพา (Process-of-conveyance) ที่ต้องมีการสละทิ้งเมื่อบรรลូវัตถุประสงค์ องค์ความรู้นี้ช่วยทลายมายาคติของการยึดติดในอุดมการณ์ทางศาสนาและวิชาการ โดยเปลี่ยนจุดเน้นจากการ “ครอบครองความรู้” ไปสู่การ “ใช้ความรู้เพื่อปลดปล่อยตนเอง” ซึ่งถือเป็นหัวใจสำคัญของญาณวิทยาพุทธศาสนาที่สอดคล้องกับสถานะโลกสมัยใหม่ อย่างไรก็ตามในมิติที่เกี่ยวข้องกับศาสตร์ต่างๆ บทความนี้มีข้อเสนอทางปรัชญาที่สำคัญ ดังนี้

1) ด้านปรัชญา วัฒนธรรม และศาสนา: เสนอให้มีการรื้อฟื้นแนวคิด “อภิปรัชญาแห่งการละวาง” (Metaphysics of Letting Go) เพื่อให้สังคมเข้าใจว่าความเข้มแข็งของวัฒนธรรมและศาสนาไม่ได้อยู่ที่การรักษาจารีตแบบตายตัว แต่อยู่ที่ความสามารถในการปรับใช้เครื่องมือทางปัญญาให้เข้ากับยุคสมัยโดยไม่สูญเสียเป้าหมายคือการดับทุกข์

2) **ด้านพุทธศาสนา:** ข้อเสนอในการตีความ “ธรรมนาวา” ให้เป็น “เทคโนโลยีทางจิตปัญญา” (Intellectual Technology) ที่เน้นการทำงานของโยนิโสมนสิการในฐานะเครื่องมือตรวจสอบตนเอง มากกว่าการเป็นสถาบันทางความเชื่อที่เน้นเพียงความศรัทธา

3) **ด้านศึกษาศาสตร์:** การยกระดับการจัดการเรียนรู้จาก “Content-based” ไปสู่ “Navigation-based Learning” โดยมุ่งเน้นให้ผู้เรียนสามารถสร้าง “แพ” หรือเครื่องมือเชิงวิพากษ์ของตนเองได้ เพื่อให้สามารถเอาตัวรอดในมหาสมุทรแห่งข้อมูลข่าวสารที่เชี่ยวกรากในปัจจุบัน การเปลี่ยนผ่านจาก Content-based ไปสู่ Navigation-based Learning มีนัยสำคัญต่อการสร้าง “ความยืดหยุ่นเชิงภววิทยา” (Ontological Flexibility) โดยมุ่งเน้นให้ผู้เรียนมีทักษะในการสร้าง “แพ” ของตนเองขึ้นมาจากมหาสมุทรแห่งข้อมูลข่าวสาร ครุจึงมิใช่ผู้มอบเรือลำใหญ่ให้ แต่คือผู้สอนตรกระการต่อเรือและการเดินเรือ

4) **ด้านมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์:** การนำตรกระการเดินเรือมาใช้เป็นเครื่องมือในการวิเคราะห์ท่าทีทันอุดมการณ์และมายาคติทางสังคม ช่วยให้ปัจเจกบุคคลมีสภาวะรอยต่อ (Liminality) ที่เข้มแข็ง ไม่ตกเป็นทาสของวาทกรรมหรือระบบโครงสร้างทางสังคมที่บิดเบือน โดยใช้ปัญญาเป็นเครื่องนำทางไปสู่เสรีภาพที่แท้จริง

ตรกระการเดินเรือช่วยให้ปัจเจกบุคคลมีสภาวะรอยต่อที่เข้มแข็ง (Liminality) จนสามารถวิพากษ์วาทกรรมหรือระบบโครงสร้างที่กดทับได้โดยไม่สูญเสียเข็มทิศเชิงศีลธรรม การมีปัญญาเป็นเครื่องนำทางในลักษณะนี้จึงเป็นการสร้างเสรีภาพที่แท้จริงที่ไม่ได้เกิดจากการแยกตัวออกจากสังคม แต่เกิดจากการ “อยู่บนเรือ” อย่างมีสติและ “สละเรือ” ได้อย่างสง่างาม

5) **ด้านสหวิทยาการด้านมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์:** การบูรณาการพุทธปรัชญากับปรัชญาตะวันตก (เช่น Dewey) เพื่อสร้างชุดเครื่องมือในการเฝ้าระวังจิตวิญญาณมนุษย์ในสังคมร่วมสมัยที่กำลังเผชิญกับความสับสนเชิงคุณค่า โดยใช้ตรกระแห่งการปล่อยวางเป็นเข็มทิศสำคัญ

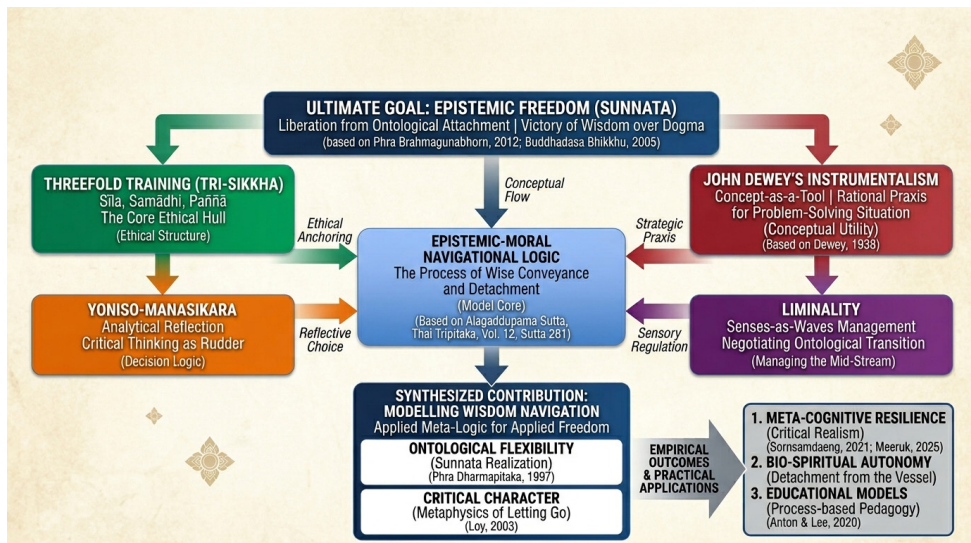

Figure 2: Systemic Synthesis and Theoretical Model of the “Navigational Logic for Epistemic Freedom”

แผนภูมิแสดงความเชื่อมโยงระหว่าง “กระแสธารแห่งปัญหา” (Problematic Situation) ที่ต้องใช้ “ธรรมนาวา” (Instrumental Dhamma) เป็นเครื่องมือในการจัดการ และสิ้นสุดที่ “การสละแพ” (Detachment) เพื่อเข้าถึงฝั่งแห่งอิสรภาพทางปัญญา (Epistemic Freedom) ที่ไร้ซึ่งการยึดติดในเครื่องมือ แสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์เชิงกระบวนการระหว่างการสร้างความยืดหยุ่นในการรู้คิด (Meta-cognitive Resilience) และการเปลี่ยนผ่านทางภววิทยา (Ontological Transition)

สรุป

การวิเคราะห์หมโนทัศน์ “ธรรมนาวา” ชี้ให้เห็นว่าพุทธปรัชญาเถรวาทมิใช่เพียงอุปมาที่ศรัทธาเชิงวรรณกรรม และมิได้ดำรงอยู่เพียงในฐานะชุดคำสอนเชิงจริยธรรมที่หยุดนิ่ง หากแต่มีโครงสร้างเป็น “ตรรกะแห่งการนำพา” (Navigational Logic) ที่ทรงพลังและเป็นสากล การนำแนวคิดเครื่องมือนิยมของ จอห์น ดิวอี้ (John Dewey) มาวิพากษ์ร่วมกับคำสอนของ พระธรรมโกศาจารย์ (พุทธทาสภิกขุ) และ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต) ช่วยยืนยันสถานะของธรรมะในฐานะ “เทคโนโลยีทางปัญญา” ที่มีไว้เพื่อแก้ปัญหาวิกฤตแห่งภววิทยา (Ontological Crisis) โดยเน้นย้ำว่าเครื่องมือทุกชนิด ไม่ว่าจะเป็นทฤษฎี

ทางปรัชญาหรือหลักปฏิบัติทางศาสนาแล้วมีช่วงเวลาแห่งการทำงานตามประโยชน์ใช้สอย (Functional Lifespan)

ท้ายที่สุด องค์ความรู้ “ต้นแบบตรรกะแห่งการนำพาเพื่ออิสรภาพทางปัญญา” (Figure 2) ได้เสนอทางออกให้แก่มนุษย์ในสังคมร่วมสมัยที่มักติดกับดักของอุดมการณ์และความรู้อย่างสุดโต่ง จึงสรุปว่า “การข้ามฝั่งที่สมบูรณ์” มิใช่การครอบครองเรือที่แข็งแกร่งที่สุด หรือการยึดถือแผนที่ละเอียดที่สุด แต่คือสถานะแห่งความกล้าหาญทางปัญญาที่จะปล่อยมือจาก “ธรรมนาวา” เมื่อถึงเวลาอันควร เพื่อสัมผัสกับ อิสรภาพทางปัญญา (Epistemic Freedom) ที่แท้จริง อันเป็นการเปลี่ยนผ่านจากสถานะของผู้แบกหามเครื่องมือไปสู่สถานะของผู้เข้าถึงความจริงที่ไร้การยึดติด ซึ่งเป็นเป้าหมายสูงสุดที่ทั้งพุทธศาสนาและปรัชญาแห่งการตื่นรู้มุ่งหมาย ทั้งช่วยยืนยันว่าพุทธปรัชญาเถรวาทมีตรรกะที่เป็นสากล การข้ามฝั่งที่สมบูรณ์จึงมิใช่การมีเรือที่แข็งแกร่งที่สุด แต่คือการมีความกล้าหาญที่จะปล่อยมือจากเรือลำนั้นเพื่อสัมผัสกับอิสรภาพที่แท้จริงบนฝั่งโน้น อันเป็นการเปลี่ยนผ่านจากการยึดมั่นในสมมติบัญญัติไปสู่ความสว่างไสวของปัญญาที่ไร้ขอบเขตอย่างยั่งยืน

References

- Buddhadasa Bhikkhu. (2005). *Handbook for Mankind*. Buddhadasa Indapanno Archives.
- Dewey, J. (1938). *Logic: The Theory of Inquiry*. Henry Holt and Company.
- Guyer, P. (2006). *Kant*. London: Routledge.
- Kant, I. (1998). *Critique of pure reason* (P. Guyer & A. W. Wood, Trans. & Eds.). Cambridge University Press. (Original work published 1781).
- Phra Brahmagunabhorn (P.A. Payutto). (2012). *Buddhadhamma: Natural Laws and Values for Life* (G.A. Olson, Trans.). Buddhadhamma Foundation.
- Phra Dharmapitaka (P.A. Payutto). (1997). *Buddhist Solutions for the Twenty-First Century*. Buddhadhamma Foundation.

สถาปัตยกรรมแห่งการกล่อมเกลาดำรงตน:
การวิเคราะห์เชิงพุทธจริยศาสตร์
ว่าด้วยเทคโนโลยีของตนเองในมิติการเลี้ยงดูบุตร

The Architecture of Self-Formation: A Buddhist Ethical Analysis
of Technologies of the Self in the Context of Parenting

พระบุญชัย ปณณารโธ กันธะวัง

Phra Bunchai Pannadharo Kanthawang

วัดหัวริน ตำบลทุ่งสะโตก อำเภอสันป่าตอง จังหวัดเชียงใหม่

Wat Hua Rin, Thung Satok Subdistrict,

San Pa Tong District, Chiang Mai Province

Corresponding Author, E-mail: BunchaiKanthawang@gmail.com

บทคัดย่อ

บทความนี้มีวัตถุประสงค์ เพื่อวิพากษ์และรื้อสร้างกระบวนทัศน์พื้นฐานเกี่ยวกับการเลี้ยงดูบุตรในสังคมร่วมสมัย โดยเปลี่ยนจุดเน้นจากการให้คำแนะนำเชิงปฏิบัติหรือจริยธรรมเชิงจารีต ไปสู่การวิเคราะห์เชิงพุทธจริยศาสตร์ ว่าด้วยเทคโนโลยีของตนเองท่ามกลางวิกฤตการณ์แห่งอัตตาและความแตกหักทางภววิทยาที่เกิดขึ้นในสถาบันครอบครัวยุคเปลี่ยนผ่านทางวัฒนธรรม

การศึกษานี้ประยุกต์ใช้กรอบแนวคิดเครื่องมือนิยมเพื่อสำรวจกลไกการจัดระเบียบความปรารถนาและการสร้างตัวตนในพื้นที่ทางจริยธรรม ผลการวิเคราะห์ชี้ให้เห็นว่าการเลี้ยงดูบุตรมิใช่เพียงภารกิจทางสัญชาตญาณเพื่อการสืบทอดเผ่าพันธุ์ ทว่าคือการแสดงสถาปัตยกรรมทางจิตสำนึกที่มุ่งหมายจะสถาปนาเสรีภาพภายในมากกว่าการใช้ความรุนแรงเชิงบรรทัดฐาน หรือการบังคับควบคุมทางพฤติกรรมในรูปแบบเดิม

ข้อค้นพบคือ การประยุกต์ใช้หลักทศกและพรหมวิหารสี่ทำหน้าที่เป็นปฏิบัติการทางจริยศาสตร์ที่ซับซ้อนในการจัดการพื้นที่ว่างระหว่างความผูกพันและการปล่อยวาง ซึ่งกลไกนี้ช่วยให้มนุษย์ในฐานะประธานแห่งการเปลี่ยนผ่าน สามารถก้าวพ้นสภาวะรอย

ต่อเชิงภววิทยาในช่วงวัยรุ่นได้อย่างมีเสถียรภาพ นำไปสู่การสังเคราะห์องค์ความรู้ในฐานะต้นแบบสถาปัตยกรรมทางจิตสำนึกสำหรับการเลี้ยงดูบุตรอย่างตื่นรู้ อันเป็นการเปลี่ยนผ่านสถานะของผู้ปกครองจากสถานะผู้ผลิตตัวตนหรือผู้บงการชีวิต ไปสู่การเป็นผู้อำนวยความสะดวกเชิงภววิทยาและผู้สร้างเงื่อนไขแห่งอธิปไตยทางปัญญา จึงเป็นนัยย้ำว่าการกล่อมเกลาที่สมบูรณ์คือชัยชนะของปัญญาเหนือตัวตน ซึ่งทำหน้าที่เป็นรากฐานสำคัญของสุขภาวะที่ยั่งยืนและการมีเสรีภาพทางภววิทยาอย่างแท้จริงในโลกยุคหลังมนุษยนิยม

คำสำคัญ: สถาปัตยกรรมแห่งการสร้างตัวตน, เทคโนโลยีของตนเอง, พุทธจริยศาสตร์, การเลี้ยงดูบุตร, สภาวะรอยต่อเชิงภววิทยา

Abstract

This article critiques and deconstructs the fundamental paradigm of child-rearing in contemporary society, shifting the scholarly focus from conventional practical advice or traditionalist morality toward a rigorous Buddhist ethical analysis of “Technologies of the Self.” Amidst the crisis of the ego and ontological rupture occurring within the family institution during cultural transitions.

This study employs the framework of Instrumentalism to investigate the mechanisms of desire organization and self-formation within the ethical space. The analysis reveals that parenting is not merely an instinctive mission for biological succession but an expression of a “Consciousness Architecture” designed to establish internal freedom rather than employing normative violence or traditional behavioral control.

The key finding asserts that the strategic application of Chadisā (Six Directions) and Brahmavihāra (Four Sublime States: loving-kindness, compassion, sympathetic joy, and equanimity) functions as a sophisticated ethical praxis for managing the void between attachment and detachment.

This mechanism enables individuals, as subjective entities in transition, to navigate the stage of “Ontological Liminality” during adolescence with stability, leading to the synthesis of the “Conscious Parenting Architecture Model.” This model facilitates the transition of the guardian’s status from a producer of identities or life-controller to an ontological facilitator and creator of conditions for epistemic sovereignty. Ultimately, the article emphasizes that comprehensive nurturing represents the triumph of Paññā (wisdom/discernment) over Taṇhā (craving/desire), serving as the foundational pillar for sustainable well-being and authentic ontological freedom within a post-human landscape.

Keywords: Architecture of Self-Formation, Technologies of the Self, Buddhist Ethics, Parenting, Ontological Liminality

บทนำ

ในอาณาบริเวณของจริยศาสตร์ร่วมสมัย ครอบครัวมิได้ทำหน้าที่เป็นเพียงหน่วยทางสังคมพื้นฐาน (Fundamental Social Unit) สำหรับการสืบทอดเผ่าพันธุ์เชิงชีวภาพเท่านั้น ทว่าคือ “พื้นที่แห่งการกล่อมเกลาดัตตน” (Site of Self-Formation) ที่มีความซับซ้อนที่สุดในมิติทางภววิทยา อันเป็นจุดตัดที่สำคัญระหว่างความปรารถนาส่วนบุคคลและระเบียบวินัยเชิงบรรทัดฐาน ท่ามกลางวิกฤตการณ์แห่งอัตตา (Ego Crisis) ในยุคเปลี่ยนผ่านทางวัฒนธรรมที่ถูกขับเคลื่อนด้วยเทคโนโลยีและการสื่อสารแบบฉับพลัน มนุษย์ในฐานะ “ประธาน” (Subject) กำลังเผชิญกับสถานะความแตกหักของอัตลักษณ์ ซึ่ง ส่งผลให้รูปแบบการเลี้ยงดูบุตรตามขนบประเพณีดั้งเดิมเผชิญกับภาวะตบตันเชิงญาณวิทยา โดย สตีเฟน ฮอว์กิง (Stephen Hawking) (2019) ได้เคยวิพากษ์ไว้อย่างแหลมคมว่า ความอยู่รอดของมนุษยชาติในอนาคตมิได้ขึ้นอยู่กับเพียงวิวัฒนาการทางกายภาพ ทว่าคือความสามารถในการปรับจูนระบบนิเวศทางสติปัญญาให้สอดคล้องกับความเปลี่ยนแปลงเชิงโครงสร้าง (Hawking, 2019, p. 149)

ปรากฏการณ์ความล้มเหลวในการสร้างสุขภาวะภายในครอบครัวสมัยใหม่ มักมีรากเหง้ามาจากสิ่งที่เรียกว่า “ความรุนแรงเชิงบรรทัดฐาน” (Normative Violence) ซึ่งเกิดจากการที่ผู้ปกครองพยายามสถาปนาอำนาจเหนืออัตตาของบุตรโดยปราศจากความเข้าใจในพลวัตของจิตสำนึก ปฏิบัติการดังกล่าวสอดคล้องกับข้อวิพากษ์ของ จอห์น ดิวอี้ (John Dewey) (1938) ภายใต้กรอบแนวคิดเครื่องมือนิยม (Instrumentalism) ซึ่ง มองว่า จริยศาสตร์และการศึกษาต้องทำหน้าที่เป็น “เครื่องมือทางปัญญา” (Intellectual Tools) ในการจัดการสถานการณ์ปัญหามากกว่าจะเป็นกฎเกณฑ์ที่หยุดนิ่ง (Dewey, 1938) การพิจารณาพุทธจริยศาสตร์ในฐานะเทคโนโลยีทางปัญญา (Intellectual Technology) จึงทวีความสำคัญขึ้นในฐานะกลไกเชิงหน้าที่สำหรับการจัดการพื้นที่ว่างเชิงจริยธรรม (Ethical Space) เพื่อเปลี่ยนผ่านสถานะของผู้ปกครองจาก “ผู้ผลิตตัวตน” สู่การเป็น “ผู้อำนวย การเรียนรู้เชิงภววิทยา” (Ontological Facilitator)

พุทธปรัชญานำเสนอระเบียบวิธีจัดการความสัมพันธ์ผ่านมโนทัศน์ทิศหก (Chadisā) และพรหมวิหารสี่ (Brahmavihāra) ซึ่ง ในระนาบของการวิเคราะห์เชิงวิพากษ์ หลักการเหล่านี้มิได้ทำหน้าที่เพียงข้อแนะนำเชิงศีลธรรม (Moral Instructions) ทว่าคือ “เทคโนโลยีของตนเอง” (Technologies of the Self) ตามนัยของ มิเชล ฟูโกต์ (Michel Foucault) (1988) อัน หมายถึงปฏิบัติการที่ปัจเจกบุคคลใช้ในการขัดเกลาและจัดระเบียบ จิตวิญญาณของตนเพื่อบรรลุถึงภาวะแห่งเสรีภาพ (Foucault, 1988) กระบวนการนี้ กำหนดให้ผู้ปกครองต้องดำเนินปฏิบัติการทางจริยศาสตร์ต่อตนเองก่อนเป็นลำดับแรก เพื่อสลายอำนาจนำของตัณหาในการครอบงำชีวิตผู้อื่น โดยมีเป้าหมายสูงสุดคือการสถาปนา อธิปไตยทางปัญญา (Epistemic Sovereignty) ในตัวบุตร อัน เป็นเงื่อนไขจำเป็นของการดำรงชีวิตที่ปราศจากความทุกข์ระทมเชิงโครงสร้างตามทัศนะของ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) (Phra Brahmagunabhorn (P.A. Payutto)) (2012)

บทความนี้จึงมุ่งตั้งปัญหาวิจัย (Interrogate) เชิงปรัชญาว่า พุทธจริยศาสตร์ จะสามารถถูกสังเคราะห์ให้กลายเป็น “สถาปัตยกรรมทางจิตสำนึก” (Consciousness Architecture) เพื่อจัดการกับสภาวะรอยต่อเชิงภววิทยา (Ontological Liminality) ในวัยรุ่นและวิกฤตตัวตนในครอบครัวได้อย่างไร? โดย จะทำการวิเคราะห์ผ่านกระบวนการวิภาษวิธี (Dialectics) ระหว่างความผูกพันเชิงอัตตาและการปล่อยวางเชิงปัญญา เพื่อชี้ให้เห็นว่าการเลี้ยงดูที่สมบูรณ์คือชัยชนะของปัญญาเหนือตัณหา ซึ่ง จะนำไปสู่การสร้างมโนทัศน์

ใหม่เกี่ยวกับการหล่อหลอมมนุษย์ (Formation of Human Being) ที่ยึดโยงอยู่กับเสรีภาพภายในและความยั่งยืนทางจิตวิญญาณอย่างเป็นเอกภาพ

เนื้อเรื่อง

มิติของความหมายและปฏิบัติการขัดเกลาตัวตน

การพิจารณากระบวนการเลี้ยงดูบุตรในระนาบของพุทธจริยศาสตร์ จำเป็นต้องดำเนินการผ่านการสำรวจโครงสร้างความสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่างผู้ปกครองและบุตร ซึ่งมีใช้เพียงความสัมพันธ์ทางสายเลือดในมิติชีวภาพ ทว่าคือกระบวนการ “ผลิตสร้างตัวตน” (Production of Subjectivity) ที่ดำเนินอยู่บนพื้นที่ว่างทางจริยธรรม การศึกษานี้จึงมุ่งวิเคราะห์ผ่านระนาบความหมายที่ซับซ้อน 3 ประการ ดังรายละเอียดต่อไปนี้:

1 สัณยศาสตร์ของพื้นที่ทางจริยธรรม: ทิศกในฐานะสถาปัตยกรรมแห่งการปกป้อง (Semiotics of Ethical Space: Chadisā as Protective Architecture)

การกล่อมเกลادتวนเริ่มต้นที่การจัดระเบียบสัณยศาสตร์ของพื้นที่ (Spatial Semiotics) ผ่านมโนทัศน์ทิศก (Chadisā) ตามนัยของสังคาลสูตร ซึ่ง ในเชิงปรัชญามีได้ทำหน้าที่เพียงการระบุหน้าที่เชิงสังคม (Social Roles) ทว่าคือข้อกำหนด “พรมแดนแห่งความปลอดภัยเชิงภววิทยา” (Boundaries of Ontological Security) บิดามารดาในฐานะ “ทิศเบื้องหน้า” (Purattima-disā) ทำหน้าที่เป็นเครื่องหมาย (Signifier) ของการพยากรณ์และป้องกันอันตรายเชิงจริยธรรมล่วงหน้า โดย ปฏิบัติการหลัก 5 ประการ (เช่น การห้ามปรามจากความชั่ว และการให้ศึกษาศิลปวิทยา) คือกลไกในการจัดการ “ทรัพยากรทางปัญญา” เพื่อสร้างเงื่อนไขกระแสต้นเหตุเบื้องต้น อัน จะช่วยให้บุตรสามารถสถาปนาตัวตนขึ้นบนรากฐานที่ปราศจากการรบกวนของปัจจัยลบภายนอก (Thai Tripitaka, Vol. 11, pp. 195–198) การเลี้ยงดูในมิตินี้จึงคือการสร้าง “สถาปัตยกรรมแห่งความคุ้มครอง” ซึ่ง มุ่งหมายจะเปลี่ยนพื้นที่แห่งความไร้ระเบียบ (Chaos) ให้กลายเป็นพื้นที่แห่งการเรียนรู้เชิงจริยธรรมที่มีโครงสร้างชัดเจน

2 ธรรมะในฐานะเทคโนโลยีของตนเอง: พรหมวิหารสี่และการบริหารจัดการอัตตา (Dhamma as Technologies of the Self: Brahmavihāra and Ego Management)

พุทธจริยศาสตร์เสนอระบบปฏิบัติการทางจิต (Mental Operating System) สำหรับผู้ปกครองผ่านหลักพรหมวิหารสี่ (Brahmavihāra) ซึ่ง เมื่อพิจารณาผ่านกรอบแนวคิด “เทคโนโลยีของตนเอง” (Technologies of the Self) ของ มิเชล ฟูก็อดต์ (Michel Foucault) จะพบว่าระเบียบวิธีที่ผู้ปกครองใช้ในการ “กระทำต่อตนเอง” เพื่อเปลี่ยนแปลงสภาวะจิตวิญญาณ (Foucault, 1988) ปฏิบัติการนี้มิใช่การแสดงออกทางอารมณ์แบบปัจเจก ทว่าคือกระบวนการวิภาษวิธี (Dialectics) ที่ เริ่มต้นจากเมตตา (Loving-kindness) ในฐานะเจตจำนงในการสร้างสุข และยกระดับสู่เอกภาพ (Equanimity) ในฐานะปัญญาที่ปล่อยวางจากการครอบงำ

พระธรรมโกศาจารย์ (พุทธทาสภิกขุ) (Phra Dhammakosacariya (Buddhadasa Bhikkhu)) วิพากษ์ว่าความรักที่ปราศจากปัญญามักกลายเป็น “ความยึดมั่นถือมั่น” (Attachment) อัน นำไปสู่การลดทอนสถานะของบุตรให้เป็นเพียง “ส่วนขยายของอัตตาพ่อแม่” (Ego-extension) (Buddhadasa Bhikkhu, 1984) ดังนั้น การใช้พรหมวิหารสี่จึงทำหน้าที่เป็นปฏิบัติการทางจริยศาสตร์ในการ “รื้อถอนอัตตา” ของผู้ปกครองเอง ซึ่ง จะส่งผลให้พื้นที่ในการเลี้ยงดูเปลี่ยนจากพื้นที่แห่งการควบคุม (Control Zone) ไปสู่พื้นที่แห่งเสรีภาพ (Freedom Zone) โดย นัยนี้ พ่อแม่จึงมิใช่ผู้กำหนดชีวิต (Creator) ทว่าคือผู้รักษาดุลยภาพของนิเวศวิทยาแห่งความตื่นรู้ อัน เป็นเงื่อนไขจำเป็นที่ทำให้บุตรสามารถพัฒนาอธิปไตยเหนือตนเองได้อย่างมั่นคง

3. การเปลี่ยนผ่านสถานะเชิงภววิทยา: จากผู้บงการสู่ผู้อำนวยการเรียนรู้ (Ontological Transition: From Controller to Facilitator)

การวิพากษ์บทบาทของผู้ปกครองภายใต้กรอบเครื่องมือนิยม (Instrumentalism) ของ จอห์น ดิวอี้ (John Dewey) ซึ่ง มองว่าการจัดการสถานการณ์ปัญหาต้องอาศัย “ปัญญาเชิงปฏิบัติ” (Practical Intelligence) มากกว่าการใช้กฎเกณฑ์ที่หยุดนิ่ง (Dewey, 1938) ในมิติของการเลี้ยงดูบุตร กระบวนการนี้คือการเปลี่ยนผ่านเชิงภววิทยา (Ontological Transition) ของผู้ปกครองจากการเป็น “ผู้ผลิตตัวตนเชิงอุตสาหกรรม” (Industrial Subject Producer) ที่มุ่งผลิตลูกตามมาตรฐานทางสังคม ไปสู่การเป็น “ผู้อำนวยการเรียนรู้เชิงภววิทยา” (Ontological Facilitator) ซึ่ง มุ่งเน้นการสร้างเงื่อนไขให้บุตรได้เผชิญหน้ากับความจริงแท้ของชีวิตผ่านหลักปัจเจกสมุปปาต (Dependent Origination)

ปฏิบัติการดังกล่าวสอดคล้องกับข้อเสนอของ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต) (Phra Brahmagunabhorn (P.A. Payutto)) (2012) เกี่ยวกับการใช้ปัญญาจัดระเบียบชีวิตให้สอดคล้องกับกฎธรรมชาติ โดย ผู้ปกครองทำหน้าที่เป็น “กัลยาณมิตร” ซึ่ง คอยประคองระบบประคองชีพเชิงปัญญา (Epistemic Life Support) ในช่วงที่บุตรเผชิญกับสภาวะรอยต่อ (Liminality) ของวัยรุ่น อัน เป็นสภาวะที่สั่นคลอนและเปราะบางที่สุด การเปลี่ยนสถานะนี้มีใช้การละทิ้งความรับผิดชอบ ทว่าคือการใช้อำนาจในรูปแบบใหม่ ที่มุ่งสถาปนาอธิปไตยทางปัญญา (Epistemic Sovereignty) ให้ปรากฏชัดในตัวผู้ถูกเลี้ยงดู ซึ่ง ผลลัพธ์สุดท้ายคือการอุบัติขึ้นของมนุษย์ที่สมบูรณ์ อัน มีเสรีภาพภายในที่ยั่งยืนท่ามกลางความผันแปรของโลกหลังมนุษยนิยม (Phra Brahmagunabhorn (P.A. Payutto), 2012)

การวิเคราะห์และวิพากษ์แนวคิดทางปรัชญา

การวิเคราะห์บริบทนี้มีใช้เพียงการอธิบายจริยธรรมครอบครัวในเชิงบรรทัดฐาน (Normative Ethics) ทว่าคือการไต่สวนวิกฤตการณ์ทางภววิทยา (Ontological Crisis) ที่แฝงเร้นอยู่ในปฏิบัติการเลี้ยงดูบุตร ซึ่ง มักถูกบดบังด้วยวาทกรรมแห่ง “ความปรารถนาดี” ผู้วิจัยมุ่งวิพากษ์ผ่านกระบวนวิภาษวิธี (Dialectics) ระหว่างโครงสร้างการรับรู้แบบตะวันตกและเทคโนโลยีทางปัญญาแบบพุทธ ดังรายละเอียดต่อไปนี้

1. วิภาษวิธีแห่งความเมตตาและวิกฤตการณ์แห่งการครอบงำเชิงภววิทยา (The Dialectics of Loving-kindness and Ontological Subjugation)

ในอาณาบริเวณของญาณวิทยา อิมมานูเอล คานท์ (Immanuel Kant) (1781/1998) ได้วิพากษ์ว่ามนุษย์จัดการประสบการณ์ผ่านโครงสร้างความตระหนักรู้เบื้องต้น (Schema) ซึ่งทำหน้าที่จัดระเบียบข้อมูลผัสสะให้สอดคล้องกับความเข้าใจของประธาน (Kant, 1781/1998) ทว่าในมิติของการเลี้ยงดูบุตร ปรากฏการณ์ที่มักเกิดขึ้นคือการที่ผู้ปกครองพยายามยึดยึด “สกีมาเชิงภววิทยา” (Ontological Schema) ของตนเองลงไปในโลกทัศน์ของบุตร โดย อ้างความรักเชิงเมตตาเป็นเครื่องบังหน้า ปฏิบัติการดังกล่าวคือการสถาปนา “ชีวอำนาจ” (Biopower) ในระดับจุลภาค อัน ส่งผลให้บุตรสูญเสียสถานะความเป็นประธานและตกอยู่ภายใต้สภาวะจำยอมทางปัญญา

พุทธจริยศาสตร์นำเสนอทางออกผ่านการรื้อสร้างมโนทัศน์เรื่องเมตตา (Mettā) ซึ่งในเชิงวิพากษ์มิใช่เพียงการมอบความรัก ทว่าคือการสถาปนา “พื้นที่ว่างเชิงสุนทรียะ” (Aesthetic Void) ที่ปราศจากการยึดมั่นถือมั่น (Non-attachment) โดย พระธรรมโกศาจารย์ (พุทธทาสภิกขุ) (Phra Dhammakosacariya (Buddhadasa Bhikkhu)) (1984) ได้ชี้ให้เห็นว่า ความรักที่เจือด้วยอัตตา (Ego-based Love) แท้จริงคือปฏิบัติการจองจำจิตวิญญาณ ซึ่งขัดขวางการเกิดขึ้นของปัญญาที่แท้จริง (Buddhadasa Bhikkhu, 1984) การวิพากษ์ในจุดนี้แสดงให้เห็นว่า ชัยชนะของผู้ปกครองตามนัยพุทธปรัชญามีใช้การผลิตลูกให้เป็น “วัตถุที่สมบูรณ์แบบ” ตามจารีต ทว่าคือการสละละวางอำนาจปกครองเหนือตัวตนของผู้อื่น เพื่อเปิดพื้นที่ให้แก่เสรีภาพเชิงภววิทยา (Ontological Freedom) อัน เป็นรากฐานของอธิปไตยทางปัญญาอย่างแท้จริง

2. สภาวะรอยต่อเชิงภววิทยา: ปฏิบัติการเปลี่ยนผ่านจากวินัยสู่อธิปไตยทางปัญญา (Ontological Liminality: Transitioning from Discipline to Epistemic Sovereignty)

สภาวะของวัยรุ่นถูกวิเคราะห์ในฐานะ “สภาวะรอยต่อเชิงภววิทยา” (Ontological Liminality) ซึ่งเป็นภาวะที่มนุษย์สูญเสียจุดยึดเหนี่ยวจากโลกเดิมแต่ยังไม่สามารถสถาปนาโลกใหม่ได้ วิกฤตการณ์นี้มักถูกผู้ปกครองรับมือด้วย “ความรุนแรงเชิงบรรทัดฐาน” (Normative Violence) โดย การบังคับใช้กฎเกณฑ์ที่หยุดนิ่งเพื่อกลบเกลื่อนความกลัวต่อความไร้ระเบียบ (Chaos) ปฏิบัติการดังกล่าวสอดคล้องกับข้อวิพากษ์ของ จอห์น ดิวอี้ (John Dewey) (1938) เกี่ยวกับขีดจำกัดของการศึกษาเชิงบังคับ ซึ่ง มุ่งเน้นการผลิตซ้ำทางวัฒนธรรมมากกว่าการสร้างคามยืดหยุ่นในการรู้คิด (Dewey, 1938)

ในมิตินี้ พุทธจริยศาสตร์นำเสนอหลักปฏิจกสมุปบาท (Dependent Origination) ในฐานะ “นวัตกรรมเชิงตรรกะ” สำหรับการเปลี่ยนผ่าน ซึ่ง ทำหน้าที่เป็นเครื่องมือให้บุตรได้ทำความเข้าใจเหตุปัจจัยแห่งทุกข์ด้วยตนเอง โดย ผู้ปกครองต้องเปลี่ยนสถานะจากการเป็นผู้พิพากษาเชิงจริยธรรม (Moral Judge) ไปสู่การเป็น “ผู้อำนวยความสะดวกเรียนรู้เชิงภววิทยา” (Ontological Facilitator) ปฏิบัติการนี้คือการใช้ “ธรรมนาวาเครื่องมือ” (Provisional Dhamma Tools) เพื่อช่วยให้ผู้เปลี่ยนผ่านสามารถสถาปนาอธิปไตยทางปัญญา (Epistemic Sovereignty) ท่ามกลางกระแสความผันแปรของสังคมดิจิทัล อัน เป็นการยกระดับจาก “มนุษย์ผู้ถูกโปรแกรม” (Programmed Human) สู่การเป็น

“ประธานที่ตื่นรู้” (Awakened Subject)

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) (Phra Brahmagunabhorn (P.A. Payutto)) (2012) วิพากษ์ไว้อย่างลุ่มลึกว่า การเรียนรู้ที่แท้จริงต้องนำไปสู่ความเป็นอิสระ (Vimutti) ซึ่ง ในบริบทของครอบครัวหมายถึงภาวะที่บุตรสามารถปกครองเจตจำนงของตนเองได้สอดคล้องกับกฎธรรมชาติ (Dhamma) โดยไม่ถูกครอบงำด้วยตัณหาหรือวาทกรรมภายนอก (Phra Brahmagunabhorn (P.A. Payutto), 2012) การเลี้ยงดูในระนาบจริยศาสตร์ระดับสูงจึงมิใช่การสืบทอดสายเลือดเชิงชีวภาพ ทว่าคือการ “สืบทอดอริปไตยทางจิตวิญญาณ” อัน จะเป็นการสถาปนาสันติภาพที่ยั่งยืนเริ่มต้นจากหน่วยที่เล็กที่สุดของอารยธรรมมนุษย์ สู่การข้ามพ้นข้อจำกัดของมนุษย์นิยมแบบเก่าได้อย่างสง่างามและทรงพลัง (Thai Tripitaka, Vol. 11, pp. 200–205)

องค์ความรู้และข้อเสนอทางปรัชญา

จากการสังเคราะห์เชิงวิภาษวิธีระหว่างพุทธจริยศาสตร์และปรัชญาสากล นำไปสู่การสถาปนาแนวคิดธรรมเชิงมโนทัศน์ที่เรียกว่า “ต้นแบบสถาปัตยกรรมทางจิตสำนึกสำหรับการเลี้ยงดูอย่างตื่นรู้” (Conscious Parenting Architecture Model) ซึ่ง เป็นการปฏิบัติกระบวนทัศน์จากการเลี้ยงดูบุตรเชิงบรรทัดฐาน (Normative Parenting) ไปสู่การสร้างพื้นที่แห่งเสรีภาพเชิงภววิทยา (Ontological Freedom) โดย มโนทัศน์นี้ได้ถอดรหัสปฏิบัติการทางจริยศาสตร์ออกเป็นมิติเชิงลึกที่มีความยาวและลุ่มลึกในระดับยุทธศาสตร์ ดังรายละเอียดต่อไปนี้:

1. ยุทธศาสตร์การจัดการสัญลักษณ์ของพื้นที่และวินัยแห่งผัสสะ (Spatial Semiotics and Sensory Discipline)

มิติแรกของตัวแบบคือการสถาปนา “พื้นที่ทางจริยธรรม” (Ethical Space) ผ่านการจัดระเบียบสัญลักษณ์ของความสัมพันธ์ตามหลักทิสหก (Chadisā) ซึ่ง ในเชิงปรัชญามิได้หมายถึงเพียงหน้าที่ตามจารีต ทว่าคือการบริหารจัดการวินัยแห่งผัสสะ (Sensory Discipline) เพื่อป้องกันมิให้บุตรตกอยู่ภายใต้อำนาจนำของตัณหาและสัญชาตญาณดิบ โดย ผู้ปกครองทำหน้าที่เป็น “สถาปัตยกรรมแห่งการปกป้อง” ที่ คอยจัดการสิ่งเร้าภายนอกและพยากรณ์ล่วงหน้าต่อวิกฤตทางจริยธรรม อัน จะเป็นเงื่อนไขพื้นฐาน (Necessary Condition) ในการสร้างเสถียรภาพทางภววิทยา (Ontological

Stability) ให้แก่ผู้เปลี่ยนผ่านในช่วงวัยรุ่น ซึ่ง การจัดการพื้นที่นี้สอดคล้องกับนัยใน พระไตรปิฎก (Thai Tipitaka) ที่ระบุถึงความสำคัญของการสร้างนิเวศวิทยาทางสังคมที่เกื้อหนุนต่อปัญญา (Thai Tipitaka, Vol. 11, pp. 195–198)

2. เทคโนโลยีของตนเองและการรื้อถอนอำนาจปกครองเหนือตัวตน (Technologies of the Self and Depowerment of the Ego)

มิติที่สองมุ่งเน้นที่ปฏิบัติการทางจริยศาสตร์ของผู้ปกครองผ่านหลักพรหมวิหารสี่ ซึ่ง ถูกนำเสนอในฐานะ “เทคโนโลยีของตนเอง” (Technologies of the Self) ตามข้อเสนอของ มิเชล ฟูโกต์ (Michel Foucault) เพื่อใช้ในการขัดเกลาและจัดความปรารถนาในการครอบงำชีวิตผู้อื่น (Foucault, 1988) กระบวนการนี้คือกระบวนการวิภาษวิธี อันเริ่มต้นจากการให้เมตตา (ความรักที่ปราศจากเงื่อนไข) และจบลงที่อุเบกขา (ความวางเฉยเชิงปัญญา) ซึ่ง ทำหน้าที่เป็นกลไกในการรื้อถอนอัตตาของผู้ปกครองเอง โดย นัยนี้ พ่อแม่จะเปลี่ยนสถานะเชิงภววิทยาจาก “ผู้บงการเจตจำนง” ไปสู่การเป็น “ผู้อำนวยความสะดวกเชิงปัญญา” (Epistemic Facilitator) ที่ เปิดพื้นที่ให้แก่การอุบัติขึ้นของเจตจำนงเสรี (Free Will) ในตัวบุตร อัน เป็นการสถาปนาอธิปไตยทางปัญญา (Epistemic Sovereignty) ที่ เป็นอิสระจากการถูกลดทอนสถานะให้เป็นเพียงส่วนขยายของตัวตนพ่อแม่ตามนัยวิพากษ์ของ พุทธทาสภิกขุ (Buddhadasa Bhikkhu) (1984)

3. นัยเชิงยุทธศาสตร์สู่สันติภาพเชิงโครงสร้างและจริยศาสตร์ดิจิทัล (Strategic Implications for Structural Peace and Digital Ethics)

นวัตกรรมเชิงมนทัศน์นี้ยังเปิดพื้นที่ไปสู่ข้อเสนอเชิงยุทธศาสตร์ 3 ระดับ ซึ่ง มุ่งหมายจะสั่นคลอนโครงสร้างอำนาจเดิมในสถาบันครอบครัวและสังคม ได้แก่:

ระดับนโยบาย “อารามสร้างสุขเชิงปัญญา”: ข้อเสนอให้สถาบันทางสังคมและสถานศึกษาเปลี่ยนผ่านจากการสอนทักษะการเลี้ยงดูเชิงเทคนิค (Technical Skills) สู่การสร้าง “นิเวศวิทยาแห่งการตื่นรู้” โดย ออกแบบระเบียบปฏิบัติที่เอื้อต่อการสร้างพื้นที่ว่างเชิงจริยธรรม (Ethical Space) ในครอบครัว เพื่อให้สุขภาพจิตของเยาวชนกลายเป็นผลผลิตของอำนาจปกครองตนเองภายใน (Inner Governance)

ระดับการวิจัยเชิงปรัชญา “จริยศาสตร์การสื่อสารไร้ตัวตน”: ความจำเป็นใน

การศึกษาเชิงลึกเกี่ยวกับวาทกรรมในครอบครัว อัน ส่งผลต่อการสร้างหรือทำลายเสรีภาพเชิงภววิทยาของบุตร ซึ่ง จะต้องใช้พุทธจริยศาสตร์มาเป็นเครื่องมือในการ “พอกตัวทางปัญญา” ให้พ้นจากอำนาจนำของชีวอำนาจ (Biopower) ในโลกสมัยใหม่

ระดับการวิจัยครั้งต่อไป “อธิปไตยทางปัญญาในโลกเสมือน”: การขยายขอบเขตสู่การเลี้ยงดูบุตรท่ามกลางสภาวะรอยต่อในโลกดิจิทัล (Digital Liminality) โดย วิจัยว่าหลักสติปัญญาจะสามารถทำหน้าที่เป็น “ระบบประคองชีพเชิงปัญญา” (Epistemic Life Support) เพื่อป้องกันภาวะแปลกแยกทางตัวตนในพื้นที่ไซเบอร์ได้อย่างไร อัน จะ เป็นการรับประกันว่าการกล่อมเกล่าที่สมบูรณ์คือชัยชนะของปัญญาเหนือตัณหาในทุกมิติของการดำรงอยู่ (Phra Brahmagunabhorn (P.A. Payutto), 2012)

การสังเคราะห์ทั้งหมดนี้ยืนยันว่า การเลี้ยงดูบุตรตามแนวทางพุทธจริยศาสตร์ วิชาภิกขุใช้กิจกรรมเพื่อความสงบสุขในระดับปัจเจกเพียงประการเดียว ทว่าคือ “สถาปัตยกรรมทางปัญญา” (Intellectual Architecture) ที่มุ่งสถาปนา “ความเป็นไท” (Autonomy) ในฐานะรากฐานที่สำคัญที่สุดของความเป็นมนุษย์ในมิติหลังมนุษย์นิยม (Post-humanism) ซึ่ง ผลผลิตสุดท้ายคือสันติภาพที่ยั่งยืนที่ถูกก่อร่างขึ้นจากหน่วยที่เล็กที่สุดของอารยธรรมมนุษย์อย่างทรงพลัง

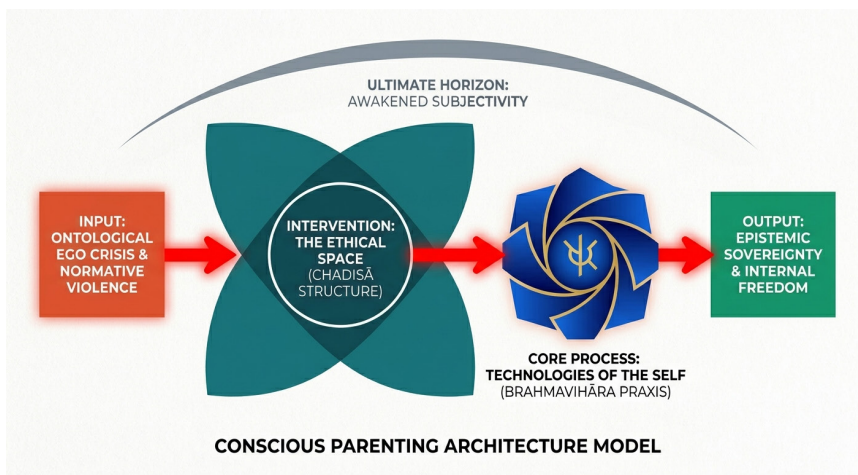

Figure 1: The Conscious Parenting Architecture Mode

แสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์เชิงกระบวนการระหว่างการสถาปนา “พื้นที่ทางจริยธรรม” (Ethical Space) ผ่านกลไกทศหก เพื่อแทรกแซงวิกฤตการณ์แห่งอัตตา ก่อน

จะเข้าสู่กระบวนการขัดเกลาด้วย “เทคโนโลยีของตนเอง” (Technologies of the Self) ตามหลักพรหมวิหารธรรม เพื่อสลายอำนาจนาของผู้ปกครอง นำไปสู่สภาวะ “อธิปไตยทางปัญญา” (Epistemic Sovereignty) อันเป็นรากฐานของเสรีภาพเชิงภววิทยาในตัวบุตรอย่างยั่งยืน

การสังเคราะห์มิติต่าง ๆ ของ “ต้นแบบสถาปัตยกรรมทางจิตสำนึกสำหรับการเลี้ยงดูอย่างตื่นรู้” (Conscious Parenting Architecture Model) แสดงให้เห็นถึงการเปลี่ยนผ่านเชิงกระบวนการทัศนจากการมองความสัมพันธ์ในครอบครัวในฐานะจารีตประเพณี หรือการสืบทอดสายเลือด สู่การเป็น “ระบบปฏิบัติการเชิงภววิทยา” (Ontological Operating System) ที่มีความสำคัญสูงสุดในการหล่อหลอมมนุษย์ในยุคสมัยใหม่ ซึ่ง พลังทางปัญญาของตัวแบบนี้มิได้จำกัดอยู่เพียงการแก้ปัญหาสุขภาพจิตรายบุคคล ทว่าคือการวางรากฐานของ “ความมั่นคงทางภววิทยา” (Ontological Security) ให้แก่เยาวชนผ่านการสถาปนาอธิปไตยทางปัญญา (Epistemic Sovereignty) โดย การบูรณาการระหว่างปฏิบัติการขัดเกลาตนเองของผู้ปกครองและการจัดระเบียบพื้นที่ว่างเชิงจริยธรรมจะทำหน้าที่เป็นกลไกป้องกันสภาวะแปลกแยกทางตัวตน (Identity Alienation) อัน มักติดตามมาพร้อมกับความผันแปรของวาทกรรมทางสังคมและเทคโนโลยีดิจิทัลที่ไร้ฐานรากทางจริยธรรม

ดังนั้น องค์ความรู้นี้จะสถาปนาให้เห็นว่าความสำเร็จของการเลี้ยงดูที่แท้จริงมิได้ขึ้นอยู่กับความสมบูรณ์เชิงพฤติกรรม (Behavioral Perfection) ของผู้ถูกเลี้ยงดู ทว่าคือความสามารถในการรักษาเสถียรภาพของความตระหนักรู้ท่ามกลางสภาวะรอยต่อเชิงภววิทยา ซึ่ง การใช้พุทธจริยศาสตร์ในฐานะเทคโนโลยีของตนเองจะกลายเป็นตัวแปรตัดสิน (Decisive Factor) ในการกำหนดทิศทางของคนรุ่นถัดไป โดย มุ่งหมายให้เป็นการเปลี่ยนผ่านสู่การเป็นประธานที่ตื่นรู้ (Awakened Subjectivity) อย่างทรงพลัง อัน จะเป็นเครื่องค้ำประกันเสรีภาพภายในและสันติภาพเชิงโครงสร้างที่ยั่งยืนในหน่วยสังคมที่เล็กที่สุดของอารยธรรมมนุษย์อย่างเป็นรูปธรรม

สรุป

การสังเคราะห์บทบาทของพุทธจริยศาสตร์ในฐานะเทคโนโลยีของตนเอง (Technologies of the Self) ตามที่ปรากฏในการวิเคราะห์นี้ มิใช่เป็นเพียงยุทธศาสตร์การเลี้ยงดูในเชิงพฤติกรรมศาสตร์พื้นฐาน ทว่าคือกระบวนการสถาปนาความมั่นคงทางภว

วิทยา (Ontological Security) ให้แก่หน่วยสังคมที่เล็กที่สุด ซึ่ง ปืบค้นให้ผู้ปกครองต้องเผชิญกับขีดจำกัดของอัตตาของตนเองก่อนเป็นลำดับแรก โดย การรื้อสร้างมโนทัศน์เรื่องความรักแบบยึดติด (Attached Love) สู่สุนทรียศาสตร์แห่งการปล่อยวาง (Aesthetics of Detachment) ได้นำไปสู่การอุบัติขึ้นของพื้นที่ทางจริยธรรม (Ethical Space) อันท้าทายต่ออำนาจนำของตณหาในการครอบงำชีวิตผู้อื่น งานวิจัยชิ้นนี้ยืนยันว่าพุทธจริยศาสตร์วิพากษ์ทำหน้าที่เป็นระบบปฏิบัติการเชิงปัญญา (Epistemic Operating System) ที่ขาดเสียมิได้ในการจัดการความแปรปรวนของสภาวะรอยต่อ (Liminality) ในวัยรุ่น ซึ่ง การใช้หลักปัจเจกสมุปบาทเพื่อนิยามความสัมพันธ์ใหม่ท่ามกลางความผันแปรทางวัฒนธรรม จะกลายเป็นกุญแจสำคัญในการสถาปนาเสถียรภาพทางภววิทยาให้แก่เยาวชนในฐานะประธานที่ตื่นรู้

การเปลี่ยนผ่านสถานะผ่าน “ต้นแบบสถาปัตยกรรมทางจิตสำนึกสำหรับการเลี้ยงดูอย่างตื่นรู้” (Conscious Parenting Architecture Model) แสดงให้เห็นว่า ชัยชนะเหนือวิกฤตการณ์ตัวตนในครอบครัวมิใช่การบังคับใช้ระเบียบวินัยเชิงบรรทัดฐาน (Normative Coercion) ทว่าคือการเรียกคืนอธิปไตยทางปัญญา (Epistemic Sovereignty) ผ่านปฏิบัติการขัดเกลาดนเองที่เข้มข้นของผู้ปกครอง โดย การสลายสถานะจาก “ผู้บังคับเจตจำนง” สู่การเป็น “ผู้อำนวยความสะดวกเรียนรู้เชิงภววิทยา” (Ontological Facilitator) จะทำหน้าที่เป็นเกราะคุ้มกันเชิงปัญญาต่อสภาวะแปลกแยกทางตัวตน (Identity Alienation) ในโลกยุคดิจิทัล อัน จะนำไปสู่การสถาปนาเสรีภาพภายใน (Internal Freedom) ซึ่ง มีรากฐานอยู่บนความเข้าใจในความจริงแท้ของชีวิตเหนือกว่าความยึดติดเชิงอัตตาธิปไตย (Ego-centrism) แบบเดิม พุทธธรรมในบริบทนี้จึงก้าวพ้นจากความเป็นจารีตประเพณีสู่การเป็น “นวัตกรรมทางจริยธรรม” (Ethical Innovation) ที่สามารถประยุกต์ใช้เพื่อสร้างความยั่งยืนทางจิตวิญญาณได้อย่างเป็นเอกภาพ

ท้ายที่สุด คือการย้ำเตือนว่า การเลี้ยงดูบุตรที่สมบูรณ์คือ “ชัยชนะของปัญญาเหนือตณหา” (The Triumph of Wisdom over Desire) ที่สะท้อนให้เห็นว่ามนุษย์ไม่สามารถถูกผลิตสร้างผ่านกระบวนการเชิงอุตสาหกรรมหรือการบังคับควบคุมเชิงพฤติกรรมได้ ทว่าต้องอาศัย “สถาปัตยกรรมทางปัญญา” ที่มั่นคงพอจะข้ามพ้นมายาคติแห่งการครอบงำ อัน เป็นการสถาปนาอารยธรรมมนุษย์ในมิติหลังมนุษย์นิยม (Post-humanism) ที่ตระหนักในคุณค่าของอธิปไตยทางจิตวิญญาณ ซึ่ง การมีอยู่ของพุทธจริยศาสตร์ในครอบครัวจะมีใช้เพียงการสืบทอดสายเลือดหรือความเชื่อ ทว่าคือการวางรากฐานของ

สันติภาพเชิงโครงสร้าง (Structural Peace) โดยมุ่งเน้นการสร้างมนุษย์ที่สามารถปกครองตนเองได้อย่างแท้จริง อันเป็นหลักประกันว่าคนรุ่นถัดไปจะสามารถดำรงอยู่ได้อย่างสง่างามและเป็นอิสระท่ามกลางความท้าทายของโลกอนาคตอย่างนิรันดร์

References

- Dewey, J. (1938). *Logic: The theory of inquiry*. Henry Holt and Company.
- Foucault, M. (1988). *Technologies of the self: A seminar with Michel Foucault*. University of Massachusetts Press.
- Hawking, S. (2019). *Brief answers to the big questions*. Bear Publishing.
- Kant, I. (1998). *Critique of pure reason* (P. Guyer & A. W. Wood, Eds. & Trans.). Cambridge University Press. (Original work published 1781).
- Mahachulalongkornrajavidyalaya University. (1996). *Thai Tipiṭaka (Mahachulalongkornrajavidyalaya Edition)*. Mahachulalongkornrajavidyalaya University Press.
- Phra Brahmagunabhorn (P.A. Payutto). (2012). *Buddhadhamma: The laws of nature and their benefits to life*. Mahachulalongkornrajavidyalaya University Press.
- Phra Dhammakosacariya (Buddhadasa Bhikkhu). (1984). *Perfect parents*. Somchai Printing.

พุทธปรัชญาบนพรหมแดนอวกาศ: การวิเคราะห์เชิงภววิทยา
ว่าด้วยการดำรงอยู่และจริยศาสตร์สากลในมิติหลังมนุษย์นิยม
Buddhism on the Space Frontier: An Ontological Analysis of
Existence and Universal Ethics in the Posthuman Context

พระธีรพล ญฐิโก บัวทอง

Phra Terapon Nutthiko Buwthong

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

Mahachulalongkornrajavidyalaya University

Corresponding Author, E-mail: benedit8263@gmail.com

บทคัดย่อ

บทความนี้วิพากษ์และรื้อสร้างกระบวนทัศน์การขยายอารยธรรมมนุษย์สู่อวกาศ โดยเปลี่ยนจุดเน้นจากมิติเทคนิควิทยาไปสู่การวิเคราะห์เชิงภววิทยาว่าด้วยสภาวะการดำรงอยู่บนพรหมแดนใหม่ที่ไร้นิเวศวิทยาโลกคอยเกื้อหนุน การศึกษาประยุกต์ใช้กรอบจริยศาสตร์อวกาศและเครื่องมือนิยมเพื่อสำรวจวิกฤตการณ์แห่งอนาคต พบว่าการตั้งถิ่นฐานบนดวงจันทร์ก่อให้เกิดสภาวะรอยต่อเชิงภววิทยาที่ส่งผลสั่นคลอนมโนทัศน์อัตตาธิปไตยแบบเดิม ในบริบทนี้ พุทธปรัชญาถูกนำเสนอในฐานะเทคโนโลยีทางปัญญาขั้นสูงที่ทำหน้าที่เป็นกลไกเชิงหน้าที่ในการจัดการโครงสร้างผัสสะและจัดระเบียบวินัยแห่งจิตภายใต้สภาวะบีบคั้นรุนแรงในพื้นที่สุญญากาศ

ข้อค้นพบสำคัญระบุว่าหลักปฏิบัติสมุปปาตเป็นยุทธศาสตร์เชิงตรรกะในการรักษาเสถียรภาพทางจิตวิญญาณของผู้เปลี่ยนผ่านเชิงเผ่าพันธุ์ ช่วยให้นุษย์ตีความความสัมพันธ์ระหว่างตัวตนและสภาพแวดล้อมใหม่ได้อย่างเป็นระบบ นำไปสู่การสังเคราะห์ข้อเสนอต้นแบบตรรกะแห่งการนำพาเพื่ออิสรภาพทางปัญญาในอวกาศ ซึ่งนวัตกรรมนี้จะเป็นรากฐานในการเปลี่ยนสถานะมนุษย์จากการเป็นผู้รุกรานเชิงอาณานิคม ไปสู่การดำรงอยู่ด้วยสติปัญญาที่เป็นสากลและยืดหยุ่นสูง บทสรุปเน้นย้ำความจำเป็นในการข้ามพ้นข้อจำกัดของมนุษย์นิยมแบบเก่า เพื่อสถาปนาอารยธรรมอวกาศที่ยึดโยงกับความจริงแท้เชิงภววิทยาและเสรีภาพภายในในจักรวาลวิทยาอุบัติใหม่

คำสำคัญ : จริยศาสตร์อวกาศ, สภาวะรอยต่อเชิงภววิทยา, เทคโนโลยีทางปัญญา, ปฏิจ্ঞสมุပ္บาท, หลัมนุชยนิยม

Abstract

This article critiques and deconstructs the paradigm of human extraterrestrial expansion, shifting the focus from technical dimensions to a rigorous ontological analysis of existence on lunar frontiers devoid of terrestrial ecological support. Utilizing Space Ethics and Instrumentalism, the study examines the identity crisis, revealing that lunar settlements trigger profound ontological liminality that destabilizes traditional ego-centric ontologies. Within this vacuum, Buddhist philosophy is re-framed as a sophisticated “Intellectual Technology”—functioning as a vital mechanism for governing sensory architectures and mental discipline under extreme ontological pressure.

The key findings assert that Paṭiccasamuppāda (Dependent Origination) serves as a critical logical strategy for maintaining spiritual stability among trans-planetary subjects, enabling a systematic re-interpretation of the self-environment relationship. This leads to the synthesis of the “Cosmic Navigational Logic Model,” an intellectual innovation designed to transform human presence from colonial exploitation into a state of existence guided by universal wisdom and cognitive resilience. Ultimately, the article advocates for the transcendence of traditional humanism, establishing a lunar civilization anchored in ontological authenticity and sustainable inner freedom within an emerging cosmic cosmology.

Keywords : Space Ethics, Ontological Liminality, Intellectual Technology, Dependent Origination, Posthumanism

บทนำ

ในห้วงเวลาที่อารยธรรมมนุษย์กำลังเผชิญกับภาวะติดตันเชิงภววิทยา (Ontological Deadlock) ท่ามกลางวิกฤตการณ์ทางนิเวศวิทยาและขีดจำกัดของทรัพยากรบนโลก สตีเฟน ฮอว์กิง (Stephen Hawking) ได้นำเสนอคำพยากรณ์เชิงวิพากษ์ว่า การขยายพรมแดนสู่จักรวาลคือยุทธศาสตร์สุดท้ายแห่งความอยู่รอดของเผ่าพันธุ์ (Hawking, 2019, p. 149) อย่างไรก็ตาม การมุ่งสู่ดวงจันทร์หาได้เป็นเพียงหมุดหมายทางวิศวกรรมหรือยุทธศาสตร์เชิงพาณิชย์ของกลุ่มทุนข้ามชาติ ที่คือการเผชิญหน้ากับความแปลกแยกทางจิตวิญญาณ (Spiritual Alienation) ในพื้นที่ซึ่งไร้นิเวศวิทยาทางชีวภาพคอยรองรับอัตลักษณ์เดิม มนุษย์อวกาศจึงตกอยู่ในสภาวะรอยต่อ (Liminality) ที่ซึ่งมโนทัศน์เรื่อง “ตัวตน” แบบเดิมไม่สามารถนิยามสภาวะการมีอยู่ได้อย่างมั่นคงอีกต่อไป

พุทธจริยศาสตร์ในฐานะ “เทคโนโลยีทางปัญญา” (Intellectual Technology) จึงทวีความสำคัญในฐานะกลไกเชิงหน้าที่สำหรับการจัดการวิกฤตการณ์ดังกล่าว ปฏิบัติการนี้สอดคล้องกับแนวคิดเครื่องมือนิยม (Instrumentalism) ของ จอห์น ดิวอี้ (John Dewey) ที่มองว่าความรู้และระบบจริยธรรมมิใช่สัจธรรมที่หยุดนิ่ง ที่ว่าคือเครื่องมือ (Instrument) ในการปรับตัวและจัดการความสัมพันธ์ระหว่างประธานและสภาพแวดล้อม (Dewey, 1938) การนำพุทธปรัชญาสู่ดินแดนสุนทรียาศาสตร์จึงมิใช่การขยายอาณาเขตทางศรัทธา ที่ว่าการเสนอแนวทางจัดระเบียบโครงสร้างผัสสะและวินัยแห่งจิต (Mental Discipline) เพื่อป้องกันภาวะล่มสลายของอำนาจปกครองตนเอง (Loss of Self-Governance) ภายใต้อาณัติของปัจเจกชน

บทความนี้จึงมุ่งตั้งปัญหาทางปรัชญาว่า พุทธธรรมจะสามารถทำหน้าที่เป็น “ระบบประกอบชีพเชิงปัญญา” (Epistemic Life Support System) เพื่อสร้างเสถียรภาพเชิงภววิทยาให้แก่ผู้ตั้งถิ่นฐานบนดวงจันทร์ได้อย่างไร? โดยจะทำการวิเคราะห์ผ่านมิติของหลังมนุษยนิยม (Post-humanism) เพื่อชี้ให้เห็นว่า หลักปฏิจางสมุปปาท (Dependent Origination) และสติปัฏฐาน (Satipatṭhāna) มิใช่เพียงข้อยึดถือทางศาสนา แต่คือนวัตกรรมจริยธรรมที่จำเป็นต่อการสถาปนาอธิปไตยทางจิตวิญญาณ (Spiritual Autonomy) ในพื้นที่ซึ่งเทคโนโลยีกายภาพไม่สามารถให้คำตอบต่อความหมายของการดำรงอยู่ได้ (Phra Brahmagunabhorn (P.A. Payutto), 2012)

เนื้อเรื่อง

ระนาบความหมายของพุทธธรรมบนพรมแดนอวกาศ

การพิจารณาสถานะของพุทธปรัชญาบนพรมแดนอวกาศจำเป็นต้องดำเนินผ่านกระบวนการ “แขวนไว้ชั่วคราว” (Epoché) ต่อความคุ้นชินเชิงนิเวศวิทยาโลก เพื่อสำรวจความแตกหักเชิงภววิทยา (Ontological Rupture) และความแตกหักเชิงญาณวิทยา (Epistemic Rupture) ที่สั่นคลอนรากฐานการดำรงอยู่เดิมเมื่อมนุษย์สูญเสียปัจจัยพื้นฐานในการนิยามตัวตน พุทธธรรมในบริบทนี้จึงมิได้ทำหน้าที่เป็นเพียงระบบความเชื่อเพื่อการปลอบประโลม ทว่าคือ “ระเบียบวิธีจัดการความหมาย” (Methodology of Meaning Management) ที่มุ่งเป้าไปที่การจัดโครงสร้างความสัมพันธ์ระหว่างประธาน (Subject) และพื้นที่ไร้ศูนย์กลาง ผ่านมิติที่สำคัญ 2 ประการ ดังนี้:

1. ศัญศาสตร์ของพื้นที่และสภาวะไร้ศูนย์กลาง

ในระนาบเชิงภววิทยา (Ontological Level) ผิวดวงจันทร์มิได้เป็นเพียงพื้นที่ทางภูมิศาสตร์ใหม่ ทว่าทำหน้าที่เป็นพื้นที่แห่งสภาวะสูญญตา (Emptiness/Sūnyatā) ในเชิงประจักษ์ การขาดหายไปของนิเวศวิทยาทางธรรมชาติ แรงโน้มถ่วง และบรรยากาศที่เกื้อหนุนชีวิต ส่งผลให้เกิดกระบวนการ “ถอดรื้อ” (Deconstruction) ความยึดติดในอัตตาธิปไตยที่เคยฝังรากอยู่กับภววิทยาเชิงพิภพ หรือแบบโลกย์ (Terrestrial Ontology)

สภาวะสูญญตาในอวกาศกลายเป็นเครื่องมือเชิงสัญศาสตร์ (Semiotic Tool) ที่ชี้ให้เห็นถึงความเปราะบางของตัวตน มนุษย์ในพื้นที่นี้มีผู้ใช้ครอบครอง (Possessor) ทว่าคือผู้เปลี่ยนผ่าน (Transit Subject) ท่ามกลางความว่าง สอดคล้องกับพุทธปรัชญาที่มองเห็นสถานะของสรรพสิ่งในฐานะกระแสแห่งเหตุปัจจัยที่ไร้แกนกลางถาวร การตระหนักรู้ในสภาวะดังกล่าวช่วยลดทอนอำนาจนำของตัณหา (Taṇhā) ที่มุ่งเน้นการแผ่ขยายอาณาเขตเชิงอัตตา (Thai Tipiṭaka, Vol. 25, pp. 260–261) และเปลี่ยนมโนทัศน์จากการตั้งถิ่นฐานเพื่อ “การครอบครอง” ไปสู่การดำรงอยู่เพื่อ “การพิจารณา” ในดินแดนที่เป็นกลางทางจริยธรรม

2. เทคโนโลยีของตนเองในสภาวะสูญญตา

ภายใต้สภาพแวดล้อมที่แปรปรวน ร่างกายของมนุษย์อวกาศถูกผนวกเข้ากับระบบเทคโนโลยีในฐานะส่วนต่อขยาย (Prosthetic Extension) ปฏิบัติการแห่งสติ (Mind-

fulness Praxis) จึงถูกยกระดับขึ้นเป็น “เทคโนโลยีของตนเอง” (Technologies of the Self) ตามนัยของ มิเชล ฟูโกต์ (Michel Foucault) เพื่อใช้ในการกำกับดูแลและขัดเกลาจิตวิญญาณภายใต้สภาวะบีบคั้น (Foucault, 1988) การใช้สติปัฏฐาน (Satipatṭhāna) ในพรหมแดนอวกาศมิใช่เพียงพิธีกรรม ทว่าคือกลไกทางปัญญาที่ใช้จัดการโครงสร้างผัสสะ (Sensory Structure Management)

พระธรรมโกศาจารย์ (พุทธทาสภิกขุ) (Phra Dhammakosacariya (Buddhadasa Bhikkhu)) ชี้ให้เห็นว่า การมีสติคือการบริหารจัดการการกระทบของผัสสะเพื่อมิให้เกิดการปรุงแต่งตัณหา (Buddhadasa Bhikkhu, 2005) ในพื้นที่ดวงจันทร์ที่การรับรู้ถูกกลั่นกรองผ่านเครื่องมือดิจิทัล มนุษย์ย่อมเผชิญกับภาวะแปลกแยกทางผัสสะ (Sensory Alienation) ได้ง่าย พุทธจริยศาสตร์จึงทำหน้าที่เป็นระบบปฏิบัติการทางปัญญา (Cognitive Operating System) ที่ช่วยให้ผู้ปฏิบัติธรรมรักษาสมดุลเชิงภววิทยา (Ontological Balance) และรักษาอำนาจอปกครองตนเอง (Self-Sovereignty) เหนือสัจยชาติญาณความกลัวและความโดดเดี่ยวในความเว้งว่างของจักรวาล (Thai Tipiṭaka, Vol. 10, pp. 53–54)

3. จริยศาสตร์สากลในนิเวศวิทยาอวกาศ

ระนาบที่สามมุ่งเน้นไปที่การสถาปนาจริยศาสตร์สากลในนิเวศวิทยาอวกาศ (Cosmic Ecology) ซึ่ง มิใช่เพียงการรักษาความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์ด้วยกัน ทว่าคือความขยายขอบเขตความรับผิดชอบข้ามเผ่าพันธุ์ (Interspecies Responsibility) ไปสู่นิเวศวิทยาเชิงจักรวาล โดย มีหลักอหิงสา (Ahimsā) ทำหน้าที่เป็นยุทธศาสตร์เชิงปฏิบัติการในการรักษาสมดุลของระบบปิด (Closed-Loop System) บนอาณานิคมอวกาศ อัน สอดคล้องกับนัยทางพุทธจริยศาสตร์ที่มองเห็นความเชื่อมโยงของสรรพสิ่งผ่านหลักปฏิจจนูปบาท (Dependent Origination) ซึ่ง ระบุว่าทุกกิจกรรมของมนุษย์ย่อมส่งผลกระทบย้อนกลับสู่ระบบนิเวศและจิตตสภาวะอย่างไม่อาจหลีกเลี่ยงได้ (Promta, 2003, p. 57)

ปฏิบัติการจริยธรรมในพื้นที่ห่างไกลจากระบบนิเวศโลกย่อมต้องการมาตรฐานที่เข้มงวดกว่าเดิม ซึ่ง การรบกวนทรัพยากรหรือสิ่งแวดล้อมบนดวงจันทร์แม้เพียงเล็กน้อยอาจส่งผลกระทบต่อความล้มเหลวของระบบประคองชีพเชิงกายภาพและจิตวิญญาณ โดย นัยนี้พุทธธรรมในฐานะ “จริยธรรมเชิงสากล” (Universal Ethics) จึงถูกนำมาใช้เพื่อท้าทายและถอดรื้อกรอบคิดแบบมนุษย์นิยมศูนย์กลาง (Anthropocentrism) อัน มักนำไปสู่การ

ชุดวิธีทรัพยากรในลักษณะอาณานิคมเชิงอำนาจ ซึ่ง สภาวะการดำรงอยู่บนดวงจันทร์จะบีบคั้นให้มนุษย์ต้องเปลี่ยนผ่านสถานะเชิงภววิทยาไปสู่การเป็น “สมาชิกของจักรวาล” ที่มีการตระหนักรู้อย่างกว้างขวาง (Galactic Metta) เพื่อคำนึงสันติภาพและความยั่งยืนในพื้นที่ซึ่งปราศจากขอบเขตของพรมแดนรัฐชาติแบบเดิม (Phra Brahmagunabhorn (P.A. Payutto), 2012)

การวิเคราะห์และวิพากษ์แนวคิดทางปรัชญา

การพิจารณาพุทธปรัชญาบนพรมแดนอวกาศมิใช่เพียงการเปรียบเทียบเชิงอรรถาธิบาย ทว่าคือการไต่สวนวิกฤตการณ์ทางเหตุผล (Crisis of Reason) ในพื้นที่ซึ่งกฎเกณฑ์เชิงสรีรวิทยาและนิเวศวิทยาเดิมล่มสลายลง โดย มุ่งวิพากษ์ผ่านกระบวนการวิภาษวิธี (Dialectics) ระหว่างข้อจำกัดของมนุษย์นิยมแบบคลาสสิกและปฏิบัติการทางปัญญาแบบพุทธ ดังรายละเอียดต่อไปนี้

1. วิภาษวิธีแห่งเครื่องมือและขีดจำกัดของเหตุผล

ในการเข้าสู่พรมแดนใหม่ในแง่ของญาณวิทยา (Epistemology) ตามทัศนะของ อิมมานูเอล คานท์ (Immanuel Kant) (1781/1998) ได้วิพากษ์ว่าอวกาศ (Space) และเวลา (Time) คือ “รูปแบบของผัสสะ” (Forms of Intuition) ที่เป็นเงื่อนไขเบื้องต้นในการจัดระเบียบประสบการณ์ของมนุษย์ ทว่าเมื่อมนุษย์เคลื่อนย้ายสู่ดวงจันทร์ที่เงื่อนไขเชิงผัสสะ (เช่น แรงโน้มถ่วงและวัฏจักรแสง) บิดเบี้ยวไปจากพื้นฐานเชิงพิภพ มนุษย์ย่อมเผชิญกับวิกฤตทางญาณวิทยาที่เหตุผลบริสุทธิ์แบบเดิมไม่สามารถทำงานได้อย่างมีประสิทธิภาพ

พุทธปรัชญาจึงทำหน้าที่เสนอทางออกผ่านอุปมาเรื่อง “แพ” (The Raft Metaphor) ซึ่ง ระบุว่าระบบปัญญาและพุทธธรรมมิใช่สัจธรรมสัมบูรณ์ (Dogma) ทว่าคือเครื่องมือทางปัญญาชั่วคราว (Provisional Epistemic Tools) สำหรับการเปลี่ยนผ่านเชิงสภาวะ (Thai Tipiṭaka, Vol. 12, pp. 260–265) ปฏิบัติการนี้ต้องการสิ่งที่เรียกว่าความยืดหยุ่นในการรู้คิด (Meta-cognitive Resilience) เพื่อสละละวางโครงสร้างการรับรู้เดิมและปรับจูนระบบประสาทสัมผัสเข้าสู่ระนาบความจริงใหม่ โดย มุ่งหมายให้เป็นหัวใจของจริยศาสตร์อวกาศที่ข้ามพ้นมายาคติแบบมนุษย์นิยมที่ยึดโลกเป็นศูนย์กลาง

2. สภาวะรอยต่อเชิงภววิทยาและวิกฤตการณ์แห่งอัตตา

สภาวะของผู้ตั้งถิ่นฐานบนดวงจันทร์คือการตกอยู่ในสภาวะรอยต่อเชิงภววิทยา (Ontological Liminality) ซึ่ง เป็นภาวะที่มนุษย์ก้าวพ้นสถานะประชากรโลกแต่ยังไม่สามารถนิยามภววิทยาใหม่ได้อย่างสมบูรณ์ วิกฤตการณ์นี้ส่งผลให้เกิดสภาวะรอยร้าวในโครงสร้างของอัตตา (Ego Rupture) อัน เนื่องจากการขาดนิเวศวิทยาทางธรรมชาติคอย ค้ำยันความเป็นตัวตน

อย่างไรก็ตาม การเผชิญหน้ากับวิกฤตดังกล่าวสามารถบริหารจัดการได้ด้วย หลักปฏิจางสมุปบาท (Dependent Origination) ซึ่ง ทำหน้าที่เป็นยุทธศาสตร์ทางตรรกะ (Logical Strategy) ในการนิยามความสัมพันธ์เชิงโครงสร้างใหม่ โดย มองมนุษย์ในฐานะ ส่วนหนึ่งของระบบเหตุปัจจัยอวกาศที่เกี่ยวพันกัน (Conditionality) ตามนัยของ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต) (Phra Brahmagunabhorn (P.A. Payutto)) (2012) การ ทำความเข้าใจความเชื่อมโยงนี้คือปฏิบัติการขัดขึ้นทางภววิทยา (Ontological Resistance) ต่อภาวะแปลกแยกและการสูญเสียอำนาจปกครองตนเอง อัน จะนำไปสู่การเปลี่ยนผ่าน สถานะของมนุษย์สู่การเป็นผู้แปรผันเชิงตื่นรู้ (Mindful Mutant) ที่ดำรงอยู่อย่างมีอธิปไตย ทางปัญญาท่ามกลางสุญญากาศของจักรวาลอย่างแท้จริง

องค์ความรู้และข้อเสนอทางปรัชญา

จากการวิเคราะห์และวิพากษ์เชิงโครงสร้างนำไปสู่การสถาปนาแนวคิดกรรมเชิง มโนทัศน์ที่เรียกว่า “ต้นแบบตรรกะแห่งการนำพาเพื่ออสรภาพทางปัญญาในอวกาศ” (Cosmic Navigational Logic Model) ซึ่ง เป็นกรอบการมองใหม่ (New Paradigm) ที่บูรณาการระหว่างพุทธจริยศาสตร์และจริยศาสตร์อวกาศสมัยใหม่เข้าด้วยกัน โดย มีมิติสำคัญ ในการเปลี่ยนผ่านภววิทยาของมนุษย์บนพรมแดนใหม่ที่สามารถจำแนกออกเป็นรายละเอียดเชิงลึก ดังนี้:

1. ปฏิบัติการจัดการผัสสะและเสถียรภาพทางภววิทยา (Sensory Management and Ontological Stability)

มโนทัศน์เรื่องการบริหารจัดการผัสสะ (Senses Management) ถูกนำเสนอ ในฐานะกลไกหลักในการรักษาอธิปไตยทางจิตวิญญาณ (Spiritual Autonomy) ซึ่ง ปรากฏ

ชัดในสภาวะที่มนุษย์ต้องดำรงอยู่ภายใต้ส่วนต่อขยายทางเทคโนโลยี (Prosthetic Technology) เช่น ชุดอวกาศและระบบประคองชีพ อัน ส่งผลให้เกิดภาวะแปลกแยกทางผัสสะ (Sensory Alienation) อย่างไม่อาจหลีกเลี่ยงได้ ปฏิบัติการนี้จะทำงานผ่านกระบวนการโยนิโสมนสิการเพื่อสร้างตัวกรองเชิงหน้าที่ (Functional Filter) โดย มุ่งเน้นการจัดระเบียบความสัมพันธ์ระหว่างกายและจิตให้มีความยืดหยุ่นเพียงพอที่จะดำรงอยู่ได้ภายใต้ความผันแปรของเงื่อนไขทางกายภาพนอกโลก ซึ่ง การรักษาเสถียรภาพนี้มีไว้เพื่องานทำสมาธิแบบจารีต ทว่าคือการปรับปรุงระบบประสาทสัมผัสเข้ากับภววิทยาเชิงพิภพใหม่ (New Cosmic Ontology) เพื่อป้องกันสภาวะอัมพาตเชิงหน้าที่ของจิตสำนึก

2. ยุทธศาสตร์อารามสร้างสุขเชิงปัญญาและจริยธรรมอวกาศสากล (Epistemic Monasteries and Universal Cosmic Ethics)

นัยเชิงปฏิบัติการนำไปสู่ข้อเสนอเชิงยุทธศาสตร์เกี่ยวกับการสถาปนา “อารามสร้างสุขเชิงปัญญา” (Epistemic Monasteries) ซึ่ง มิใช่การสร้างศาสนสถานทางกายภาพในรูปแบบเดิม ทว่าคือการออกแบบ “ระบบนิเวศการเรียนรู้เชิงภววิทยา” (Ontological Learning Ecology) โดย มีเป้าหมายเพื่อสร้างความยืดหยุ่นในการรู้คิด (Meta-cognitive Resilience) ให้แก่ผู้ตั้งถิ่นฐาน ระบบนิเวศนี้จะทำหน้าที่เป็นพื้นที่สำหรับการฝึกฝนปฏิบัติการทางจริยศาสตร์ อัน จะนำไปสู่การอุบัติขึ้นของจริยธรรมอวกาศสากล (Universal Cosmic Ethics) ซึ่ง มีหน้าที่สำคัญในการยับยั้งเจตจำนงในการครอบงำหรือการรุกรานทรัพยากรบนดาวเคราะห์อื่นในลักษณะอาณานิคมเชิงอำนาจ (Colonial Power) โดย นัยนี้ พุทธจริยศาสตร์จึงเปลี่ยนสถานะจากระบบความเชื่อเฉพาะกลุ่มสู่การเป็นฐานรากของกฎบัตรจริยธรรมสากลข้ามพิภพ อัน สอดคล้องกับหลักปฏิจางสมุปาบาทที่มองเห็นความเชื่อมโยงเชิงโครงสร้างของสรรพสิ่งในระดับจักรวาล

3. ชีวการเมืองนอกโลกและการขยายตัวของสติในพื้นที่เสมือน (Extraterrestrial Biopolitics and Virtual Sati)

ในระดับมหภาค องค์ความรู้นี้ได้เปิดพรมแดนใหม่ไปสู่การวิจัยเชิงปรัชญาว่าด้วย “ชีวการเมืองนอกโลก” (Extraterrestrial Biopolitics) ซึ่ง มุ่งสำรวจความสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่างเทคโนโลยีที่ควบคุมเงื่อนไขการรอดชีวิตและการรักษาเสรีภาพภายในของมนุษย์อวกาศ อัน เป็นสภาวะที่การดำรงอยู่ทั้งหมดถูกกำกับด้วยระบบดิจิทัลและกลไก

จักรกล โดย ข้อเสนอที่ยังครอบคลุมถึงการศึกษาปฏิบัติการของสติในโลกเสมือน (Virtual Reality) ซึ่ง เป็นพื้นที่ประคองชีพทางจิตใจที่ผู้ตั้งถิ่นฐานต้องเผชิญเป็นเวลายาวนาน นวัตกรรมเชิงมนทัศน์นี้จะทำหน้าที่เป็น “สมอทางภววิทยา” (Ontological Anchor) ที่ช่วยให้มนุษย์สามารถรักษาความเป็นประธาน (Subjectivity) ไว้ได้ท่ามกลางกระแสการเปลี่ยนผ่านสู่มิติหลังมนุษยนิยม (Post-humanism) อัน จะเป็นการรับประกันว่าการขยายพรมแดนของอารยธรรมมนุษย์ในครั้งนี้จะมีใช่เพียงการย้ายพื้นที่ความทุกข์ระทมเดิมไปสู่พรมแดนใหม่ ทว่าคือการสถาปนาสันติภาพที่ยั่งยืนบนรากฐานของอธิปไตยทางปัญญาอย่างแท้จริง

COSMIC NAVIGATIONAL LOGIC MODEL

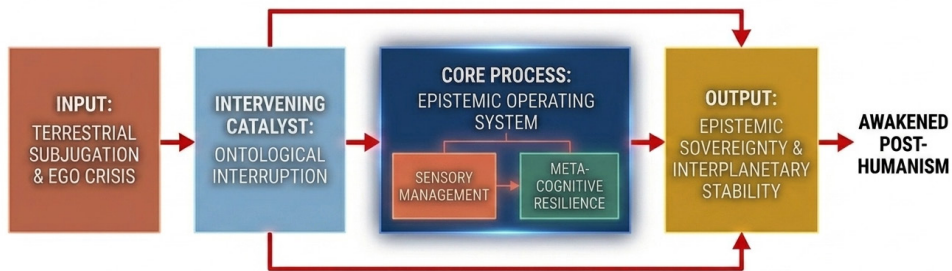

Figure 1: The Cosmic Navigational Logic Model:

Illustrating the ontological transition from terrestrial subjugation to awakened post-humanism through the Epistemic Operating System.

ภาพแสดงแผนผังแนวคิด (Conceptual Framework) ของ “ต้นแบบตรรกะแห่งการนำพาเพื่ออิสรภาพทางปัญญาในอวกาศ” (Cosmic Navigational Logic Model) ซึ่งเป็นกระบวนการเชิงโครงสร้างแบบ จากซ้ายไปขวา (Linear Flow) โดยมีรายละเอียดของแต่ละมิติดังนี้

1. **เหตุปัจจัยนำเข้า (Input):** แสดงถึงสถานะเริ่มต้นของมนุษย์ที่ยังถูกจองจำด้วยกรอบคิดเชิงพิภพ (Terrestrial Paradigm) และความยึดติดในตัวตน (Ego-centricity) ซึ่งเป็นอุปสรรคสำคัญในการข้ามพ้นพรมแดนสู่ภววิทยาใหม่

2. **ตัวเร่งปฏิกิริยาแทรกแซง (Intervening Catalyst):** เป็นขั้นสำคัญที่ทำให้หน้าที่ “ขัดจังหวะ” (Interrupt) กระบวนทัศน์เดิม ผ่านปฏิบัติการทางจิต (เช่น โยนิโสมนสิการ) เพื่อสร้างช่องว่างให้เกิดการตระหนักรู้ใหม่

3. **กระบวนการหลัก (Core Process):** ถือเป็นหัวใจของโมเดล ซึ่งเปรียบเสมือนระบบปฏิบัติการ (OS) ใหม่ ของจิตสำนึก ประกอบด้วย 2 ฟังก์ชันย่อยที่ทำงานประสานกัน

3.1 **การจัดการโครงสร้างผัสสะ (Sensory Management):** การบริหารจัดการ Sensory Input ภายใต้งานไขส่วนต่อขยายทางเทคโนโลยี เพื่อรักษาอธิปไตยทางจิตวิญญาณ

3.2 **ความยืดหยุ่นในการรู้คิด (Meta-cognitive Resilience):** การสร้างระบบนิเวศการเรียนรู้เชิงภววิทยา เพื่อสร้างภูมิคุ้มกันในการรู้คิดให้กับผู้ตั้งถิ่นฐานในอวกาศ

4. **ผลผลิต (Output):** เป็นผลลัพธ์ที่ได้จากการทำงานของระบบ OS ใหม่ ซึ่งก่อให้เกิดอธิปไตยในการรู้คิดและความมั่นคงทางจริยธรรมในระดับสากลจักรวาล

5. **เป้าหมายสูงสุด (Ultimate Horizon):** จุดหมายปลายทางที่ปรากฏเป็นเส้นขอบฟ้าอันเจิดจ้า แสดงถึงการดำรงอยู่ของอารยธรรมมนุษย์ในพรมแดนใหม่ที่ก้าวข้ามความเป็นมนุษย์แบบเดิมสู่สถานะที่เปี่ยมด้วยความตื่นรู้และสันติภาพอย่างยั่งยืน

การสังเคราะห์มิติต่าง ๆ ของ “ต้นแบบตรรกะแห่งการนำพาเพื่ออิสรภาพทางปัญญาในอวกาศ” (Cosmic Navigational Logic Model) แสดงให้เห็นถึงการเปลี่ยนผ่านเชิงกระบวนทัศน์จากการมองศาสนาพุทธในฐานะจารีตประเพณี สู่การเป็น “ระบบปฏิบัติการเชิงภววิทยา” (Ontological Operating System) ที่ขาดเสียมิได้ในการข้ามพ้นพรมแดนโลกย์ ซึ่ง พลังทางปัญญาของตัวแบบนี้ได้จำกัดอยู่เพียงการแก้ปัญหาสุขาพจิตรายบุคคล ทว่าคือการวางรากฐาน “อธิปไตยทางปัญญา” (Epistemic Sovereignty) ให้แก่อารยธรรมมนุษย์ในระดับสากลจักรวาล โดย การบูรณาการระหว่างปฏิบัติการแห่งสติและจริยธรรมข้ามพิภพจะทำหน้าที่เป็นกลไกป้องกันสถานะสุญญากาศทางจริยธรรม (Eth-

ical Vacuum) อัน มักติดตามมาพร้อมกับความก้าวหน้าทางเทคโนโลยีที่ปราศจากฐานรากทางจิตวิญญาณ

ดังนั้น องค์ความรู้นี้จึงสถาปนาให้เห็นว่าความอยู่รอดของมนุษย์บนดวงจันทร์มิได้ขึ้นอยู่กับเพียงความสมบูรณ์ของระบบประคองชีพเชิงวิศวกรรมเท่านั้น ทว่าคือความสามารถในการรักษาเสถียรภาพของความตระหนักรู้ท่ามกลางสภาวะรอยต่อเชิงภววิทยา ซึ่ง การใช้พุทธธรรมในฐานะเทคโนโลยีของตนเองจะกลายเป็นตัวแปรตัดสิน (Decisive Factor) ในการกำหนดทิศทางของเผ่าพันธุ์มนุษย์ โดย มุ่งหมายให้เป็นการเปลี่ยนผ่านสู่มิติหลังมนุษย์นิยมอย่างทรงพลัง อัน จะเป็นเครื่องค้ำประกันความมั่นคงทางจิตวิญญาณ (Ontological Security) และเสถียรภาพที่แท้จริงในดินแดนไร้ศูนย์กลางแห่งนี้

สรุป

การขยายตัวของอารยธรรมมนุษย์สู่ดวงจันทร์ตามที่ปรากฏในการวิเคราะห์นี้มีใช่เป็นเพียงยุทธศาสตร์การตั้งถิ่นฐานในเชิงกายภาพ ทว่าคือกระบวนการสร้างความแตกหักเชิงภววิทยา (Ontological Rupture) ซึ่ง บีบคั้นให้มนุษย์ต้องเผชิญกับขีดจำกัดของเหตุผลและระบบการรับรู้แบบเดิมอิงฐานโลก โดย การสูญเสียนิเวศวิทยาโลกคอยกำกับตัวตนได้นำไปสู่วิกฤตการณ์แห่งอัตตาและสภาวะรอยต่อ (Liminality) อัน ท้าทายต่ออำนาจการปกครองตนเองของมนุษย์ในพรมแดนใหม่ งานวิจัยชิ้นนี้ยืนยันว่าพุทธปรัชญาในฐานะเทคโนโลยีทางปัญญา (Intellectual Technology) ทำหน้าที่เป็นระบบประคองชีพเชิงปัญญา (Epistemic Life Support System) ที่ขาดเสียมิได้ในการจัดการความแปรปรวนทางจิตวิญญาณ ซึ่ง การใช้หลักปฏิจจสมุปบาทเพื่อยุติความสัมพันธ์ใหม่ท่ามกลางสุญญากาศ จะกลายเป็นกุญแจสำคัญในการสถาปนาเสถียรภาพทางภววิทยาให้แก่ผู้เปลี่ยนผ่านเชิงเผ่าพันธุ์ในระดับจักรวาล

การสังเคราะห์ผ่าน “ต้นแบบตรรกะแห่งการนำพาเพื่ออิสรภาพทางปัญญาในอวกาศ” (Cosmic Navigational Logic Model) แสดงให้เห็นว่า ชัยชนะเหนือพรมแดนอวกาศที่แท้จริงมิใช่การปัดป้องหรือการอ้างอธิปไตยเหนือดินแดน ทว่าคือการเรียกคืนอธิปไตยทางปัญญา (Epistemic Sovereignty) ผ่านปฏิบัติการทางจริยศาสตร์ที่เข้มข้น โดย การเปลี่ยนผ่านจากสถานะ “ผู้รุกรานเชิงอาณานิคม” สู่การเป็น “ผู้แปรผันเชิงต้นรู้”

(Mindful Mutant) จะทำหน้าที่เป็นเกราะคุ้มกันเชิงภววิทยาต่อสภาวะแปลกแยกทางผัสสะในพื้นที่สูญญากาศ อัน จะนำไปสู่การอุบัติขึ้นของจริยธรรมอวกาศสากล ซึ่ง มีรากฐานอยู่บนหลักอหิงสาและความรับผิดชอบข้ามเผ่าพันธุ์ พุทธธรรมในบริบทนี้จึงก้าวพ้นจากความเป็นลัทธิความเชื่อสู่การเป็น “ระบบปฏิบัติการเชิงภววิทยา” (Ontological Operating System) ที่สามารถประยุกต์ใช้ได้ในทุกเงื่อนไขของเอกภพ โดย มุ่งหมายให้เกิดดุลยภาพระหว่างความก้าวหน้าทางเทคโนโลยีและเสรีภาพภายในอย่างยั่งยืน

ท้ายที่สุด คือการย้ำเตือนว่า สภาพแวดล้อมที่ทารุณบนดวงจันทร์ทำหน้าที่เป็น “กระจกเงาเชิงภววิทยา” ที่ สะท้อนให้เห็นว่ามนุษย์ไม่สามารถดำรงอยู่ได้ด้วยเพียงตัวเลขเชิงวิศวกรรมหรือทรัพยากรทางวัตถุเพียงอย่างเดียว ทว่าต้องอาศัย “สถาปัตยกรรมทางปัญญา” ที่มั่นคงพอจะข้ามพ้นมายาคติแห่งอัตตาธิปไตยแบบเดิม อัน จะเป็นการสถาปนารายธรรมมนุษย์ในมิติหลังมนุษย์นิยม (Post-humanism) ที่ สมบูรณ์แบบที่สุด ซึ่ง การมีอยู่ของพุทธปรัชญาบนดวงจันทร์จะมีใช้การขยายอาณานิคมทางศาสนา ทว่าคือการวางรากฐานของความมั่นคงทางจิตวิญญาณ (Ontological Security) โดย มุ่งเน้นการสร้าง “สังฆะแห่งจักรวาล” ที่ปราศจากขอบเขตพรมแดนรัฐชาติ อัน เป็นหลักประกันว่าก้าวต่อไปของมนุษยชาติในห้วงอวกาศ จะเป็นก้าวที่เปี่ยมไปด้วยสติปัญญาและสันติภาพข้ามพิภพอย่างนิรันดร์

References

- Dewey, J. (1938). *Logic: The theory of inquiry*. Henry Holt and Company.
- Hawking, S. (2019). *Brief answers to the big questions*. Bear Publishing.
- Kant, I. (1998). *Critique of pure reason* (P. Guyer & A. W. Wood, Eds. & Trans.). Cambridge University Press. (Original work published 1781).
- Mahachulalongkornrajavidyalaya University. (1996). *Thai Tipiṭaka (Mahachulalongkornrajavidyalaya Edition)*. Mahachulalongkornrajavidyalaya University Press.
- National Aeronautics and Space Administration. (2026). *Join the Artemis mission to the Moon*. <https://www3.nasa.gov/send-your-name-with-artemis/>

- Phra Brahmagunabhorn (P.A. Payutto). (2012). *Buddhadhamma: The laws of nature and their benefits to life*. Mahachulalongkornrajavidyalaya University Press.
- Phra Dhammakosacariya (Buddhadasa Bhikkhu). (2005). *Anapanasati: Mindfulness with breathing*. Dhammasapa.
- Promta, S. (2003). *Man and religion*. Siam Publishing House.
- Vance, A. (2015). *Elon Musk: Tesla, SpaceX, and the quest for a fantastic future*. Ecco.

ภาวะผู้นำเชิงศีลธรรมของพระอุปัชฌาย์ในยุคดิจิทัล:
การวิเคราะห์เชิงพุทธปรัชญาว่าด้วยอำนาจ
การกำกับดูแล และความรับผิดชอบ

Moral Leadership of Buddhist Preceptors in the Digital Age:
A Buddhist Philosophical Analysis of Power,
Governance, and Responsibility

พระมหารัชชานนท์ สาสนากิตติ คำแสน

Phramaha Ratchanont Sasnakitti Khamseen

นักวิชาการอิสระ

Independent Scholar

Corresponding Author, E-mail: greenratchanon22@gmail.com

บทคัดย่อ

บทความนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อวิพากษ์และรื้อสร้างกระบวนทัศน์เกี่ยวกับบทบาทของพระอุปัชฌาย์ในบริบทสังคมดิจิทัล โดยเปลี่ยนจุดเน้นจากการบรรยายหน้าที่เชิงบริหารจัดการตามจารีต ไปสู่การวิเคราะห์เชิงพุทธปรัชญา ว่าด้วยกลไกการผลิตสร้างตัวตนท่ามกลางวิกฤตการณ์แห่งอำนาจเชิงศีลธรรมและความสั่นไหวของอัตลักษณ์บนโลกออนไลน์ที่ส่งผลกระทบต่อสภาวะการมีอยู่ของสมณเพศ การศึกษานี้ประยุกต์ใช้กรอบแนวคิดเทคโนโลยีของตนเองเพื่อสำรวจปฏิบัติการของพระอุปัชฌาย์ในการเป็นผู้พิทักษ์พื้นที่ทางจริยธรรม ผลการวิเคราะห์ชี้ให้เห็นว่าพระอุปัชฌาย์มิได้ทำหน้าที่เพียงผู้คัดกรองกฤตบุตร์เข้าสู่ระบบนิเวศของสงฆ์ ทว่าคือผู้อำนวยการจัดการความรู้เชิงภววิทยาที่ต้องบริหารจัดการสภาวะรอยต่อระหว่างโลกแห่งความเป็นจริงและโลกเสมือน เพื่อป้องกันภาวะจำยอมทางปัญญาที่อาจเกิดขึ้นจากการเสพติดสื่อดิจิทัล

ข้อค้นพบคือการประยุกต์ใช้พระวินัยในฐานะระบบปฏิบัติการดิจิทัลทำหน้าที่เป็นเครื่องมือในการจัดระเบียบความปรารถนาผ่านกระบวนการชี้แนะและการเฝ้า

สังเกตการณ์เชิงสร้างสรรค์ นำไปสู่การสังเคราะห์องค์ความรู้ในฐานะต้นแบบตรรกะแห่งการนำพาเชิงจริยธรรมดิจิทัล ซึ่งนวัตกรรมทางความคิดนี้จะทำหน้าที่เป็นรากฐานสำคัญในการสถาปนาอธิปไตยทางปัญญาให้แก่พระนวกะ ช่วยให้ผู้สามารถดำรงตนอยู่เหนือกระแสบริโภคนิยมทางข้อมูลข่าวสารได้อย่างมีเสถียรภาพ บทสรุปของบทความเน้นย้ำว่าการสถาปนาภาวะผู้นำเชิงศีลธรรมของพระอุปัชฌาย์คือการสร้างสถาปัตยกรรมทางปัญญาที่เปลี่ยนผ่านสถานะจากการใช้อำนาจบังคับเชิงบรรทัดฐาน ไปสู่การสร้างเงื่อนไขแห่งเสรีภาพภายใต้ระเบียบวินัย อันเป็นหัวใจสำคัญของการรักษาความศักดิ์สิทธิ์และความยั่งยืนของสถาบันสงฆ์ในมิติหลังมนุษยนิยม

คำสำคัญ: ภาวะผู้นำเชิงศีลธรรม, เทคโนโลยีของตนเอง, การกำกับดูแล, สภาวะรอยต่อ, อธิปไตยทางปัญญา

Abstract

This academic article aims to critique and deconstruct the paradigm surrounding the role of Buddhist preceptors (Upajjhāya) within the digital social context, shifting the focus from traditional administrative descriptions to a rigorous Buddhist philosophical analysis of the mechanisms of self-formation. Amidst the crisis of moral authority and the fluidity of digital identities affecting the ontological state of the monkhood, this study employs the conceptual framework of “Technologies of the Self” to investigate the preceptor’s role as a guardian of the ethical space. The analysis reveals that preceptors do not merely function as gatekeepers screening candidates for the Sangha; rather, they serve as “Ontological Knowledge Managers” facilitating the transition between physical and virtual realms to prevent the cognitive subjugation caused by digital addiction.

The key finding asserts that the strategic application of Monastic Discipline (Vinaya) as a “Digital Operating System” functions as a mechanism

for ordering desire through sophisticated mentoring and monitoring processes. This leads to the synthesis of a new theoretical framework: the “Digital Moral Navigational Logic Model.” This intellectual innovation serves as a foundational pillar for establishing “Epistemic Sovereignty” for newly ordained monks, enabling them to maintain ontological stability amidst the overwhelming tides of informational consumerism. Ultimately, the article concludes that the re-establishment of the preceptor’s moral leadership constitutes the formation of a “Cognitive Architecture” that transitions from normative coercion to the creation of conditions for internal freedom. This transformation is essential for preserving the sanctity and sustainability of the monastic institution within a post-human dimension.

Keywords: Moral Leadership, Technologies of the Self, Governance, Liminality, Epistemic Sovereignty

บทนำ

ท่ามกลางกระแสการเปลี่ยนผ่านสู่ยุคดิจิทัล (Digital Transformation) อารยธรรมมนุษย์กำลังเผชิญกับสิ่งที่เรียกว่า “ความเหลวไหลเชิงอัตลักษณ์” (Identity Fluidity) ซึ่ง สั่นคลอนรากฐานของสถาบันทางสังคมจารีตอย่างไม่เคยปรากฏมาก่อน ปรากฏการณ์ดังกล่าวส่งผลให้พื้นที่ที่ศักดิ์สิทธิ์ (Sacred Space) ของคณะสงฆ์ถูกทำลาย กำแพงกั้นแบ่งด้วยอำนาจนำของข้อมูลข่าวสาร (Informational Hegemony) อันนำไปสู่วิกฤตการณ์เชิงระบบของอำนาจนำเชิงศีลธรรม (Systemic Crisis of Moral Authority) ในพื้นที่สาธารณะดิจิทัล ซึ่ง สตีเฟน ฮอว์กิง (Stephen Hawking) (2019) ได้เคยเตือนไว้ อย่างลุ่มลึกว่า ความอยู่รอดของสถาบันทางปัญญาในอนาคตขึ้นอยู่กับความสามารถในการ “ปรับจูนเชิงมนทัศน์” เพื่อรองรับพลวัตที่ซับซ้อน (Hawking, 2019, p. 149) วิกฤตนี้มีใช่เพียงเรื่องของพฤติกรรมรายบุคคล ทว่าคือวิกฤตทางภววิทยา (Ontological Crisis) ที่มโนทัศน์เรื่อง “ความศักดิ์สิทธิ์” (Sanctity) ของสมณเพศถูกท้าทายด้วยวาทกรรมแห่งความโปร่งใสและการตรวจสอบในโลกออนไลน์

ในบริบทของพุทธจริยศาสตร์ บทบาทของพระอุปัชฌาย์ (Upajjhāya) จึงต้องได้รับการรื้อสร้าง (Deconstruct) จากเดิมที่เป็นเพียง “ผู้พิทักษ์ประตูตามจารีต” (Traditional Gatekeeper) ไปสู่การเป็น “ผู้อำนวยการจัดการความรู้เชิงภววิทยา” (Ontological Knowledge Facilitator) ปฏิบัติการนี้สอดคล้องกับแนวคิดเครื่องมือนิยม (Instrumentalism) ของ จอห์น ดิวอี้ (John Dewey) (1938) ซึ่ง มองว่าจริยธรรมและระเบียบวินัยมิใช่สัจธรรมที่หยุดนิ่ง ทว่าคือ “เครื่องมือทางปัญญา” (Intellectual Tools) สำหรับการจัดการสถานการณ์ปัญหา (Problematic Situations) (Dewey, 1938) พระวินัยในทัศนะของ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) (Phra Brahmagunabhorn (P.A. Payutto)) (2012) จึงทำหน้าที่เป็นระบบปฏิบัติการ (Operating System) ที่มุ่งเน้นการใช้ปัญญาจัดระเบียบชีวิตให้สอดคล้องกับกฎธรรมชาติท่ามกลางความเปลี่ยนแปลง (Phra Brahmagunabhorn (P.A. Payutto), 2012) การที่พระอุปัชฌาย์ต้องเผชิญหน้ากับพระนวกะในยุคดิจิทัลจึงมิใช่เพียงการถ่ายทอดพิธีกรรม ทว่าคือการติดตั้ง “ภูมิคุ้มกันเชิงญาณวิทยา” เพื่อป้องกันภาวะจำยอมทางปัญญา (Intellectual Subjugation) ต่อกระแสบริโภคนิยมดิจิทัล

ยิ่งไปกว่านั้น ปฏิบัติการของพระอุปัชฌาย์ยังสามารถวิเคราะห์ได้ผ่านกรอบคิด “เทคโนโลยีของตนเอง” (Technologies of the Self) ของ มิเชล ฟูโกต์ (Michel Foucault) (1988) ซึ่ง อธิบายถึงปฏิบัติการที่ปัจเจกใช้ขัดเกลาร่างกายและจิตวิญญาณเพื่อยกระดับสถานะเชิงภววิทยา (Foucault, 1988) การคัดกรองและฝึกฝนกุลบุตรตามนัยของพระไตรปิฎก (Thai Tipiṭaka) จึงทำหน้าที่เป็นกลไกเชิงหน้าที่ในการสร้าง “พื้นที่ว่างเชิงจริยธรรม” (Ethical Space) ระหว่างโลกแห่งความเป็นจริงและโลกเสมือน (Thai Tipiṭaka, Vol. 2, pp. 120–125) โดย การมี “กัลยาณมิตร” ในฐานะผู้ชี้แนะทางปัญญา (Mentor) และการทำหน้าที่เฝ้าสังเกตการณ์ (Monitoring) มิใช่การสอดแนมเพื่อใช้อำนาจกดขี่ ทว่าคือการประคองภาวะรอยต่อ (Liminality) ของผู้บวชใหม่ไม่ให้สูญเสียสถานะความเป็นประธาน (Subjectivity) ท่ามกลางความเว้งว้างของพื้นที่ไซเบอร์ อันมักติดตามมาด้วยภาวะแปลกแยกทางจิตวิญญาณ

บทความนี้จึงมุ่งไต่สวนเชิงปรัชญา (Interrogate) ว่า ภาวะผู้นำเชิงศีลธรรมของพระอุปัชฌาย์จะสามารถสถาปนา “สถาปัตยกรรมทางปัญญา” (Cognitive Architecture) เพื่อจัดการกับวิกฤตความหมายในสังคมดิจิทัลได้อย่างไร? โดย จะทำการวิเคราะห์ผ่านกระบวนการวิภาษวิธี (Dialectics) ระหว่างความลื่นไหลของอัตลักษณ์บนโลกออนไลน์และระเบียบวินัยภายในของพุทธจริยศาสตร์ เพื่อชี้ให้เห็นว่าการกำกับดูแลที่สมบูรณ์คือ

การสร้างเงื่อนไขแห่งอธิปไตยทางปัญญา (Epistemic Sovereignty) อัน จะเป็นเครื่องค้ำประกันความยั่งยืนของสมณธรรมในโลกสมัยใหม่ได้อย่างทรงพลังและแหลมคมเกินกว่าที่กรอบคิดเชิงบริหารจัดการทั่วไปจะเข้าถึงได้

เนื้อเรื่อง

มิติความหมายและการจัดการอำนาจนำเชิงศีลธรรม

การพิจารณาบทบาทของพระอุปัชฌาย์ในยุคดิจิทัลจำเป็นต้องก้าวข้ามการมองหน้าที่เชิงบริหารจัดการในระดับพื้นผิว (Superficial Management) ไปสู่การวิเคราะห์ในฐานปฏิบัติการทางจริยศาสตร์ (Ethical Praxis) ซึ่ง มุ่งเน้นการจัดระเบียบโครงสร้างแห่งความปรารถนาและอัตลักษณ์ของพระนวกะท่ามกลางความผันแปรของโลกเสมือน การศึกษานี้จึงจำแนกมิติการวิเคราะห์ออกเป็น 3 ประเด็นหลัก ดังรายละเอียดต่อไปนี้:

1. ศัญศาสตร์ของพื้นที่รอยต่อและอำนาจการคัดกรอง

การคัดกรองกัลบุตรมิใช่เพียงขั้นตอนทางระเบียบพิธีกรรม ทว่าคือปฏิบัติการเชิงสัญศาสตร์ (Semiotic Praxis) ที่ ทำหน้าที่นิยามพรมแดนระหว่าง “พื้นที่ศักดิ์สิทธิ์” (Sacred Space) และ “พื้นที่ทางโลก” (Profane Space) อัน กำลังถูกทำให้พร่าเลือนด้วยความโปร่งใสแบบล้นเกินในโลกดิจิทัล (Hyper-transparency) ซึ่ง จอร์โจ อากัมเบน (Giorgio Agamben) (1998) ได้วิพากษ์ไว้เกี่ยวกับสถานะของ “ชีวิตที่ศักดิ์สิทธิ์” (Homo Sacer) ในฐานะชีวิตที่ถูกแยกออกจากระเบียบทางกฎหมายปกติเพื่อสถาปนาอำนาจอธิปไตย (Agamben, 1998) ในมิตินี้ พระอุปัชฌาย์จึงทำหน้าที่เป็นผู้กำหนด “ข้อยกเว้นเชิงภววิทยา” (Ontological Exception) ให้แก่พระนวกะ โดย การคัดกรองตามหลักพระวินัยใน พระไตรปิฎก (Thai Tipitaka) มิใช่การกีดกันบุคคล ทว่าคือการติดตั้งรหัสพันธุกรรมทางจิตวิญญาณเพื่อป้องกันการแทรกซึมของค่านิยมบริโภคนิยม (Thai Tipitaka, Vol. 4, pp. 123-130) การคัดกรองจึงคือการสร้าง “พื้นที่ว่างเชิงจริยธรรม” ที่ ยกระดับสถานะของมนุษย์สู่สมณเพศ อัน เป็นสถานะที่ต้องเป็นอิสระจากการถูกลดทอนคุณค่าโดยชีวอำนาจดิจิทัล (Digital Biopower)

2. พระวินัยในฐานะระบบปฏิบัติการเชิงตรรกะ

มุ่งวิเคราะห์พระวินัยในฐานะ “อัลกอริทึมแห่งสติ” (Algorithm of Mindfulness) ซึ่งทำหน้าที่จัดระเบียบความปรารถนา (Ordering Desire) ของพระนวกะผ่าน

กระบวนการฝังรหัสวินัย (Disciplinary Encoding) ปฏิบัติการนี้สอดคล้องกับข้อเสนอของ จิลส์ เดอเลอซ (Gilles Deleuze) (1992) เกี่ยวกับ “สังคมแห่งการควบคุม” (Societies of Control) ซึ่ง อำนาจมิได้ทำงานผ่านการจองจำในพื้นที่ปิดอีกต่อไป ทว่าทำงานผ่านระบบเครือข่ายและการเฝ้าสังเกตการณ์ที่ลื่นไหล (Deleuze, 1992) พระอุปัชฌาย์จึงต้องปรับเปลี่ยนสถานะจากผู้คุมกฎจารีตไปสู่การเป็น “ผู้อำนวยการจัดการความรู้เชิงภววิทยา” โดยใช้พระวินัยเป็นเครื่องมือแทรกแซง (Intervention Device) เพื่อทำลายวงจรของ “ตัณหาดิจิทัล” (Digital Craving) ซึ่ง มักกระตุ้นให้เกิดการสำแดงอัตตา (Self-expression) ที่เกินพอติดบนโลกออนไลน์ ปฏิบัติการนี้สอดคล้องกับแนวคิด “ประสบการณ์บริสุทธิ์” (Pure Experience) ของ คิตาโร นิชิตะ (Kitaro Nishida) นักปรัชญาตะวันออก ที่ มองว่าปัญญาจะอุบัติขึ้นเมื่อประธานสามารถก้าวข้ามการแบ่งแยกตนเองออกจากความจริงแท้ผ่านปฏิบัติการณ์ที่ตื่นรู้ (Nishida, 1911/1990) พระอุปัชฌาย์จึงต้องทำหน้าที่ปรับจูนระบบการรับรู้ของศิษย์ อัน จะเป็นรากฐานของอธิปไตยทางปัญญา (Epistemic Sovereignty) ที่มั่นคง

3. วิชาวิธีของการเฝ้าสังเกตการณ์และภาวะผู้นำเชิงศีลธรรม

การสำรวจ “ภาวะย้อนแย้งของการกำกับดูแล” (The Paradox of Oversight) ในยุคที่โซเชี่ยลมีเดียทำหน้าที่เป็น “พานอปัตติคอนดิจิทัล” (Digital Panopticon) ซึ่ง พฤติกรรมของสงฆ์ถูกตรวจสอบด้วยสายตาของมหาชนอย่างเบ็ดเสร็จ บยุง-ชุล ฮัน (Byung-Chul Han) (2015) วิพากษ์สถานะนี้ว่าเป็น “สังคมแห่งความโปร่งใส” (The Transparency Society) ที่ บีบคั้นให้มนุษย์สูญเสียมิติด้านในและกลายเป็นเพียงวัตถุของการมองเห็น (Han, 2015) ภาวะผู้นำเชิงศีลธรรมของพระอุปัชฌาย์ในมิตินี้จึงมิใช่การใช้กลไก การเฝ้าสังเกตการณ์เชิงสร้างสรรค์ (Monitoring) เพื่อการจับผิดเชิงวินัยเทคนิค ทว่าคือการสถาปนา “ระบบประคองชีพเชิงปัญญา” (Epistemic Life Support) ซึ่ง สมภาร พรหมทา (Somporn Promta) ได้ชี้ให้เห็นว่าจริยธรรมที่แท้จริงต้องตั้งอยู่บนเจตจำนงที่รับผิดชอบ ต่อกฎธรรมชาติและกฎหมายสงฆ์อย่างเป็นเอกภาพ (Promta, 2003)

การทำหน้าที่เป็น ผู้ชี้แนะทางปัญญา (Mentor) ในฐานะกัลยาณมิตรจึงคือ ปฏิบัติการ “ขัดขึ้นทางภววิทยา” (Ontological Resistance) ต่อภาวะแปลกแยกทางจิตวิญญาณ (Spiritual Alienation) ซึ่ง พระนวกะมักเผชิญเมื่ออัตลักษณ์ออนไลน์ปะทะกับวินัยของสมณเพศ พระอุปัชฌาย์ต้องสร้าง “สถาปัตยกรรมทางปัญญา” ที่ เอื้อให้ศิษย์สามารถพิจารณาเท่าทันการปรุงแต่งของสัญญาะบนโลกออนไลน์ อัน จะนำไปสู่การเปลี่ยน

ผ่านสถานะจากการเป็น “ทาสของข้อมูลข่าวสาร” สู่การเป็น “ประธานที่ตื่นรู้” (Awakened Subject) ตามแนวทางของ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) (Phra Brahma-gunabhorn (P.A. Payutto)) (2012) ซึ่ง เน้นย้ำว่าความหลุดพ้นคือชัยชนะของปัญญาเหนือโครงสร้างอำนาจที่จองจำจิตวิญญาณในทุกมิติของการดำรงอยู่

การวิเคราะห์และวิพากษ์แนวคิดทางปรัชญา

การวิเคราะห์บทบาทของพระอุปัชฌาย์ในพื้นที่ดิจิทัลมิใช่เพียงการประยุกต์ใช้กฎเกณฑ์จารีตเข้ากับเทคโนโลยีใหม่ ทว่าคือปฏิบัติการรื้อสร้าง (Deconstruction) มโนทัศน์เรื่อง “ตัวตน” และ “ความศักดิ์สิทธิ์” ที่ถูกทำให้กลายเป็นสินค้าในระบบทุนนิยม ข้อมูลข่าวสาร การวิพากษ์ในระนาบนี้จะสำรวจผ่านกระบวนการวิภาษวิธี (Dialectics) ระหว่างสถานะเสมือนจริงและแก่นสารเชิงภววิทยา ดังรายละเอียดต่อไปนี้

1. ภาวะจำยอมในโลกแห่งสิ่งจำลอง: วิกฤตการณ์แห่งอัตลักษณ์ของสมณเพศ (Subjugation in the World of Simulacra: The Monastic Identity Crisis)

ในสังคมดิจิทัลที่อัตลักษณ์ถูกประกอบสร้างผ่านสัญญาณและการสื่อสารที่ฉับพลัน ปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นคือการที่สมณเพศตกอยู่ภายใต้สถานะ “ความจริงล้นเกิน” (Hyper-reality) ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดเรื่องสิ่งจำลอง (Simulacra) ของฌอง โบดริยาร์ด (Jean Baudrillard) (1981) ที่ระบุไว้ในโลกสมัยใหม่ “ภาพตัวแทน” (Representation) ได้กลายเป็นความจริงที่ยิ่งกว่าความจริงแท้ (Baudrillard, 1981) เมื่อพระนวกะนำเสนอตัวตนบนพื้นที่ออนไลน์ ภาพลักษณ์ของความเป็นสงฆ์ถูกกลดทอนสถานะให้เหลือเพียงสัญญาณทางวัฒนธรรมที่สิ้นไพล่ ปราศจากรากฐานเชิงภววิทยา อันสอดคล้องกับงานวิจัยของ สมภาร พรหมตา (Somporn Promta) (2003) ที่วิพากษ์ว่าจริยธรรมในสังคมสมัยใหม่เผชิญกับวิกฤตความหมาย เมื่อมนุษย์ไม่สามารถแยกแยะระหว่างหน้าที่ตามสมมติบัญญัติและความจริงแท้ของชีวิต (Promta, 2003) ภาวะผู้นำเชิงศีลธรรมของพระอุปัชฌาย์จึงต้องทำหน้าที่เป็น “ตัวกรองเชิงญาณวิทยา” (Epistemological Filter) เพื่อนำพาผู้บวชใหม่ให้ก้าวพ้นจากกับดักของโลกแห่งสิ่งจำลองนี้ไปสู่เสรีภาพทางจิตวิญญาณ

2. เรือนจำจำลองดิจิทัลและความย้อนแย้งของการกำกับดูแล (The Digital Panopticon and the Paradox of Oversight)

ปฏิบัติการของพระอุปัชฌาย์ในการเฝ้าสังเกตการณ์เชิงสร้างสรรค์ (Monitoring) ท่ามกลางกระแสโซเชียลมีเดียถูกวิเคราะห์ในฐานะการเผชิญหน้ากับ “อำนาจที่ไร้ศูนย์กลาง” ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดเรื่องปานอปติคอน (Panopticon) ของ มิเชล ฟูโกต์ (Michel Foucault) (1977) ที่อธิบายถึงโครงสร้างอำนาจที่ทำให้บุคคลต้องควบคุมพฤติกรรมตนเองเพราะรู้สึกว่าจะถูกจ้องมองอยู่ตลอดเวลา (Foucault, 1977) ทว่าในโลกดิจิทัล สายตาที่จ้องมองมิได้มาจากหอคอยเพียงแห่งเดียว แต่มาจากมหาชนที่ทำหน้าที่เป็นผู้ตรวจสอบภายนอก อันสอดคล้องกับแนวคิดเรื่องสังคมแห่งความโปร่งใส (The Transparency Society) ของ บยุง-ชุล ฮัน (Byung-Chul Han) (2015) ที่วิจารณ์ว่าความโปร่งใสที่ล้นเกินได้ทำลาย “พื้นที่ที่ลี้ลับเชิงจริยธรรม” และเปลี่ยนมนุษย์ให้กลายเป็นเพียงวัตถุของการมองเห็น (Han, 2015)

การวิพากษ์ในมิตินี้ชี้ให้เห็นว่า หากพระอุปัชฌาย์ใช้กลไกการกำกับดูแลเพียงเพื่อตอบสนองต่อแรงกดดันทางสังคม (Social Pressure) ปฏิบัติการนั้นย่อมกลายเป็นเพียง “ความรุนแรงเชิงบรรทัดฐาน” (Normative Violence) ทว่าหากปฏิบัติการณ์นั้นสอดคล้องกับแนวคิดจริยศาสตร์แห่งความรับผิดชอบ (Ethics of Responsibility) ของ เอ็มมานูเอล เลวินาส (Emmanuel Levinas) (1969) ที่เน้นการเผชิญหน้าระหว่างประธานเพื่อความรับผิดชอบต่อผู้อื่น (Levinas, 1969) พระอุปัชฌาย์จะเปลี่ยนสถานะจากการเป็น “ผู้คุมกฎ” สู่การเป็น “กัลยาณมิตรเชิงปัญญา” ซึ่งสอดคล้องกับหลักพระวินัยใน พระไตรปิฎก (Thai Tipiṭaka) ที่ระบุว่าการขัดเลาศิษย์ต้องตั้งอยู่บนเจตจำนงในการอนุเคราะห์และพัฒนาอธิปไตยทางปัญญา (Thai Tipiṭaka, Vol. 4, pp. 125-130)

3. เทคโนโลยีของตนเองในสภาวะรอยต่อ: สถาปัตยกรรมแห่งเสรีภาพทางปัญญา (Technologies of the Self in Liminality: The Architecture of Epistemic Freedom)

ในช่วงสภาวะรอยต่อ (Liminality) ของการเปลี่ยนผ่านสถานะสู่สมณเพศ พระนวกะมักเผชิญกับสภาวะสุญญากาศเชิงอัตลักษณ์ อันสอดคล้องกับแนวคิดเรื่องสภาวะรอยต่อ (Liminal Period) ของ วิคเตอร์ เทอร์เนอร์ (Victor Turner) (1969) ที่มองว่าเป็นช่วงเวลาแห่งการไร้สถานะซึ่งเอื้อต่อการประกอบสร้างตัวตนใหม่ (Turner, 1969) ในมิตินี้ ปฏิบัติการของพระอุปัชฌาย์ในฐานะผู้ชี้แนะทางปัญญา (Mentor) คือการติดตั้ง “เทคโนโลยี

ของตนเอง” เพื่อให้ศิษย์สามารถจัดการกับค้นหาดิจิทัลได้ด้วยตนเอง ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดเรื่องเครื่องมือนิยม (Instrumentalism) ของ จอห์น ดิวอี้ (John Dewey) (1938) ที่มองว่าระเบียบวินัยมิใช่การบังคับ ทว่าเป็นเครื่องมือในการขยายขีดความสามารถในการจัดการสถานการณ์ปัญหา (Dewey, 1938)

การวิพากษ์นี้สรุปได้ว่า ชัยชนะของภาวะผู้นำเชิงศีลธรรมในยุคดิจิทัลมิใช่การตัดขาดจากโลกออนไลน์ ทว่าเป็นการสถาปนา “อธิปไตยทางปัญญา” (Epistemic Sovereignty) ซึ่งสอดคล้องกับหลักพุทธจริยศาสตร์ในพุทธธรรม ของ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) (Phra Brahmagunabhorn (P.A. Payutto)) (2012) ที่เน้นการพัฒนาอินทรีย์ให้เข้มแข็งพอที่จะดำรงอยู่เหนือโลกธรรม (Payutto, 2012) การเปลี่ยนผ่านสถานะเชิงภววิทยาจึงเปลี่ยนพระนวกะจากการเป็น “ทาสของอัลกอริทึม” สู่การเป็น “ประธานที่ตื่นรู้” อันสอดคล้องกับแนวคิดเรื่องเสรีภาพเชิงภววิทยา (Ontological Freedom) ในพุทธปรัชญาที่มองว่าสุขภาพจิตที่สมบูรณ์คือผลผลิตของการปกครองตนเองภายใต้กฎแห่งธรรมอย่างแท้จริง

องค์ความรู้และข้อเสนอทางปรัชญา

จากการสังเคราะห์เชิงวิภาษวิธีระหว่างโครงสร้างทางเทคโนโลยีและพุทธจริยศาสตร์ นำไปสู่การสถาปนาแนวคิดมโนทัศน์ที่เรียกว่า “ต้นแบบตรรกะแห่งการนำพาเชิงจริยธรรมดิจิทัล” (Digital Moral Navigational Logic Model) ซึ่ง เป็นสถาปัตยกรรมทางปัญญาที่มุ่งเน้นการรักษาเสถียรภาพทางภววิทยาของพระนวกะในยุคหลังมนุษยนิยม โดย ตัวแบบนี้ได้ถูกจำแนกออกเป็นระนาบปฏิบัติการเชิงลึกที่มีน้ำหนักทางทฤษฎีในระดับยุทธศาสตร์ ดังรายละเอียดต่อไปนี้

1. กลไกการจัดการผัสสะดิจิทัลและการรื้อถอนภาวะล้อมกรอบทางเทคโนโลยี

มิติแรกของตัวแบบมุ่งเน้นที่การรับมือกับสิ่งที่ มาร์ติน ไฮเดกเกอร์ (Martin Heidegger) (1977) เรียกว่า “ภาวะล้อมกรอบ” (Enframing/Gestell) ซึ่ง เป็นสถานะที่เทคโนโลยีเข้ามามีการจัดการความจริงและลดทอนสถานะของมนุษย์ให้เหลือเพียงทรัพยากร (Heidegger, 1977) องค์ความรู้นี้เสนอว่าพระอุปัชฌาย์ต้องทำหน้าที่เป็นผู้ติดตั้ง “ระบบประกอบชีพเชิงปัญญา” เพื่อให้พระนวกะสามารถมองเห็นมายาคติของการล้อมกรอบดิจิทัล

โดย การบริหารจัดการผัสสะดิจิทัล (Digital Senses Management) จะทำงานผ่านปฏิบัติการโยนิโสมนสิการ อัน เป็นการสร้างพื้นที่ว่างระหว่างสัญญาออนไลน์และปฏิกิริยาทางอารมณ์ ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดเรื่องทางสายกลาง ของ นาคρχุน (Nāgārjuna) นักปรัชญามหายมิก ที่ วิชาภักว่าความจริงแท้ (Paramārtha) จะปรากฏชัดเมื่อประธานสามารถก้าวพ้นจากการยึดติดในมโนทัศน์สุดโต่งชั่วใดชั่วหนึ่ง (Nāgārjuna, trans. 1995) ภาวะผู้นำเชิงศีลธรรมในมิตินี้จึงมิใช่การสั่งห้ามใช้เทคโนโลยี ทว่าคือการสร้าง “อธิปไตยเหนือผัสสะ” ที่ไม่สยบยอมต่ออัลกอริทึม

2. สถาปัตยกรรมแห่งอธิปไตยทางปัญญาและการพัฒนาขีดความสามารถเชิงจริยธรรม

มิติที่สองเน้นย้ำถึงการเปลี่ยนผ่านสถานะของพระนวกะสู่การเป็นประธานที่ตื่นรู้ ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดเรื่องขีดความสามารถ (Capabilities Approach) ของ มาร์ธา นุสบอม (Martha Nussbaum) (2011) ที่มองว่าเป้าหมายของการพัฒนาคือการสร้างสมรรถนะให้บุคคลสามารถกำหนดนิยามของคุณค่าชีวิตที่ดีได้ด้วยตนเอง (Nussbaum, 2011) ในบริบทนี้ พระอุปัชฌาย์ในฐานะผู้ชี้แนะทางปัญญา (Mentor) ต้องเปลี่ยนหน้าที่จากการเป็นผู้คุมวินัยเชิงเทคนิค สู่การเป็น “วิศวกรทางจิตวิญญาณ” โดย การใช้พระวินัยเป็นเครื่องมือเชิงปฏิบัติการในการขัดเกลาเจตจำนงเสรี (Free Will) อัน จะนำไปสู่การปฏิบัติขั้นของระเบียบวินัยภายใน (Internal Discipline) ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดจริยธรรมแห่งบทบาท (Role Ethics) ในปรัชญาของ ขงจื้อ (Confucius) ที่ เน้นย้ำว่าความมั่นคงของสถาบันทางสังคมเริ่มต้นจากการเข้าถึงสัจธรรมในหน้าที่ของตนอย่างลุ่มลึก (Confucius, trans. 2003) การสถาปนาอธิปไตยทางปัญญา (Epistemic Sovereignty) จึงเป็นผลผลิตของการร่วมก่อร่างสถาปัตยกรรมทางจิตสำนึกระหว่างครูและศิษย์อย่างเป็นพลวัต

3. ข้อเสนอเชิงยุทธศาสตร์สู่แนวทางการปกครองและจริยศาสตร์ข้อมูล

นวัตกรรมเชิงมโนทัศน์นี้ยังนำเสนอข้อเสนอเชิงยุทธศาสตร์ 3 ระดับ ซึ่งมุ่งเป้าไปที่การปฏิรูปโครงสร้างทางศีลธรรมของสังคมทลในโลกอนาคต ดังนี้:

3.1 ยุทธศาสตร์เชิงนโยบาย “นวัตกรรมการตรวจสอบโปร่งใสเชิงตื่นรู้”: ข้อเสนอให้ระบบการบริหารจัดการสงฆ์เปลี่ยนผ่านจากปานอบัติคอนดิจิทัลที่เน้นการจับผิดสู่การสร้างวัฒนธรรม “จริยธรรมเชิงประจักษ์” โดย พัฒนากลไกการเฝ้าสังเกตการณ์เชิงสร้างสรรค์ (Monitoring) ที่ตั้งอยู่บนฐานของความไว้วางใจและการสะท้อนคิดเชิงจริยธรรม

3.2 ยุทธศาสตร์การวิจัยเชิงปรัชญา “ชีวิตการเมืองในสังคมดิจิทัล”: ความจำเป็นในการศึกษาเชิงลึกเกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างอำนาจการปกครองสงฆ์และเทคโนโลยีชีวภาพข้อมูล ซึ่งต้องใช้พุทธจริยศาสตร์วิพากษ์มาเป็นเครื่องมือในการสกัดกั้นการครอบงำทางจิตวิญญาณโดยทุนนิยมข้อมูลข่าวสาร อันสอดคล้องกับข้อเสนอของ สลาโวย ชิเซค (Slavoj Žižek) (2001) เกี่ยวกับการเผชิญหน้ากับความจริงเสมือนในฐานะอุดมการณ์ครอบงำใหม่ (Žižek, 2001)

3.3 ยุทธศาสตร์การวิจัยครั้งต่อไป “วิกาลโภชนาทางข้อมูล” (Digital Fasting): การขยายขอบเขตสู่ระบบจริยศาสตร์ดิจิทัลเชิงลึก โดย วิจัยว่าหลักการลดทอนการบริโภคข้อมูลในเวลาที่ไม่เหมาะสมจะสามารถทำหน้าที่เป็นปฏิบัติการขัดเกลادنเองเพื่อรักษา “ความเงียบเชิงภววิทยา” (Ontological Silence) และความศักดิ์สิทธิ์ของสภาวะสงฆ์ในพื้นที่ไซเบอร์ได้อย่างยั่งยืนเพียงใด (Thai Tipitaka, Vol. 2, pp. 120–125)

การสังเคราะห์ทั้งหมดนี้สถาปนาให้เห็นว่า บทบาทของพระอุปัชฌาย์คือการสร้าง “สถาปัตยกรรมทางปัญญา” ที่เปลี่ยนสมรภูมิจิตใจให้กลายเป็นพื้นที่แห่งการบรรลุธรรม ซึ่ง ผลผลิตสุดท้ายคือการมีอยู่ของสมณเพศที่สง่างามและเป็นอิสระเหนือกระแสบริโภคนิยม อันสอดคล้องกับทัศนะของ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) (Phra Brahmagunabhorn (P.A. Payutto)) (2012) ที่ระบุว่าชัยชนะที่แท้จริงคือการที่มนุษย์สามารถมีอิสรภาพเหนือเจตจำนงของตนเองท่ามกลางความเปลี่ยนแปลงของโลกได้อย่างสมบูรณ์

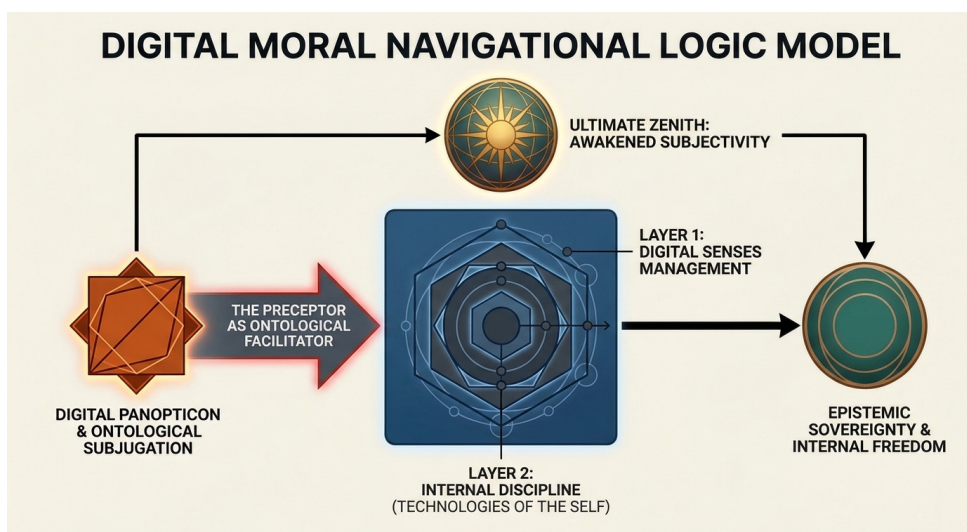

Figure 1: Digital Moral Navigational Logic Model

แผนผังแสดงกระบวนการเปลี่ยนผ่านจากสภาวะ เรือนจำจำลองดิจิทัล (Digital Panopticon) ไปสู่ อธิปไตยทางปัญญา (Epistemic Sovereignty) โดยมีพระอุปชฌาย์ทำหน้าที่เป็น ผู้อำนวยการจัดการความรู้เชิงภววิทยา ซึ่งใช้กลไก การจัดการผัสสะดิจิทัล และ ระเบียบวินัยภายใน ในฐานะเทคโนโลยีของตนเอง เพื่อรื้อถอนอำนาจนำทางข้อมูล ข่าวสารและสถาปนา ความเป็นประธานที่ตื่นรู้ อันเป็นรากฐานของเสรีภาพที่แท้จริงในพื้นที่โลกเสมือน

การสังเคราะห์องค์ประกอบของ “ต้นแบบตรรกะแห่งการนำพาเชิงจริยธรรมดิจิทัล” (Digital Moral Navigational Logic Model) แสดงให้เห็นว่า ภาวะผู้นำเชิงศีลธรรมของพระอุปชฌาย์ในบริบทปัจจุบันมิได้เป็นเพียงภารกิจเชิงหน้าที่ตามจารีตประเพณี ทว่าคือปฏิบัติการ “รื้อสร้างและกอบกู้” สภาวะความศักดิ์สิทธิ์ (Sacrality) ให้พ้นจากการถูกลดทอนคุณค่าในโลกแห่งสิ่งจำลอง ซึ่ง พลังทางปัญญาของตัวแบบนี้ได้ยกระดับพระวินัยจากสถานะกฎเกณฑ์บังคับสู่การเป็น “เทคโนโลยีการขัดขึ้นเชิงภววิทยา” (Ontological Resistance Technology) ที่ทรงพลังที่สุดประการหนึ่ง โดย มุ่งหมายที่จะสถาปนา อธิปไตยทางปัญญา (Epistemic Sovereignty) ให้แก่พระนวกะท่ามกลางวิกฤตการณ์ของ ปานอปติคอนดิจิทัล อัน จะเป็นเครื่องค้ำประกันความมั่นคงทางจิตวิญญาณ (Ontological Security) ที่ช่วยให้สมณเพศสามารถดำรงอยู่ได้อย่างมีเอกภาพและมีเสรีภาพภายใน

ดังนั้น องค์ความรู้นี้จะสถาปนาให้เห็นว่าความยั่งยืนของพุทธจักรในยุคดิจิทัล มิได้ขึ้นอยู่กับเทคโนโลยี ทว่าคือความสามารถของพระอุปชฌาย์ในการทำหน้าที่เป็น “ผู้อำนวยการจัดการความรู้เชิงภววิทยา” ที่ สามารถสร้างสถาปัตยกรรมทางปัญญา ให้แก่ศิษย์ ซึ่ง กระบวนการนี้จะเปลี่ยนสถานะของพระนวกะจาก “วัตถุแห่งการจ้องมอง” สู่การเป็น “ประธานที่ตื่นรู้” (Awakened Subjectivity) อย่างสมบูรณ์ โดย นวัตกรรมเชิง มโนทัศน์ดังกล่าวถือเป็นกุญแจสำคัญในการรักษาดุลยภาพระหว่างความก้าวหน้าทาง สารสนเทศและแก่นสารทางพุทธธรรม อัน นำไปสู่การสถาปนาสันติภาพเชิงโครงสร้าง ภายในสังฆมณฑลในมิติหลังมนุษย์นิยมอย่างยั่งยืน

สรุป

การสังเคราะห์บทบาทเชิงภววิทยาของพระอุปชฌาย์ท่ามกลางพลวัตของสังคมดิจิทัลตามที่ปรากฏในการวิเคราะห์นี้ มิใช่เป็นเพียงยุทธศาสตร์การปรับปรุงระเบียบปฏิบัติ

ในเชิงพุทธธรรมศาสตร์พื้นฐาน ทว่าคือกระบวนการสถาปนาความมั่นคงทางภววิทยา (Ontological Security) ให้แก่สถาบันสงฆ์ในยุคหลังมนุษยนิยม ซึ่งบีบคั้นให้พระอุปัชฌาย์ต้องเผชิญกับขีดจำกัดของอำนาจนำแบบจารีตก่อนเป็นลำดับแรก โดย การรื้อสร้างมโนทัศน์เรื่องอำนาจนำเชิงจริยธรรมสู่การเป็นผู้อำนวยการจัดการความรู้เชิงภววิทยา (Ontological Knowledge Facilitator) ได้นำไปสู่การอุบัติขึ้นของพื้นที่ทางจริยธรรม (Ethical Space) อัน ท้าทายต่ออำนาจครอบงำของปานอปติคอนดิจิทัลที่จ้องมองและลดทอนคุณค่าของสมณเพศให้เหลือเพียงภาพลักษณ์ทางวัฒนธรรม งานวิจัยชิ้นนี้ยืนยันว่าพุทธจริยศาสตร์วิพากษ์ทำหน้าที่เป็นระบบปฏิบัติการเชิงปัญญา (Epistemic Operating System) ที่ขาดเสียมิได้ในการจัดการความแปรปรวนของอัตลักษณ์ในโลกเสมือน ซึ่ง การใช้พระวินัยในฐานะเทคโนโลยีของตนเองจะกลายเป็นกุญแจสำคัญในการสถาปนาเสถียรภาพทางจิตวิญญาณให้แก่พระนวกะในฐานะประธานที่ตื่นรู้อย่างแท้จริง

การเปลี่ยนผ่านสถานะเชิงมโนทัศน์ผ่าน “ต้นแบบตรรกะแห่งการนำพาเชิงจริยธรรมดิจิทัล” (Digital Moral Navigational Logic Model) แสดงให้เห็นว่า ชัยชนะเหนือวิกฤตการณ์แห่งอำนาจเชิงศีลธรรมในยุคข้อมูลข่าวสารมิใช่การปฏิเสธหรือตัดขาดจากเทคโนโลยี ทว่าคือการเรียกคืนอธิปไตยทางปัญญา (Epistemic Sovereignty) ผ่านปฏิบัติการขัดเกลาดนเองที่เข้มข้น โดย การบริหารจัดการผัสสะดิจิทัลและการรื้อถอนภาวะล้อมกรอบทางเทคโนโลยีจะทำหน้าที่เป็นเกราะคุ้มกันเชิงปัญญาต่อสภาวะจำยอมทางภววิทยา อัน จะนำไปสู่การสถาปนาเสรีภาพภายใน (Internal Freedom) ซึ่ง มีรากฐานอยู่บนความเข้าใจในความจริงแท้ของชีวิตเหนือกว่าความลื่นไหลของสัญญาณโลกออนไลน์ พุทธธรรมในบริบทนี้จึงก้าวพ้นจากความเป็นลัทธิความเชื่อสู่การเป็น “นวัตกรรมเชิงตรรกะ” (Logical Innovation) ที่สามารถประยุกต์ใช้เพื่อรักษาความศักดิ์สิทธิ์และความสง่างามของสมณเพศท่ามกลางสมรภูมิแห่งข้อมูลข่าวสารได้อย่างยั่งยืน

ท้ายที่สุด คือการย้ำเตือนว่า ความมั่นคงของพระพุทธศาสนาในศตวรรษที่ 21 คือ “ชัยชนะของปัญญาเหนืออัลกอริทึม” (The Triumph of Wisdom over Algorithm) ที่สะท้อนให้เห็นว่าสมณเพศไม่สามารถถูกกำกับดูแลผ่านเพียงกลไกการบังคับใช้กฎหมายสงฆ์ในเชิงเทคนิคได้ ทว่าต้องอาศัย “สถาปัตยกรรมทางปัญญา” ที่มั่นคงพอจะข้ามพ้นมายาคติแห่งสังคมแห่งความโปร่งใส อันเป็นการสถาปนาอารยธรรมสงฆ์ในมิติใหม่ ที่ตระหนักในคุณค่าของอธิปไตยทางจิตวิญญาณเหนืออำนาจของชีวอำนาจดิจิทัล ซึ่ง การดำรงอยู่ของพระอุปัชฌาย์ในฐานะวิศวกรทางจิตวิญญาณจะมีใช้เพียงการสืบทอดสายเลือด

ทางจารีต ทว่าคือการวางรากฐานของสันติภาพเชิงโครงสร้าง (Structural Peace) โดย มุ่งเน้นการสร้างพระนวกะที่สามารถปกครองเจตจำนงของตนเองได้อย่างสมบูรณ์ อันเป็นหลักประกันว่าพุทธศาสนาจะสามารถยืนหยัดอย่างมีเกียรติและเป็นอิสระท่ามกลางกระแสความเปลี่ยนแปลงของจักรวาลวิทยาอุบัติใหม่ได้อย่างนิรันดร์

References

- Agamben, G. (1998). *Homo sacer: Sovereign power and bare life*. Stanford University Press.
- Baudrillard, J. (1981). *Simulacra and simulation*. University of Michigan Press.
- Deleuze, G. (1992). Postscript on the societies of control. *October*, 59, 3–7.
- Foucault, M. (1977). *Discipline and punish: The birth of the prison*. Pantheon Books.
- Foucault, M. (1988). *Technologies of the self: A seminar with Michel Foucault*. University of Massachusetts Press.
- Han, B.-C. (2015). *The transparency society*. Stanford University Press.
- Hawking, S. (2019). *Brief answers to the big questions*. Bear Publishing.
- Heidegger, M. (1977). *The question concerning technology, and other essays*. Harper & Row.
- Levinas, E. (1969). *Totality and infinity: An essay on exteriority*. Duquesne University Press.
- Mahachulalongkornrajavidyalaya University. (1996). *Thai Tipiṭaka (Mahachulalongkornrajavidyalaya Edition)*. Mahachulalongkornrajavidyalaya University Press.
- Nāgārjuna. (1995). *The fundamental wisdom of the middle way: Nāgārjuna's Mūlamadhyamakakārikā* (J. L. Garfield, Trans.). Oxford University Press.

- Nishida, K. (1990). *An inquiry into the good* (M. Abe & C. Ives, Trans.). Yale University Press. (Original work published 1911).
- Phra Brahmagunabhorn (P.A. Payutto). (2012). *Buddhadhamma: The laws of nature and their benefits to life*. Mahachulalongkornrajavidyalaya University Press.
- Promta, S. (2003). *Man and religion*. Siam Publishing House.
- Turner, V. (1969). *The ritual process: Structure and anti-structure*. Aldine Publishing.
- Žižek, S. (2001). *On belief*. Routledge.